

**T.C.
FATİH ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

**KASTAMONULU ŞÂZİ'NİN MAKTEL-İ HÜSEYN'İ ÜZERİNE
TAHLİL VE İNCELEME**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Tez Danışmanı
Doç. Dr. Hüseyin ÖZCAN**

**Hazırlayan
Saliha KARATAŞ**

İstanbul – 2012

**T.C.
FATİH ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

**KASTAMONULU ŞÂZİ'NİN MAKTEL-İ HÜSEYN'İ ÜZERİNE
TAHLİL VE İNCELEME**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Tez Danışmanı
Doç. Dr. Hüseyin ÖZCAN**

**Hazırlayan
Saliha KARATAŞ**

İstanbul – 2012

ONAYLAMA SAYFASI

Öğrenci : Saliha KARATAŞ
Enstitüsü : Sosyal Bilimler
Anabilim Dalı : Türk Dili ve Edebiyatı
Tez Konusu : Kastamonulu Şâzi'nin Maktel-i Hüseyin'i Üzerine Tahlil ve İnceleme
Tez Tarihi : 10.09. 2012

Bu tezin şekil ve içerik açısından Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tez Yazım Kılavuzunda belirtilen kurallara uygun formatta yazıldığını onaylıyorum.

Doç. Dr. Mehmet GÜMÜŞKILIÇ
Anabilim Dalı Başkanı

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı 51070847 numaralı öğrencisi Saliha KARATAŞ tarafından hazırlanan bu tezin Yüksek Lisans Tezinde bulunması gereken yeterliliğe, kapsama ve niteliğe sahip olduğunu onaylıyorum.

Doç. Dr. Hüseyin ÖZCAN
Tez Danışmanı

Tez Sınavı Jüri Üyeleri

Doç. Dr. Hüseyin ÖZCAN

Yrd. Doç. Dr. Kalmamat KULAMSHAEV

Yrd. Doç. Dr. Nurgül ÖZCAN

Bu tezin Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tez Yazım Kılavuzunda belirtilen kurallara uygun formatta yazıldığını onaylıyorum.

Doç.Dr. Mehmet KARAKUYU
Müdür

Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : Türk Dili ve Edebiyatı
Tez Danışmanı : Doç. Dr. Hüseyin ÖZCAN
Tez Tarihi : Eylül 2012

ÖZET

Türk edebiyatında Maktel-i Hüseyin söz konusu olduğunda akıllarda yer tutan eserlerden biri de Kastamonulu Şâzi'nin *Maktel-i Hüseyin*'idir. Bu çalışmada, Milli Kütüphane'de yazarı Şevkî olarak kaydedilen *Maktel-i Hüseyin* adlı eserin, aynı başlangıca sahip beş nüshasının ortalama 99. beyitleri itibarıyla Şâzi'nin *Maktel-i Hüseyin*'i ile paralel ilerleyişi gösterilmiştir. Çalışmada ayrıca Kerbelâ olayı ve Maktel-i Hüseyin yazma geleneği hakkındaki bilgilendirmeden sonra, Arap, İran ve Türk edebiyatındaki Maktel-i Hüseyin'lere değinilmiş, Şevkî adına kayıtlı eserin nüshaları hakkında bilgi verilip nüsha karşılaştırması yapılmış, maktelin özetine yer verildikten sonra Maktel-i Hüseyin'in içerik unsurları belli başlıklar altında maddelenerek çıkartılmış ve metinde geçen şekliyle sunulmuştur. Çalışmanın sonunda ise ulaşılan sonuçlar, kaynakça, metnin çevirisi ve dizin bölümüne yer verilerek çalışma tamamlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Maktel-i Hüseyin, Kerbelâ, Şâzi, Şevkî

University : Fatih University
Institute : Institute of Social Sciences
Department : Turkish Language and Literature
Supervisor : Doç. Dr. Hüseyin ÖZCAN
Degree Awarded and Date : June 2012

ABSTRACT

In Turkish Literature,when Maktel-i Hüseyin is mentioned *Maktel-i Hüseyin* which has written by Şâzi who was from Kastamonu is remembered. In this research, *Maktel-i Hüseyin* by Şâzi is compared with *Maktel-i Hüseyin*'s five texts which have the same beginnings. Initially, Event of Kerbelâ and some traditional information about writing Maktel-i Hüseyin have been focused in this research Secondly, Maktel-i Hüseyin's in which are in Turkish, Arabic and Iran Literature have been mentioned. Then the topic is about more detailed informaion about the texts which had been written by Şevkî and the texts have also been compared. After that Maktel's summarizing and contents of *Maktel-i Hüseyin* have taken place in this research. At the end of this research,there are translation of the text, source, the Results which have been approached and part of indexes and finally this research has been completed.

Key words: Maktel-i Huseyn, Kerbelâ, Şâzi, Şevkî

02. İÇİNDEKİLER

ONAYLAMA SAYFASI	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
02. İÇİNDEKİLER	v
03. KISALTMALAR	x
04. KULLANILAN TRANSKRİPSİYON ALFABESİ	xi
ÖN SÖZ	xii

1 BÖLÜM: GİRİŞ

1.1 KERBELÂ OLAYI (61/ 680).....	1
1.2 MAKTEL-İ HÜSEYİN YAZMA GELENEĞİ.....	2
1.2.1 Arap Edebiyatında Maktel-i- Hüseyin	3
1.2.2 İran Edebiyatında Maktel-i Hüseyin	4
1.2.3 Türk edebiyatında Maktel-i Hüseyin	5
1.3 ŞEVKÎ ADINA KAYITLI MAKTEL-İ HÜSEYN VE BENZER NÜSHALAR	12
1.3.1 Eserin Nüshaları	12
1.3.2 Nüshaların Karşılaştırılması.....	16
1.4 KASTAMONULU ŞÂZİ'NİN MAKTEL-İ HÜSEYN'İ.....	23
1.4.1 Kastamonulu Şâzi'nin Maktel-i Hüseyin'i.....	23
1.4.1.1 Olayın Özeti	25
1.4.1.2 Eserin Üslup Özellikleri.....	39
1.5 NÜSHANIN YAZIM ÖZELLİKLERİ.....	43
1.5.1 Metnin Kuruluş Özellikleri	43

2 İKİNCİ BÖLÜM: İNCELEME

MAKTEL-İ HÜSEYN'İN İÇERİK UNSURLARI.....	45
2.1 DİN- TASAVVUF.....	45
2.1.1 DİN.....	45
2.1.1.1 Allah.....	45
2.1.1.2 Melekler	46
2.1.1.2.1 Cebrâil	46
2.1.1.3 Kutsal Kitaplar	47
2.1.1.3.1 Kur'an-ı Kerîm.....	47
2.1.1.3.2 İncil	48
2.1.1.4 Ayet-i Kerîmeler	49
2.1.1.5 Peygamberler.....	52
2.1.1.5.1 Âdem (a.s.).....	52
2.1.1.5.2 Nuh (a.s.).....	52
2.1.1.5.3 İbrahim ve İsmail (a.s.)	53
2.1.1.5.4 Musa ve İsa (a.s.)	53
2.1.1.5.5 Muhammed Mustafa (a.s)	54
2.1.1.6 Dört Halife	56
2.1.1.7 Kazâ.....	58
2.1.1.8 Ahiret ve İlgili Mefhumlar	59
2.1.1.8.1 Ahiret	59
2.1.1.8.2 Mahşer (Haşr, Kıyamet).....	60
2.1.1.8.3 Cennet	61
2.1.1.8.4 Cehennem.....	63
2.1.1.9 Diğer İtikadi Mefhumlar	64
2.1.1.9.1 Ölüm.....	64
2.1.1.9.2 Peri, Dev, Cin.....	65
2.1.1.9.3 İblis.....	65
2.1.1.10 Çeşitli Dinler ile İlgili Mefhumlar	66
2.1.1.10.1 Din, Mümin, Müslüman.....	66

2.1.1.10.2 Namaz	68
2.1.1.10.3 Mescid	69
2.1.1.10.4 Minber	70
2.1.1.10.5 İmam	70
2.1.1.10.6 Mü'ezzin	71
2.1.1.10.7 Cuma	71
2.1.1.10.8 Hutbe, Dua	72
2.1.1.10.9 Kâbe	73
2.1.1.10.10 Kurban.....	74
2.1.1.10.11 Tövbe	75
2.1.1.10.12 Nur	76
2.1.1.10.13 Küfür, Kâfir.....	79
2.1.1.10.14 Deyr (Kilise), Keşiş.....	81
2.1.1.10.15 Haç, Zünnar.....	81
2.1.2 TASAVVUF	82
2.1.2.1 Dergâh.....	82
2.1.2.2 Sabr	82
2.1.2.3 Bâtın- Zâhir	83
2.1.2.4 Nefs	84
2.1.2.5 Riyâ	85
2.1.2.6 Terk	85
2.1.2.7 Zikr.....	86
2.1.2.8 Bazı Mutasavvıflar	87
2.1.2.8.1 Veysel Karanî.....	87
2.2 CEMİYET.....	88
2.2.1 Şahıslar.....	88
2.2.1.1 Tarihi Şahsiyetler	88
2.2.1.1.1 Hz. Hüseyin (Emîre'l-mü'minîn).....	88
2.2.1.1.2 Hz. Hasan	91
2.2.1.1.3 Yezîd	92
2.2.1.1.4 Hz. Fâtıma	93

2.2.1.1.5 Hz. Meryem.....	94
2.2.1.1.6 Şehribânu, Ümmü Gülsüm, Rukiye, Zeynep	94
2.2.1.1.7 Bilal	96
2.2.1.2 Metinde Geçen Belli Başlı Şahıslar	96
2.2.1.3 Metinde Geçen Diğer Şahıslar	105
2.2.1.4 Biat ehli	109
2.2.1.5 Hâricî.....	109
2.2.1.6 Haşimi	110
2.2.1.7 Tarihi - Efsanevi Şahsiyetler	110
2.3 ŞEHİRLER, BÖLGELER	111
2.3.1 Kerbelâ	111
2.3.2 Dımişk (Şam), Mekke	113
2.3.3 Basra, Mısır, Kûfe	114
2.3.4 Halep, Ma'arra, Şîze	115
2.3.5 Yemen, Medîne	116
2.3.6 Musul, Nasîban (Nusaybin), Şehr-i Zul	117
2.3.7 Rum	117
2.3.8 Hıta'- Türkistan	118
2.4 NEHİRLER, DAĞLAR, DENİZLER	118
2.4.1 Fırat ırmağı	118
2.4.2 Şat (taşra) ırmağı	119
2.5 TABİAT	119
2.5.1 Kozmik Âlem	119
2.5.1.1 Gökyüzü, Asuman	119
2.5.1.2 Güneş, Hurşid, Ay, Mâh, Âfitâb	121
2.5.2 Zaman ve Zamanla İlgili Mefhumlar	122
2.5.2.1 Yıl, Gün	122
2.5.2.2 Sabah, Subh, Seher	122
2.5.2.3 Akşam, Şâm, Şeb, Leyl	123
2.5.3 Dört Unsur	123
2.5.3.1 Su	123

2.5.3.2 Toprak	127
2.5.3.3 Ateş (Od).....	127
2.5.3.4 Hava	129
2.5.4 Hayvanlar	130
2.5.4.1 Kuşlar	130
2.5.4.1.1 Bülbül.....	130
2.5.4.1.2 Güvercin.....	130
2.5.4.2 Dört Ayaklı Hayvanlar.....	131
2.5.4.2.1 Arslan, Şîr	131
2.5.4.2.2 Deve	132
2.5.4.2.3 İt	132
2.5.4.2.4 Eşek.....	133
2.5.4.2.5 Domuz / Hinzır.....	133
2.5.5 Bitkiler	134
2.5.5.1 Ağaçlar	134
2.5.5.1.1 Ilgın	134
2.5.5.1.2 Servi	135
2.5.5.1.3 Çiçekler	135

3 ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: METNİN ÇEVİRİYAZIMI

METNİN ÇEVİRİYAZIMI.....	137
SONUÇ	154
DİZİN	156
05. KAYNAKÇA	160

03. KISALTMALAR

a.g.e. : Adı Geçen Eser

a.g.m.: Adı Geçen Makale

a.g.t: Adı Geçen Tez

A.Ü.: Atatürk Üniversitesi

bkz. : Bakınız

c. : Cilt

ev. : Çeviren

HÜHAM: Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi

MK: Milli Kütüphane

nu : Numara

s. : Sayfa

S. : Sayı

Sad.: Sadeleştiren

04. KULLANILAN TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

ث	ṣ
ح	ḥ
خ	h
ذ	ẓ
ص	ṣ
ض	ẓ, ḍ
ط	t
ظ	ẓ
ع	‘
غ	ġ
ق	q̣
ك	ñ

ÖN SÖZ

Bir kişinin öldürüldüğü yer veya zaman anlamını taşıyan “maktel” sözcüğü, zamanla terimleşerek ölüm olayının anlatıldığı müstakil eserler olarak karşımıza çıkar. Edebî yolla tarihi olayların anlatıldığı bu tür eserlerde gerçeğe uygunluk zamanla edebî kaygıya yenik düşse de tarihçi Ebû Mihnefî’i kaynak göstererek kaleme alınan elimizdeki *Maktel-i Hüseyin*, menşe’i samimi ve olayları tarihi kronolojiye bağlı kalarak veren bir özellik taşımaktadır.

İlk olarak Arap tarihçiler tarafından dile getirilen Hz. Hüseyin’in şehadet olayı, Türk edebiyatında da ilk kez -ehl-i beyte duyulan sevgi kaynaklı olarak- Arap ve İran edebiyatındaki maktel çevirilerine yer verilmesiyle kendini göstermiştir. Türk edebiyatındaki *Maktel-i Hüseyin* türündeki eser sayısının sayıca az olmasının nedenleri arasında şunlar sayılabilir: Fuzuli’nin *Hadîkatü’s- Süedâ’sı* gibi dinleyenler tarafından çokça sevilen maktellerin sıkılmadan okunması ve sahiplenilmesi; belli başlı eserlerin farklı yer ve zamanlarda birçok kez istinsah edilmesi... gibi.

Türk edebiyatında maktelin konu edildiği bir eser de Şâzi’nin *Maktel-i Hüseyin*’i dir.1362 yılına ait olan Kastamonulu Şâzi’nin *Maktel-i Hüseyin*’i üzerine Nurcan Öznal Güder’in ve Özlem Demirel’in doktora dil çalışmaları ile Kenan Özçelik’in yüksek lisans çalışması mevcuttur. Bu çalışmalarda metnin yazıçevrimine yer verilmiştir. Şâzi’nin bu eserinin birçok kez istinsah edilmesi ve çoğu yazma eserin içinde bir bölüm olarak karşımıza çıkması sebebiyle, eserin, o dönemde yararlanılan ve okunan bir kaynak olduğunu gösterebilir.

Milli Kütüphane ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi’nde nüshalarının varlığını tespit ettiğimiz eser, Şevkî isimli bir müellif adına kayıtlıdır. Ancak yaptığımız incelemeler sonucunda, eserin ilk on üç varağından sonra Kastamonulu Şâzi’ye ait olduğunu gördük. Bu sebeple, ileride yapılacak olan edisyon kritik çalışmalarına destek olması için Şevkî adlı müellifin *Maktel-i Hüseyin*’ini çalışma alanı olarak seçtik. Ve Şevkî adına kayıtlı *Maktel-i Hüseyin*’in tamamının yazıçevrimini vermek yerine, ilk on üç varağının yazıçevrimini verdikten sonra

eserin muhtevası üzerinde çalıştık. Çalışmamız, Şevkî adına kayıtlı nüshada da yer alan Şâzi'nin *Maktel-i Hüseyin*'i üzerinedir.

Çalışmanın giriş bölümünde Kerbelâ olayı hakkında bilgi verildikten sonra *Maktel-i Hüseyin* geleneği ile Arap, İran ve Türk edebiyatındaki makteller konu edilmiştir.

Birinci bölümde, Şevkî adına kayıtlı *Maktel-i Hüseyin* ve benzer nüshalar hakkında bilgi verildikten sonra bu nüshalar arasındaki farklar ortaya konulmuştur. Ayrıca, Kastamonulu Şâzi'nin *Maktel-i Hüseyin*'i ile ilgili bilgilendirmeden sonra eserin özetine yer verilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde eserin muhtevası, “Din- Tasavvuf, Cemiyet, Şehirler-Bölgeler, Nehirler-Dağlar-Denizler ve Tabiat” üst başlıkları altında ele alınmıştır. Böylece, metnin dokusunu oluşturan unsurların tespiti ile müellifin yansıttığı his ve düşünce dünyası az çok kavranmış olacaktır. Söz konusu olayın dini, kültürel, sosyal ve siyasal açıdan varlığını sürdürür nitelikte oluşu, bu eserlerde geçen unsurların neye karşılık gelip hangi durumlar üzerine kullanıldığı gerçeği, çalışmamızın konusunu oluşturmaktadır.

Üçüncü bölümde eserin ilk on üç varağının yazıçevrimi verilirken, çalışmanın sonucunda elde edilen veriler “Sonuç” başlığı altında sunulmuştur. Kaynakça ve dizin de çalışmanın sonunda yer almaktadır.

Tezimin danışmanlığını üstlenen, bilgi, birikim ve desteği ile çalışmamı yönlendiren saygıdeğer hocam Doç. Dr. Hüseyin ÖZCAN'a ve yine yardımlarını esirgemeyen değerli hocam Prof. Dr. Mahmut KAPLAN ve Yrd. Doç. Dr. Kalmamat KULAMSHAEV'e teşekkürü borç bilirim. Ayrıca, çalışmam süresince maddi-manevi desteğini esirgemeyen hayat arkadaşım Serkan KARATAŞ'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Saliha KARATAŞ

İstanbul-2012

1 BİRİNCİ BÖLÜM: GİRİŞ

1.1 KERBELÂ OLAYI (61/ 680)

Hz. Ali'nin şehit edilmesi üzerine büyük oğlu Hasan, Kûfeliler tarafından Irak'ta halife ilan edilir. Şam ve Mısır'da ise Muaviye desteklenmektedir. Muaviye'nin, gücü kendisinde birleştirmek istemesi, onu Hz. Hasan'ın üzerine yürümeye sevk eder. Böylece Hz. Hasan halifelikten vazgeçer.

Muaviye'nin, ölümüne yakın bir zamanda halifeliği oğlu Yezid'e bırakması, iktidara seçimle gelme durumunu babadan oğla geçişe döndürür. Bu durum halk arasında kabullenememe ve bir tedirginlik ortamı oluşturur.

Muaviye'nin ölümü ile halifelik rolünü üstlenen Yezid, Medine valisine haber göndererek, babası hayattayken kendisine biat etmemiş olanların biat etmelerini ister. Biat etmeyenlerin arasında ashabin ileri gelenleri ve Hz. Hüseyin'de bulunmaktadır. Medine'de kalması bu şartlar altında zorlaşan Hz. Hüseyin, aile fertlerini de yanına alarak Mekke'ye doğru yola çıkar. Burada amcası Abbas'ın yanında dört ay kadar kalan Hz. Hüseyin, Basra ve Kûfe'nin ileri gelenlerine mektuplar yazar. Kûfeliler, yazdıkları mektuplarda Hz. Hüseyin'in onlara güvenmesini ve ordunun emrine hazır olduğunu belirtirler.

Bu destek karşısında Hz. Hüseyin Müslim bin Akil'i nabız yoklaması için Kûfe'ye gönderir. Akil'in verdiği bilgilere göre 40 ilâ 100 bin Kûfeli Hz. Hüseyin ile birlikte savaşağına biat eder. Hz. Hüseyin Müslim'in bu bilgilendirmesine güvenerek Mekke'den ayrılır ve Kûfe'ye doğru ilerler.¹

Yezîd, Ubeydullah'ı Kûfe'ye göndererek Müslim bin Akil'in başını ve Ali bin Ebû Talip neslinin kılıçtan geçirilmesini ister. Ubeydullah, Kûfe'de Hâni bin Urve'nin evinde kalan Müslim bin Âkil'in teslim edilmesini ister. Kendisine sığınanı teslim etmeyen Urve dövülerek hapsedilir. Bu olayla gözü korkan Kûfeliler Müslim'i

¹ Mektup hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ebû Mihnef, s. 17-20, Taberi III, 277-278, Belâzûî, III,269-270, Müfid, II,36-38.

yalnız bırakır. Bunun üzerine Ubeydullah'a karşı ayaklanan Müslim, beraberindeki Kûfelilerle onun valilik makamını kuşatsa da Ubeydullah'ın siyasi oyunları ile Kûfeliler dağılmış, Müslim yakalanmış ve idam edilmiştir. Hz. Hüseyin'i engellemek için şehrin dışında ve içinde tedbir alınarak onun Kerbelâ'da konaklaması sağlanır. Hz. Hüseyin, Ubeydullah'ın görevlendirdiği Ömer bin Sa'd'a Kûfelilerin daveti üzerine geldiğini, bundan vazgeçtilerse gideceğini belirtir. Ubeydullah ise Yezîd'e biat etmesini, yoksa susuz bırakılacaklarını bildirir. Bu görüşme sonunda Hz. Hüseyin ve beraberindekiler üç gün susuz bırakılır.

10 Muharrem 680'de savaş hazırlığının başlaması üzerine Hz. Hüseyin, Hz. Muhammed ile olan akrabalığını, içlerinden birini öldürmediklerini ve onların mallarını gasp etmediklerini hatırlatarak onları savaştan vazgeçirmek istese de amacında başarılı olamayan Hz. Hüseyin ve beraberindeki 72 kişi katledilir.

Var olan siyasi yönetimin meşruluk iddiasına karşı itirazlardan kaynaklanan Kerbelâ olayı, bugün bile siyasi ve itikadi konularda etkisini göstermektedir.

1.2 MAKTEL-İ HÜSEYİN YAZMA GELENEĞİ

Zamanla terimleşen ve öldürülme olaylarını anlatan eserlere isim olan “maktel” sözcüğü, Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü'nde; “Son peygamber Hz. Muhammed'in torunu, Hz. Ali'nin oğlu, Hz. Hüseyin'in şehit edildiği Kerbelâ vakasını hüznünlü bir şekilde anlatan manzum veya mensur eserlerin genel ismi”² şeklindedir. Şii-Sünni ayrımı yapmadan geniş halk kitlelerini etkileyen Kerbelâ olayından yola çıktığımızda, Hz. Hüseyin'e duyulan sevginin zamanla onu tarihi ve menkıbevi bir kişilik yaptığını görüyoruz. İşte, yürek parçalayıcı içeriğe sahip olan maktel-i Hüseyinler, Hz. Hüseyin'in yiğitliğinin yanı sıra onun şahadetine ağlamayı ve ağlatmayı da amaç edinen eserler olarak karşımıza çıkar.

Şii ve Bektaşiler tarafından kutsal kitaplar olarak kabul edilen maktel-i Hüseyin'ler İran'da daha çok Muharrem ayının ilk on gününde “mecâlis-i ravzahanî”

² Turan Karataş: *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, Ankara, 2004.

denilen Hz. Hüseyin'i anma toplantılarında halkın yas tutması için okunur.³ Genel olarak on bölümden oluşan maktellerin her bölümü bağımsız olduğundan Muharrem'in ilk on günü için her güne bir meclis okunabilir niteliktedir. Ancak on iki meclisten oluşan makteller de vardır. Bu niteliğe sahip olanlar da her gün bir imam için okunur.⁴

Dilleri çoğunlukla yalın olan bu eserler, nazım, nesir ve nazım-nesir karışık olarak bulunabilirken genellikle mesnevi tarzında yazılmaktadır. Bunun yanında; kaside, terkîb-i bend ve tercî-i bend şeklinde yazılan küçük manzume örnekleri de edebiyatımızda yer almaktadır.

1.2.1 Arap Edebiyatında Maktel-i- Hüseyin

“Maktelü'l Huseyn” adını vererek eser yazan kişilerden bazıları: Esbag b. Nubâte (100/719'dan sonra), Câbir b. Yezîd el-Cûfî (128/746), Ebû Mihnef Lût b. Yahyâ (157/774), Hisam b. Muhammed el-Kelbî (204/819), Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî (207/822)⁵

Hz. Hüseyin'in şehit edilişi ilk kez Arap tarihçiler tarafından konu edilmektedir. Kerbelâ olayından en etkili şekilde bahseden ilk isim Ebû Mihnef, kaynaklara göre Ezd aşiretinin Gamid ailesinden Ebû Mihnef Lût bin Yahya Bin Said bin Mihnef bin Süeyman (ölm. 157/774) dır. Emevi dönemi tarihçisi olan Ebû Mihnef, Ali bin Ebû Talip tarafından “İsfahan naipliğine” tayin olmuş ve “Sıffin Savaşı”na katılmıştır.⁶

Hadis âlimleri onun güvenilir olmadığını belirtse de Ebû Mihnef, Mücâlid bin Said, Sak'ab bin Züheyr gibi ravilerden hadis almıştır. Aşırı Şii olan Mihnef, Emeviler'e karşı Hz. Ali taraftarlarını desteklemektedir. Arapça maktellerin

³ İskender Pala: *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 2004, s. 296.

⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Metin And: *Ritüelden Drama*, İstanbul, 2007, s.193.

⁵ Arpça eserler için bkz. Bağdatlı İsmail Paşa: *Keşf-el-Zünun Zeyli*, c.2, İstanbul, 1947, s.540; Ertuğrul Ertekin: “Arapça, Farsça ve Türkçe Maktel-i Hüseyin'ler”, *Aşina*, VIII/23-24 (Kış- İlkbahar 2006), s. 82- 84, Şeyma Güngör: “Maktel-i Hüseyin”, XXVII, s.456.

⁶ Abdülkadir Karahan: *Anadolu Türk edebiyatında Maktel-i Hüseyinler*, (İÜ Mezuniyet Travayı), İstanbul, 1939, s.3.

çoğundaki rivayetler de Ebû Mihnef'e dayandırılmaktadır. Mihnef'in Maktelü'l Huseyn'i günümüze ulaşan ilk metin olmakla birlikte şekil özelliği olarak da (on veya on iki meclise ayrılabilmesi) kaynak niteliğindedir.

Arap edebiyatında tanınan diğer eserler ise;

Ebû'l- Ferec İsfahânî'nin (ölm. 356/ 966) "Makatilü't-Talibîn" adlı eseridir ki olaylar tarihi gerçeklere uygun şekilde aktarılmıştır.

Ebû İshak İsfereyînî (ölm. 418/1027)'nin "Nûrû'l- Ayn fi Meşhedî'l Hüseyin" ve bu eserin devamı niteliğini Hz. Hüseyin'in öcünü işlemeden alan Ebû Abdullah bin Muhammed'in "Kurretü'l ' Ayn fi Ahzı Sâri'l- Hüseyin" idir.⁷

Milli Kütüphane'de yer alan 06 Mil Yz A 8389 numaralı yazma eser, Kemterî İbrahim'e ait "Maktel-i İmam Hüseyin" eseridir ve dili Arapçadır.

1.2.2 İran Edebiyatında Maktel-i Hüseyin

Hz. Hüseyin'in şahadeti, mezheplerin etkisiyle sosyal ve siyasi hayatta önemli bir yer edinmiştir. Şiiliğin yayılması ile de özellikle İran edebiyatında manzum mensur birçok eser yazılmıştır. Hz. Hüseyin'in şahadetine ağlamak, matem tutmak: "her kim Hüseyin için ağlaya, ya bir kimesneyi ağlada, vâcib ola ana duhul-ı cennet."⁸ inancı da bu eserlerin bolca kaleme alınmasını anlaşılır kılmaktadır.

İran edebiyatında maktel türündeki en bilinen eser, Hüseyin Vâiz Kaşifi'nin (ölm. 908/ 1505) "Ravzatü'ş- Şühedâ" sıdır. Eser, Sultan Hüseyin Baykara'nın torunu Seyid Mirza Mürşidüddeve Abdullah'ın isteğiyle kaleme alınmıştır. Camî tarafından Sâdetnâme, Fuzûlî tarafından Hadîkatü's- Süedâ adıyla Türkçeye çevrilen eserin müellifi Kâşifi'dir ve Ebûl Gazi Sultan Hüseyin zamanında yaşamış, Ali Şir

⁷ Harun Arslan: *Lamii Çelebi Kitab-ı Maktel-i Al-i Resûl* (Giriş- Metin- İnceleme- Sözlük- Adlar Dizini), (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2001.

⁸ Şeyma Güngör: *Fuzuli Hadikatü's- Süedâ*, Ankara, 1987, s. XV-XX.

Nevâî'nin iltifatını kazanmıştır.⁹ Bu eserden önce yazılan, dolayısıyla bu esere kaynak olabilecek, aynı türdeki eserlerden bazıları ise şunlardır:

Ebu'l-Mefâhir Râzî'nin “Maktelü's-Sühedâ”, Mevlâna Hasan Sebzvâri'nin “Mesâbîhü'l-Kulûb”, Hidayetullah el-Kazvinî'nin “Maktel-i Ebû Abdillâh”¹⁰ adlı eserleridir.

1.2.3 Türk Edebiyatında Maktel-i Hüseyin

Arap ve İran, ardından da Türk edebiyatında yer bulan Maktel-i Hüseyin'ler ehl-i beyte duyulan derin sevgi ve saygının göstergesi olarak maktel türünün de yaygınlaşmasını sağlamıştır. Bu talep ve değer verme karşılığında Arap ülkelerinde ve İran'da yazılan makteller, şairlerce Türkçeye çevrilmiştir. Böylece makteller aracılığıyla ehl-i beyit kahramanlaştırılarak gönüllerde yer edinmesi sağlanmıştır.

Ülkemizde “Maktel” türü ile ilgili yapılan doktora ve yüksek lisans çalışmaları şu şekildedir:

Öznel Güder, Nurcan; “Kastamonulu Şâzi Maktel-i Hüseyin”, Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 1997

3034 beyitten oluşan bu eser Latin harflerine çevrildikten sonra metin üzerinden dil çalışması yapılmıştır.Çalışmada ayrıca Kerbelâ olayı ve maktel yazma geleneği üzerinde durulmuştur.

Demirel, Özlem; “Aşiki'nin Maktel-i Hüseyin'i üzerine dil incelemesi”, Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2007

⁹Nurcan Öznel Güder: *Kastamonulu Şâzi Maktel-i Hüseyin (İncelme, Metin, Sözlük, Adlar dizini)* (Yayınlanmamı Doktora Tezi), İstanbul, 1997, s. XIX.

¹⁰Bu eser hakkında geniş bilgi ve diğer Farsça eserler için bkz. Ertugrul Ertekin: a.g.m., Şeyma Güngör: a.g.e

İnceleme, metin, sözlük ve dizin olarak hazırlanan eserde kelimeler şekil, ses ve yazılış özelliklerine göre değerlendirilmiştir. Metin bölümünde 2094 beyit Latin alfabesine çevrilmiştir. Dizin bölümünde ekler sınıflandırılmış, özel isimler ve yer adları için de ayrı bir dizin oluşturulmuştur.

Arslan, Harun; “Kitab-ı Maktel-i Al-i Resül”, Yüksek Lisans tezi, İstanbul Üniversitesi İstanbul, 2001

Manzum bir eser olan çalışmada maktel konularından bahsedildikten sonra çalışmaya kaynak olan yazarın hayatı ve eserleri tanıtılmıştır. Metin kısmı Latin alfabesine aktarılarak 3 nüshanın edisyon kritiği yapılmıştır. Çalışmanın inceleme kısmında bağlama gruplarına yer verilmiştir.

Azizova, Elnure: “Kerbelâ Vak'ası”, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2001

Çalışma, Hz. Peygamber döneminin vazgeçilmezi olan çalışma hayatı ve meslekleri konu almaktadır.

Mamedov, Anar; “Azerbaycan’da Muharrem litürjisinde Maktel türü M. Fuzuli ve Kumri’nin yapıtları (2 cilt)”, Yüksek Lisans tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul, 2003

2002 yılında Güney Azerbaycan’da yapılmış bir alan çalışmasına ve Türkiye’de ve Azerbaycan’da yayınlanmış kitaplara dayanmaktadır. Maktel türünün iki ustası olan Fuzuli ve Kumri’nin eserlerinin incelendiği tezde, söz konusu türü epik edebiyat geleneği, epik müzik geleneği ve sosyal gelenek olarak ele almaktadır.

Özçelik, Kenan; “Yusuf-u Meddah ve Maktel-i Hüseyin”, Yüksek Lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2008

Bu çalışmada Kastamonu’da yazılan Maktel-i Hüseyin çalışılmıştır. Kerbelâ olayı ve Maktel-i Hüseyin yazma geleneği üzerinde durulduktan sonra Yusuf-ı Meddah’ın hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir. Tezin ikinci bölümünde eser ve eserle ilgili yapılan çalışmalar incelenmiş, Yusuf-ı Meddah’ın Varka ve Gülşah adlı eseri ile Maktel-i Hüseyin karşılaştırılmıştır.

Konuyla ilgili yapılan diğerk tez çalışmaları şunlardır:

Karahan, Abdülkadir: “Anadolu Türk edebiyatında Maktel-i Hüseyinler”, İÜ mezuniyet travayı, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 1939

Boztosun, Dursun: “Kastamonulu şâzi’nin Maktel-i Hüseyin’i (28b- 57a) Metin ve İndeks, İÜEF mezuniyet tezi, İstanbul, 1973

Türkay, Yaşar: “Kastamonulu şâzi’nin Maktel-i Hüseyin’i” Transkripsiyon ve İndeks, İÜEF mezuniyet tezi, İstanbul, 1974

Çağlayan, Bünyamin: “Kerbelâ Mersiyeleri”, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara, 1997

Ergören, Nuray Orak: “İslam Tarih ve Geleneğinde Kerbelâ”, Yüksek Lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 2002

Öner, Gonca: “Mersiyelerde Ölüm ile İlgili Benzetme ve Kullanımlar”, Yüksek Lisans tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya, 2008

Konu ile ilgili basılan kitaplar¹¹;

And, Metin: Ritüelden Drama, YKY, İstanbul, 2007

Gölpınarlı, Abdülbaki: Yeni Gülzar-ı Haseneyn- Vak’a-ı Kerbelâ-, Ataç Yayınları, İstanbul, 2005

Güngör, şeyma: Fuzuli Hadikatü’s- Süedâ, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987

İsen, Mustafa: Acıyı Bal Eylemek- Türk edebiyatında Mersiye, Akçağ Yayınları, Ankara, 1994

Köksal, Mustafa Asım: Hazreti Hüseyin ve Kerbelâ Faciası, Akçağ Yayınları, Ankara, 1979

¹¹ Konu ile ilgili olarak Ali Aksu: “Kerbelâ Literatürü”, *Çeşitli Yönleriyle Kerbelâ*, Asitan Yayıncılık, c. 1, Sivas, 2010, s. 341-377.

Çeşitli Yönleriyle Kerbelâ (2 cilt), Yayınlar kitabı, Asitan Yayıncılık, Sivas, 2010

Konuyla ilgili yayınlanan makaleler;

Çavuş, M. Zeliha Stebler: “*Türk edebiyatında Mersiyeler*”, A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, S. 38, Erzurum, 2008

Ertekin, Ertugrul: “*Arapça, Farsça ve Türkçe Maktel-i Hüseyin’ler*”, Âşinâ, VIII/ 23-24, K1s- İlkbahar 2006

Melikoff, Irene: “*Türk Destanlarında Kerbelâ Draması- II*” (çev. Muzaffer Uyguner), Türk Folklorü, S.75 (Ekim 1985)

Şahin, Gülay: “*Zeki Divanı ve Divan’daki Kerbelâ Mersiyeleri Üzerine Bir Değerlendirme*”, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, S. 59, 2011

Şahin, Halil İbrahim: “*Kerbelâ Olayının Sözlü Geleneğe Yansıması: İmam Hasan ve İmam Hüseyin Destanı*”, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, S. 60, 2011

Topal, Ahmet: “*Klasik Türk edebiyatında Muharrem Ayı Etrafında Yazılan Şiirler*”, AÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi Sayı 35, Erzurum, 2007

Yazar, Sadık: “*XVI Asır Şairlerinden Eğirdirli Şerîfi’nin Sevâhidü’s-Sühedâ’sı*”, Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 4/2, Türkiye, 2009

“Çeşitli Yönleriyle Kerbelâ (2. cilt)”, Asitan Yayıncılık, Sivas, 2010 tarihli yayınlar kitabında yer alan makaleler şunlardır:

Özçelik, Kenan: “*Türk edebiyatında Yazılmış İlk Maktel-i Hüseyin Kimin Eseridir?*”, s.7

İslamoğlu, Abdülmecid: “*Hacı Nureddin Efendi ve Hüseyin’in Makteli Adlı Eseri*”, s. 17

Eroğlu, Süleyman: “*Yahya Bin Bahşi ve Maktel-i Hüseyin’i*”, s. 43

Erdoğan, Kenan: “Maktel-i Hüseyin, Manisa Nüshası ve Sünni ve Hâricî Kavramları Üzerine”, s. 61

Arslan, Mehmet: “İsmail Hakkı'nın “Hüseyin” İsmi'nin Fazileti ve Özellikleriyle İlgili Eseri: “Risale-i Hüseyiniye”, s. 69

Esir, Hasan Ali: “Anadolu Sahası Mesnevilerinde Kerbelâ Vakası”, s. 95

Yekbaş, Hakan: “Hasan Tevfik Efendi'nin Muharrem Ayı ve Kerbelâ Hadisesi'ne Dair Risalesi”, s. 107

Erdoğan, Mehtap: “Senih-i Mevlevi'nin Vak'a-i Kerbelâ'nın Mukaddimesi Adlı Risalesi”, s. 161

Al- Ghazali, Muhammad: “Karbala As a Metaphor in Pakistani Literature”, s. 205

Durbilmez, Bayram:”Sorgunlu Sıdkı Baba Divanı'nda Kerbelâ”, s. 215

Hacı, Siracitdin: “Azerbaycan Türk edebiyatında Maktel Mevzusu ve Raci'nin Şiirlerinde Kerbelâ Faciasının Bedii Tasviri”, s. 231

Buttanrı, Müzeyyen: “Kerbelâ Olayının Azerbaycan ve Türk Tiyatrosuna Yansıması”, s. 253

Yalsızuçanlar, Sadık: “Ben Kerbelâ'yım”, s. 283

Aktaş, Hasan: “Kerbelâ'dan Modern Şiire Tarihin Kerbelâ Şuur”, s. 295

Ogur, Erol: “Tarihi Romanımızda Kerbelâ”, s. 335

Köksal, Mehmet Fatih: “Bir Şiir Mecmuasından Hareketle Kerbelâ Literatürüne Ekler”, s. 351

Baş, Eyüp: “İslam Tarihinde Matem/Yas Kültürü ve Kerbelâ”, s. 379

Aliyev, Emlin: “Azerbaycan'da Modernleşme Dönemine Ait Klasik Bir Maktel Örneği: “Riyazü'l- Kuds””, s. 387

İzeti, Metin: “Arnavut Bektaşilerinde Kerbelâ ve Matem Anlayışı”, s. 401

Koneska, Elizabeta: “Makedonya’daki Tarikatlarda Aşure Günü Kutlamaları”, s. 415

Awadulla, Abdulaziz Muhammed: “Ayiz El-Kareni’nin “Ben Sünni Hüseyiniyim” Adlı Kasidesi ve Kasidenin Edebi Açından İncelenmesi”, s. 427

Tabatabaei, Sayed Kazem: “ Ravzahani Ayini ve Kerbelâ Olayının Tahrifindeki Boyutu”, s. 441

Kafi, Gholamreza: “Fars Edebiyatında Aşura Şiiri ve Devreleri”, s. 459

Fakoor, Bahare: “ Görsel Sanatlar”, s. 477

Turgut, Kadir: “Türk Edebiyatında Farsça Yazılmış Kerbelâ Mersiyeleri”, s. 509

Türk edebiyatında yazılan belli başlı makteller şunlardır;

1362’de yazılıp Candaroğlu hükümdarı Bayezîd’e sunulan “Maktel-i Hüseyin” Türk edebiyatındaki ilk makteldir. “Fâilâtün Fâilâtün Fâilün” vezniyle mesnevi şeklinde kaleme alınan 3034 beyitlik eser, teknik anlamda imale ve zihaf barındırır da duygu yüklü bir derinliğe sahip olması, sade ve anlaşılır bir Türkçenin varlığını gösterir.¹²

Yahyâ bin Bahşî’nin “Maktel-i Hüseyin” i (905/1499 tamamlanır.) Hz. Muhamed’in torunları Hasan ve Hüseyin’e olan sevgisinin dile getirildiği dizelerle başlayan 976 beyitlik bir eserdir. İki yazma nüshası tespit edilen eserin ilki Süleyman Eroğlu’nun “Çeşitli Yönleriyle Kerbelâ”da yer alan çalışmasında belirttiği, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi M. Ozak-1/ 248 kitapları numara 248’de kayıtlı bu nüsha harekeli nesihdir. Bölüm başlıkları ile vasıta beyitleri kırmızıdır. Ebru kaplı karton bir cilt içerisinde bulunan nüsha, farklı satır sayılarına sahip olup 67 yapraktır. İstinsah kaydından anlaşıldığına göre 938 (1531/32) tarihinde kaleme alınmış, müstensihisi ise belirtilmemiştir.

¹² Türk edebiyatındaki ilk maktel olan Kastamonulu Şâzi’nin eseri hakkında yapılan çalışmalar için bkz: Abdulkadir Karahan: *Anadolu Türk edebiyatında Maktel-i Hüseyin’ler* (Edebiyat Fakültesi Türkoloji Disiplini Mezuniyet Travayı), İstanbul, 1939; Nurcan Öznal Güder, a.g.tz; Özlem Demirel: *Aşıkî’nin Maktel-i Hüseyin’i Üzerine Dil İncelemesi*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2007. Ayrıca: Kenan Özçelik: *Yusuî-ı Meddah ve Maktel-i Hüseyin (İnceleme- Metin- Sözlük)*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2008.

İkincisi ise Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi (BEEK) Ulucami Bölümü 8074/1 numarada kayıtlı olan nüshadır. Harekeli, nesih hatla kaleme alınmış, 204x148 158x110 ölçülerine sahip nüsha, 37 yaprak olup her bir yaprağında 13 satır bulunur. Eserin bölüm başlıkları ve vasıta beyitleri kırmızı yazılıdır. İlk yaprağının yarısı yırtılmış, onuncu ve son yaprağı ise eksiktir.¹³

Lamiî Çelebi'nin (öl 938/1532) “Maktel-i Âl-i Resûl” Kanuni Sultan Süleyman'ın defterdarı Sinan Bey'in isteğiyle yazılan on üç bölümlük manzum eserdir.¹⁴ Çelebi bu eserini, zamanın vaizlerinden “Molla Arap” namıyla ünlü bir zâtn “Maktel-i Hüseyinleri okumak küfürdür” sözü üzerine telif etmiştir.

Hacı Nureddin Efendi'nin “Maktel-i Hüseyin” i 940/1530-1 telif edilir. Eserin adı kayıtlarda ve kitabın ilk sayfasında “Vak'a-i Kerbelâ” olarak geçmekteyse de eserde böyle bir isimlendirmeye rastlanmaz. Nüreddin Efendi genel anlamda Yûsuf-ı Meddâh'ın “Maktel-i Hüseyin” inde yer alan bilgileri özetlemiştir. Bunu yaparken bazen bir beyiti, bazen ise art arda gelen pek çok beyiti eserine almıştır. Bunu da alıntılama, alıntıladıkları üzerinde bazı küçük değişiklikler yapma, mısra veya beyiti yeniden yazma, konular arasında takdim-tehir yapma şeklinde uygulamaktadır.¹⁵

Gelibolulu Camî'nin Saâdetnâmesi (Ravzatü'ş-Şühedâ'nın Türkçesi) Gölpınarlı'ya göre 941/1534 sonrası, Karahan'a göre ise 952/ 1545, 968/ 1560 sonrasında yazılmıştır.¹⁶

Fuzûlî'nin “Hadîkatü's- Süedâ”sı (954/ 1547) hacimce en büyük eseridir. 16 Arapça, 524 Türkçe olmak üzere toplamda 541 adet manzume içermektedir. Fuzûlî, “Hadîkatü's-Süedâ” adlı eserinde Hüseyin Vâiz Kâşifî'nin eserinden epeyce yararlanmışır.

Edebiyatımızda Kerbelâ olayına değinen şiirlere de (mersiyeler) bolca rastlanır.¹⁷ Türk edebiyatında Farsça yazılan mersiyeler (Mevlânâ, Fuzûlî, Fasîh

¹³ Süleyman Eroğlu: “Yahya Bin Bahşi ve Maktel-i Hüseyin'i”, *Çeşitli Yönleriyle Kerbelâ*, Asitan Yayıncılık, c. 2, Sivas, 2010, s. 46-47.

¹⁴Eser hakkında geniş bilgi için bkz: Harun Arslan: *a.g.tz.*

¹⁵Abdulmecid İslamoğlu: “Hacı Nureddin Efendi ve Hüseyin'in Makteli Adlı Eseri”, *Çeşitli Yönleriyle Kerbelâ*, Asitan Yayıncılık, c. 2, Sivas, 2010, s. 40-41.

¹⁶Şeyma Güngör: *a.g.e.*, s. XXVIII.

Ahmed Dede, Yenişehirli Avnî Bey ve Alvarlı Muhammed Lutfî Efendî) ve Koniçeli Kazım Paşa'nın mersiyeleri dışında Kerbelâ ile ilgili yazılan müstakil eserlerin varlığı da dikkate şayandır.¹⁸

Ayrıca bazı acı olayları Kerbelâ olayına; haksızlık yapanları da Yezîd veya taraftarlarına benzeten şairlerimiz olmuştur.¹⁹

Klasik Türk edebiyatında Kerbelâ'da Hz. Hüsey'nin şehit düşürülüşünü anlatan ve maktel örneği olarak görülen şiirler arasında muharremiyelerin de yer edindiğini hatırlatmalıyız.²⁰

Türkiye yazma eser kütüphanelerinde bulunan “Maktel”lerden 63 tanesi Milli Kütüphane’de, 9 tanesi HÜHAM’da (Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi), 2 tanesi TDK (Türk Dil Kurumu) ve 1 tanesi de TTK (Türk Tarih Kurumu) kütüphanesinde bulunmaktadır.

1.3 ŞEVKİ ADINA KAYITLI MAKTEL-İ HÜSEYN VE BENZER

NÜSHALAR

1.3.1 Eserin Nüshaları

Türk edebiyatında “Maktel-i Hüsey'n” söz konusu olduğunda akıllarda yer tutan eserlerden biri de Kastamonulu Şâzi'nin “Maktel-i Hüsey'n” idir. Milli Kütüphane’de yazarı Şevkî olarak kaydedilen “Maktel-i Hüsey'n” adlı eserin, aynı başlangıca sahip

¹⁷ Bünyamin Çağlayan: *Kerbelâ Mersiyeleri*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 1997, Mehmet Arslan, Mehtap Erdoğan: *Kerbelâ Mersiyeleri*, Tunceli, 2009. Ayrıca bkz: Mehmet Fatih Köksal: “Bir Şiir Mecmuasından Hareketle Kerbelâ Literatürüne Ekler”, *Çeşitli Yönleriyle Kerbelâ*, Asitan Yayıncılık c. 2, Sivas, 2010.

¹⁸ Konuyla ilgili ayrıntı bilgi için bkz. Hasan Aktaş: “Mersiyeden Modern Şiire Tarihin Kerbelâ Şuuru”, *Çeşitli Yönleriyle Kerbelâ*, Asitan Yayıncılık c.2, Sivas, 2010, s.295.

¹⁹ Mustafa İsen: *Acıyı Bal Eylemek- Türk edebiyatında Mersiye*, Ankara, 1994, s. 42, 213-221.

²⁰ Ahmet Topal: “Klasik Türk edebiyatında Muharrem Ayı Etrafında Yazılan Şiirler”, *AÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 35, Erzurum, 2007, s.89.

beş nüshasının daha olduğunu ve ortalama 99. beyitleri itibarıyla Şâzi'nin “Maktel-i Hüseyin” i ile paralel ilerledikleri fark edilmiştir. Bu nüshalar şunlardır:

MK-1 Nüshası (Şevkî)

Milli Kütüphane’de yer alan 06 Mil Yz A 2447 numaralı “Maktel-i Hüseyin” adlı eserdir. Müstensihî İlyasoğlu İbrahim bin Mustafa olan eserin istinsah tarihi 1324/1906’dır ve yazarı Şevkî olarak geçmektedir. 141 yapraklı eserin satır sayısı 15’tir. Bu nüshada “şeytan” yazıları ters olarak yazılmıştır.

MK-2 Nüshası

Milli Kütüphane’deki 06 Mil Yz A 5713 numaralı eserdir. 136 yapraklı eser 15 satırdır ve yazarı, müstensihî veya tarihi ile ilgili bir bilgi yoktur.

MK-3 Nüshası

Bu nüsha da yine Milli Kütüphane’de yer alan 06 Mil Yz A 8797 numaralı eserdir. 17 satırdan oluşan 123 yapraklı eserin istinsah tarihi 1297’dir.

HÜHAM-1 Nüshası

Hacı Bektaş Veli Araştırma ve Uygulama Merkezi’nde bulunan “Maktel” el yazmalarından 4 numaralı nüshadır. Süleyman Medeni olarak kaydedilmiş nüsha 15 satırdan oluşan 160 sayfalık bir eserdir. Düzyazının yer almadığı bu eser diğer nüshalara göre farklılığı daha görünür olandır. Beş nüshada da kırmızıyla verilen “Âl-i evladun seversün ey dede/ ‘Aşkla vir salavât Muhammed’e” bölümü bu nüshada birkaç yerde geçse de nüshaya ait söylem “Muhabbet eyle muhabbet âl-i evlâda/ ‘Aşkla vir salavât Muhammed’e” şeklindedir.

HÜHAM-2 Nüshası

Yine Hacı Bektaş Veli Araştırma ve Uygulama Merkezi'nde bulunan 7 numaralı nüsha Hasan Akdeniz adıyla kayıtlıdır. Metin 17 satırlı 120 varaktan oluşmaktadır.

Bu beş nüsha, henüz tenkitli neşri bulunmayan ancak Nurcan Öznal Güder'in doktora çalışması için Latin alfabesine çevirdiği “Kastamonulu Şâzi'nin Maktel-i Hüseyin'i” ile karşılaştırıldığında;

a) “Evvel Allâh âdın zıkr idelüm” diye başlayan bölüm itibarıyla birtakım değişiklikler (fazla/eksik beyitler, yeri değişik olarak verilen beyitler) söz konusu olsa da beş nüsha için de ortalama on beşinci varak itibarıyla paralellik başlar.

b) Bu eserlerin ilk on beş sayfasında anlatılanlar özetle şöyledir.

Besmele, hamd, salât ve selamla başlayan eser, yer yer tekrarlı redif ve genellikle tam/ yarım kafiyeli 37 beyitlik bölümle devam eder. Bölümde; Hz. Peygamberin dış görünüşü ve peygamberliği, çeşitli sıfat ve benzetmelerle ayetlere iktibas yapılarak anlatıldıktan sonra dört halifenin de sonsuz yüceliğe sahip ziynete benzetilmesi ile ayrı ayrı özellikleri sıralanır.

Hz. Hasan'ın dünyanın zehrini içişi ve Hz. Hüseyin'in ise dinin şahı olması (düzyazı olarak) vurgulandıktan sonra Hz. Muhammed ve âline salât ve selam verilerek muhacir ve ensâra değinilir. Bahar tasvirinin yer aldığı beyitlerden sonra ise Hz. Hasan'ın halifeliği ve zehirlenerek öldürülmesine ayrıntılı olarak tekrar değinilir.

Düzyazı olarak Muaviye'nin Rum'da küffarla karşılaşmasının ardından Tarsus'a uğraması ve ashâb-ı kehf'in mağarasının yanında durarak Abdullah ibni Abbas'ın ashâb-ı kehf ve rakîm'in farklı olduğunu söyleyerek bu kıssayı anlatması verilir. Bu kıssalardan sonra Hz. Hüseyin'in ashabının incitildiğine değinilerek besmele gelir ve ardından Şâzi'nin “Be- nâm-ı izîd-i bahşâyende ve bahşâyîş-kerde” diye başlayan eserine, söz konusu yaptığım on beşinci sayfa itibarıyla geçilir.

Şâzi'nin eseri ile paralelliğin gözleendiği bölüme her nüshada farklı başlıkla geçilmektedir. MK-1'de, “Derbeyân-ı Maḳtel-i Hüseyin raḳıyallahu ‘anh”, MK-2'de, “Derbeyân-ı Maḳtel-i Hüseyin ibni ‘Alî keremallâhu vecheh”, MK-3'de “Hâzâ kitâb-ı

Maḳtel-i Hüseyñ rahmetallāhi ‘aleyhim ecmañ”, HÜHAM-1’de “Hāzā Maḳtel-i İmām Hüseyñ ibni ‘Alī keremallāhu vecheh” ve HÜHAM-2’de ise “Derbeyān-ı Maḳtel-i Hüseyñ ibni ‘Alī keremallāhu vecheh” ifadeleriyle başlanmaktadır.

c) Şâzi’nin eserine kadar olan bölüme dek, aslında Kerbelâ olayının başlayacağı ve yaşanacağı ana kadarki tablo verilmektedir.

d) Bu nüshalardan bir, iki, üç ve beşincisi on meclisten oluşurken dördüncü nüsha on iki meclisten oluşmaktadır. Meclis başlangıcı olan beyitlerin ilk dizeleri şöyledir.

Birinci meclis: Evvel Allāh adın zıkr idelüm

İkinci meclis: Diñle bu ikinci meclisden ḥaber (HÜHAM-1’de bu sözcüğü yok)

Üçüncü meclis: Bu üçüncü meclisi söyleyelüm (Üçüncü meclisi söyleyelüm HÜHAM-1)

Dördüncü meclis: Eyiteyim dördüncü meclisden size

Beşinci meclis: Bu beşinci meclis sâz eyleyelüm (İdelüm MK-2,MK-3,HÜHAM-2
Beşinci meclisi söyleyelüm ‘ayān)

Altıncı meclis: Yine söze başlayalum girelüm

Yedinci meclis: Bu yedinci meclisi söyleyelüm

Sekizinci meclis: Sekizinci meclisden başlayalum (Sekizinci meclise başlayalum MK-2,MK-3, HÜHAM-2)

Dokuzuncu meclis: Dokuzuncu meclisi dinle ey yār

Onuncu meclis: İdelüm onuncu meclisden ḥaber (Bu onuncu meclisi kılalum ḥaber HÜHAM-1)

On birinci meclis: On birinci meclisden idelüm sâz

On ikinci meclis: Bu on ikinci meclisden eyiteyüm ḥaber

1.3.2 Nüshaların Karşılaştırılması

Nüshalarda sade ve anlaşılır bir Türkçenin kullanıldığı, yer yer Arapça- Farsça gibi karışık tamlamaların kurulabildiği, kısaca nüshaların teknik anlamda çok da güçlü olmayan bir yapıya sahip oldukları söylenebilir.

Beş nüshanın kendi içinde değerlendirmesini yaptığımızda MK-1'i (Şevkî'nin Maktel-i Hüseyin'i) istinsah tarihinin, yazarının belli olması ve Latin alfabesine çevirdiğimiz nüsha olması sebebiyle çıkış noktası olarak aldığımızda;

a) Sözcüğün farklı bir kelimeyle ifade edilmesi:

MK-1 (Şevkî)	DEĞİŞİKLİK GÖZLENEN NÜSHA
Ol kaldı Hâricîler oldı heb Ne ki sizin geldüginize ki 'aceb (755)	Şol kalan Hâricî oldı hep Ne ki sizin geldüginize sebep (HÜHAM-1)
Kendüye kıldı şilâh ol dilâver Daga benzer bir ata oldı süvâr (1282)	Äreste kıldı şilâhı ol dilâver Daga benzer bir ata oldı süvâr (MK-3, HÜHAM-2)
Sünniler içinde katı zâr zâr Kâsım'ın bir qardaşı var idi er (1598)	Yârenler içinde katı zâr zâr Kâsım'ın bir qardaşı var idi er (HÜHAM-1)
Qurbet-i derd ile zâr eyledi Seyyid ol dem bu şi'ri söyledi (2224)	Fırkat-i derd ile zâr eyledi Seyyid ol dem bu şi'ri söyledi (MK-3, HÜHAM-1)
Seyyid oglancuğunu tutmuş idi Bu la'ın aña oq atmış idi (2396)	Şah Hüseyin oglunu tutmuş idi Bu la'ın aña oq atmış idi (HÜHAM-1)

Ol kilisenin sağıfı açıldı hem Bağtı aña o keşiş-i muhterem (3072)	Bu deyrin sağıfı açıldı hem Bağtı aña o keşiş-i muhterem (HÜHAM-2)
İbni Miħnef oğlı söyledi Yazıcı Yaħyâdan rivâyet eyledi (158)	Râviler böyle rivâyet eyledi İbni Miħnef Lût oğlı söyledi (HÜHAM-1)
ĶapĶara olmuşdı ol gül yüzi Dili dönmezdi ki söyleye sözi (2450)	Sarı gül rengi olmuşdı yüzi Dili dönmezdi ki söyleye sözi (HÜHAM-1)
Hem añun Ķatına sürdi yüzini Urdı at leşkere kendü özünü (2505)	Şâh Ķüseynin ayagina sürdü yüzünü Ol Ķeriye urdu kendi özünü (HÜHAM-1)
Âl-i evladun seversin ey dede ‘AşĶla vir şalavât Muħammede (3125)	Muħabbet eyle muħabbet âl-i evlâda ‘AşĶla vir şalavât Muħammede (HÜHAM-1)

b) Beyitlerin sıralanışında nüshalara göre farklılık görülmesi çok yaygın olduğundan iki örnekle sınırlı tutuyoruz:

MK-1 (Şevkî)	DEĞİŞİKLİK GÖZLENEN NÜSHA
Görđi aña o emîre’l-mü’minin Ol resûl oğlı Ķüseyn pâk-ı dîn (747)	Bu beyitten önce HÜHAM-1 ’de; Şâh Ķüseyni kervân halkı gördiler Ķarşu varub yüz yire urdılar
Bize olmaz ise buñlara virin Ey cemâ’at buñların Ķâlin görün (2062)	Bu beyitten sonra MK-2 ve HÜHAM-2 ’de; Ben Ķelâl edeyim ne itdiniz bize Ey Ķalâik ĶulaĶ urun bu söze

c) Her beyitin, nüshaların tamamında yer almaması durumu söz konusudur. Mesela esas aldığım MK-1 (Şevkî) nüshasına göre 19. pdf itibarıyla HÜHAM-1’den on üç beyit, HÜHAM-2’de ise kırka yakın beyitin 22 ve 23. pdf’de yer almaması veya 4.pdf’den on beş tane beyitin MK-3 de yer almaması söz konusudur. Ayrıca manzum bölüm başlarındaki “kelâm-ı menşûr” ifadesi de MK-2, MK-3 ve HÜHAM-2’de yoktur.

d) Birkaç beyitin karışması ile oluşan beyitler söz konusudur:

Altı biñ Hâricîler üşdiler
Ol dahı öldürdi bir kaçın revân (485)

Çevresinden it gibi yapışdılar
Uşda dutdılar anı ol zamân (486)

Yukarıdaki beyitlerin ilk dizesi MK-2 ve HÜHAM-1’de bir bütün, diğeri ise ikinci beyiti oluşturuyor. Yani;

Altı biñ Hâricîler üşdiler
Çevresinden it gibi yapışdılar
Ol dahı öldürdi bir kaçın revân
Uşda dutdılar anı ol zamân

veya;

Ümmü Gülsüm ve Sekîne oldılar
Ağlaşuben kamu zârı kıldılar (2254)

beyiti; MK-2, MK-3 ve HÜHAM-1’de ilk beyit;

Ümmü Gülsüm ve Sekîne oldılar
Hem Rukiyye Zeyneb ile geldiler

şeklindedir.

e) Kafiye ve vezin problemi olan beyitler söz konusudur. Metnin vezni, “Fâilâtün, Fâilâtün, Fâilün”dür.

Küfe halkı kıldılar bir kezden gulū
Müslim üstüne kamu gavga kıılır (551)

beyitinde vezin ve kafiye yoktur.

Bu firākın vaslını bir gün ola
Girü irdüre bizi Rabbü'l-Enām (284)

beyitinde kafiye yoktur.

Anlaruñ katında dahı okıdur
Çünkü ʿ Abdullāh ibni ʿ Abbās işidür (213)

Seyyid eydür vara bizden bir er aña
Tā cemāʿ ati didün bir haber virün baña (227)

Beyitlerinde vezin sıkıntısı söz konusudur.

f) Āl-i evlādun seversün ey dede
ʿ Aşkla vir şalavāt Muḥammede

Beyiti, mesnevi tarzındaki eserde; meclis geçişlerinde, yeni bir bölüme ya da gazel/kaside gibi farklı bir bölüme geçildiğinde veya anlatıda salâvat getirilmesi uygun görülen bir durum söz konusu olduğunda kullanılmıştır. Bu kullanımlar, nüshalara göre eksik veya yer yer değişikliğine uğramış olsa da tamamında mevcuttur.

Āl-i evladun seversün ey dede
ʿ Aşkla vir şalavāt Muḥammede

Diñle bu ikinci meclisden haber
Ol ʿ Abdullāh melʿ ün gör ne dir

Dizeleri ikinci meclise geçişin habercisi iken HÜHAM-1'deki:

Evvel muḥabbet ederek Resül-i evlāda
ʿ Aşkla vir şalavāt Muḥammede

Benim ol Hür-ı ibni rāh bin Saʿd
Uş ʿ Alı ʿ aşkına olurum şehid

Şad hezarān can fedā olsun aña
Oldur ehj Şāh-ı Merdān-ı mezid

Her kim buları gönü için de seve
Cân içinde ol bulur cedîd

Ey muhannet ‘Ömer nahs bî-vefâ
Böyle mi buyurdu saña ol Yezîd

Kim susuzlıktan kırasız bizi
Âhiretde neylesün ey pelîd

Her kimdir düşman Muhammed âline
Tamu içinde olırsardur kadîd

Ol Muhammed pâdişâh-ı enbiyâ
Her yârenleri oldı dahı mezîd

Bunları birbirinden ayıran
Aña rahmet olmaya hergiz bedîd

Muhabbet eyle muhabbet âl-i evlâda
‘Aşkla vir şalavât Hazret-i Muhammede

Kullanımı, gazeli çerçeveleyen alanı belirtmektedir.

Âl-i evlâdun seversin ey dede
‘Aşkla vir şalavât Muhammede

İbni Miñnef oğlı söyledi
Yazıcı Yahyâdan rivâyet

Kullanımında ise yeni bir bölüme geçildiği belirtilmektedir.

Yazan ve yazduran ve bi’l-cümle şehîdler
Ervâhları için el Fâtihâ Habîb Allâh şalavât

Âl-i evlâdun seversin ey dede
‘Aşkla vir şalavât Muhammede

Kullanımıyla da şalavât verilmesi uygun görülen yer belirtilmiştir.

g) Metnin “Evvel Allâh adın zikr idelüm” diye başlayan bölümünden on üç beyit sonra MK-2 ve HÜHAM-2 da “Bir na‘at-ı Muhammed Mustafâ sallallâhu Te‘âlâ aleyhi ve sellem” yazısı vardır.

h) Nüshaların son bölümleri şu şekildedir:

MK-1 (Şevkî):

Okuyanı dinleyeni yazduranı yazanı
Raḥmetinle yarlıgagıl yâ ganî

Fâilâtün fâilâtün fâilâtün
Vir Muḥammed Mustafâya

Ḥaḳḳ Te‘âlâ min tövbe hâzâ’l kitâbu müstemî’ maḳtel-i Ḥüseyn rahmetullâh
İmâm Ḥasan İmâm Ḥüseyn fî ṭıbbı’l-esfiyâ ve ‘alâ ‘Abdü’z-zaîf İbrâhim bin
Mustafâ inâyet

İnâyet-i Mevlânâ sâhibe’l-ḥayrât ve’l-ḥasenât kimesne şir oğlu
Süleyman

Der beyân-ı Fâtımatü’z- Zehra Allâh Te‘âlâdan Ḥazreti...

Şeklindeki bölüm bir sayfa kadar sürdükten sonra en son sayfada;

Vir Muhammed Mustafâ rûḥuna Fâtihâ ile şalavât. Her kim diler Ḥaḳḳ kazana Fâtihâ
ihsân ide. Bunu yazana her kim iderse kâtibine duâ‘ şefâ‘ at ide kıyâmetde Mustafâ
.... ilâ raḥmeten rabbi’l ḳadır ez-zaîf el yay..... İbrâhim bin Mustafâ velî ḥâce
ervâḥlar için Allâh rızası için el Fâtihâ Ḥabîb Allâhu şalavât. Haziran 1906 ifadeleri
yer alır.

MK-2:

Okuyanı dinleyeni yazduranı yazanı
Raḥmetinle yarlıgagıl yâ ganî

Fâilâtün fâilâtün fâilâtün
Vir Muḥammed Mustafâya

beyitiyle son bulur.

MK-3:

Okuyanı dinleyeni yazduranı yazanı
Raḥmetinle yarlıgagıl yā ganı

Fāilātün fāilātün fāilātün
Vir Muḥammed Mustafāya

Her kim diler raḥmeti Ḥaḳḳ ḳazana
Fātiḥā-yı şerīf oḳuya yazana

temmet el kitāb bi ‘avnillāh el melīkūl vehhāb hāzā kitābu’l-müstemi’ Maḳtel-i
Ḥüseyn raḥmetallāhi İmām Ḥasan İmām Ḥüseyn el fakīri ilā raḥmeti rabbi’l-ḳadır.

..... Süleyman bin İsmāil müntelāmiz velī ḥāce rūḥları çün Allāh rızāsıçün el
Fātiḥā ḥabıballāhu şalavāt (1297) “Āl-i evlādın/.....”

Der beyān-ı Fātımatü’z Zehrā Allāh Te‘ālādan...

Şeklinde bir sayfa kadar düz yazı devam ettikten sonra son sayfa

Her kim diler raḥmeti Ḥaḳḳ ḳazana
Fātiḥā iḥsān ide yazdurana yazana

Beytiyle son bulur. Ancak, diğerk taraftaki boş sayfada el yazısı ile: şāhibu’l
ḥayrāt ve’l-ḥasenāt ḥācı kızı Emine ḥātun rūḥu için el Fātiḥā ḥabīb Allāha salāvāt
(1297) yazılıdır.

HÜHAM-1:

Bizden eyle añlara biñ biñ selām
İşbu kitāb oldı tamām

Her kim diler raḥmeti Ḥaḳḳ ḳazana
Fātiḥā iḥsān eyleye bunı yazana

Üstadımız velī ḥāce Ṭursun ḥoca
Rūḥu-y-çün el Fātiḥā ḥabıballāha şalavāt

Muḥabbet eyle muḥabbet āl-i evlāda
‘Aşḳla vir şalavāt Muḥammede

HÜHAM-2:

Okuyanı dinleyeni yazduranı yazanı
Raḥmetinle yarlıgagıl yā ganî

Fâilâtün fâilâtün fâilâtün
Vir Muḥammed Mustafâya

Her kim diler raḥmeti Ḥaḳḳ ḳazana
Fâtiḥâ-yı şerîf okuya yazana

temmet el kitâb bi ‘avnillâh el melîkü’l-Vehhâb hâzâ kitâbu’l-müstemi’ Maḳtel-i
Ḥüseyñ raḥmetallâhi İmâm Ḥasan İmâm Ḥüseyñ el fakîri ilâ raḥmeti rabbi’l-ḳadır.
Velî ḥâce şâhibu’l-ḥayrât Halil aga ervâhı için Allâh rızâsı için....(1263)

Ervâhları için Allâh rızâsı için
El Fâtiḥâ Ḥabîb Allâh şalavât

Der beyân-ı Fâtımatü’z Zehra Allâh Te‘âlâ’dan...

şeklinde T1 nüshası gibi devam eder. Bir sayfa kadar düz yazıdan sonraki en son sayfada ise;

Ver Muḥammed Mustafâ rûḥuna Fâtiḥâ ile şalavât. Her kim diler Ḥaḳḳ ḳazana
Fâtiḥâ iḥsân ide. yazdurana yazana. Tamâm, kelâm, ve’s-selâm. 12 Muharrem 1290
yazılıdır.

1.4 KASTAMONULU ŞÂZİ’NİN MAKTEL-İ HÜSEYN’İ

1.4.1 Kastamonulu Şâzi’nin Maktel-i Hüseyñ’i

“Maktel-i Hüseyñ” mesnevisinden ilk bahseden M. Fuat Köprülü’dür. “Anadolu’da Türk Dili ve Edebiyatının Tekâmülüne Umumî Bir Bakış” adlı çalışmasında “Şâzi veya Şeyyad adlı bir şairin 763’te Kastamonu’da yazdığı ve Kötürüm Bayezîd’e takdim ettiği manzum bir Dasitan-ı Maktel-i Hüseyñ...”

şeklindeki ifadelerinden de görüldüğü üzere müellif adıyla ilgili net bilgi bulunmamaktadır.²¹

Müellif adı Karahan'ın mezuniyet travayında ise doğrudan “Kastamonulu Şâzi” olarak adlandırılmaktadır.²² Müellifin netleştirilmesi konusu Kenan Özçelik'in yüksek lisans tezindeki “Eserle İlgili Çalışmalar” adlı bölümde Özçelik'in Uzunçarşılı, Çelebioğlu, Melikoff, Boztosun, Ethembabaoğlu ve Güder'in vb. konuyla ilgili çalışmalarını eleştirel şekilde ele alması, irdeleme ve incelemede bulunması nedeniyle doğrudan ona yönlendirmede bulunmayı uygun buluyoruz.

Kısaca, 2008 yılına kadar Türk edebiyatındaki ilk “Maktel-i Hüseyin” in Kastamonulu Şâzi'ye ait olduğu kabul gören bir gerçek olsa da bu yılda Özçelik'in yüksek lisans tezi olarak hazırladığı “Yusuf-ı Meddah ve Maktel-i Hüseyin” adlı çalışma ile eserin Yusuf-ı Meddah'a ait olduğu, müellif olarak kabul edilmiş olan Kastamonulu Şâzi'nin hiç yaşamadığı veya Yusuf-ı Meddah'tan başka biri olmadığı yönündeki düşünceleri ortaya koymuştur.

Kastamonulu Şâzi'ye ait olan metnin nüshalarının çokluğu ve/veya nüsha farklılığının fazlalığı nedeniyle tenkitli neşri bulunmamaktadır. Çalışmamızda yer verdiğimiz Latin harflerine çevrilmiş metin MK-1 (Şevkî) adlı nüshadır. Şevkî adıyla kütüphane kaydı bulunan eserin, yukarıdaki açıklamalarımız göz önünde bulundurulduğunda, 99. beyiti itibarıyla Şâzi'nin eseriyle paralel ilerlemesi esastır. Metinde Kastamonulu Şâzi'nin eserine yapılan atıf, bu yazmadan da anlaşılacağı üzere “Maktel-i Hüseyin” söz konusu olduğunda Şâzi'nin eserinin başvuru eseri hükmünde olmasıdır.

Gel imdi sen de Şevkî olma hâmuş
Müferrih sözlerüñden ‘aql medhüş (51)

Müzeyyen eyleyüp bu söz-i ‘arusun
Müferrih it yine halkıñ nüfusun (52)

Bize şerh eyle nâzik dâsitâni
Ki cân anda bulur kuvvet ver anı (53)

²¹ M. Fuat Köprülü: *Anadolu'da Türk Dili ve Edebiyatının Tekâmülüne Umumi Bir Bakış*, İstanbul, 1980, s. 341.

²² Abdulkadir Karahan: *a.g.tz.*

Ümmeyye kavminüñ de kışşasunı
Ne oldı Şādî guşşasunı (54)

Cihānuñ çok olır çün ‘inkılāsı
Hikāyetden bize fetḥ eyle bābı (55)

Eserin kaynak kişisinin Emevi tarihçisi Ebû Mihnef olduğu ise bu beyitten de anlaşılmaktadır.

Rāviler böyle hikāyet eyledi
İbni Miḥnef Lūt oğlu söyledi (1243)

İnceleyeceğimiz Maktel-i Hüseyin, mesnevî nazım sekliyle ve aruz vezninin remel bahrinin, “Fâilâtün Fâilâtün Fâilün” kalıbıyla yazılmıştır. Nazım- nesir karışık olarak kaleme alınan eser 3660 beyittir.

1.4.1.1 Olayın Özeti

1. Meclis (99- 423): Yezîd’in (Hâricî olarak nitelendirilir) tahtgahı Dımışk’ta (Şam) iken Hz. Hüseyin Mekke’de akraba ve arkadaşlarıyla dedesi Hz. Muhammed’in vasiyeti ve babası Hz. Ali’nin tavsiyesi üzerine savaştan uzak, gönüli dergâha dönük olarak yaşamaktadır. Nice ere sahip, taç ve tahta da yakın olan Yezîd’in Şemir, Ubeydullah (Abdullah), Mervan gibi erlerinin olduğu ve Hz. Muhammed âline tuzak kurmaları karşılığında kendilerine vilayet tahsis edileceği vaat edilmiştir.

Hz. Hüseyin’in Kûfe’de bulunan ashabı (yetmiş iki kişi) Kadı Şerayih’in (Şureyh) evinde toplanıp yapılanlardan (Numan’ın yönetiminden) memnun olmadıklarını, onlara karşı kasıtlarının olduğunu, bir yerde toplanmalarının gerekli olduğunu Kadı’ya söylerler. Kadı, gelen gideninin çok olması nedeniyle müsait olmadığını söyler ve Hani b. Urve’nin evinde toplanırlar. Yetmiş iki pehlivan arasında Süleyman-ı Nasri, Ahmed Eşas, Abdullah, Sa’d-ı Vakas oğlu Amr (Ömer) ve Şimr de vardır. Evlatlarından, mal ve mülkünden geçen bu isimler, aralarında söz

vererek Hz. Hüseyin'i başlarında görmek isteklerini paylaşırlar. Yazdıkları mektupta on sekiz bin Sünni askerin ve yetmiş iki pehlivanın hazır olduğunu belirtirler. (Her biri, Kadı Şerayih'in oğluna yazdıkları mektupta Hz. Hüseyin'e biat eder.) Tek eksikleri ise Hz. Hüseyin'dir.

Mektup Hüseyin'e Salih adlı er tarafından ulaştırılınca Hz. Hüseyin herkesi toplar ve mektubu onlarla paylaşır. Kendisinden yardım bekleyen Kûfelilere karşı ne yapabileceklerini, istişare ettikten sonra Abdullah b. Abbas onların sözlerine inanmamalarını, önceden bir eri gönderip ortamı yoklatmasını söyler. Bu görüş üzerine Hz. Hüseyin Müslim b. Akil'i görevlendirir.

Müslim iki oğluyla (Muhammed, İbrahim) Kûfe'ye ulaşır. Hani b. Urve'nin evinde bir araya gelirler ve Hz. Hüseyin'i Müslümanların beyi olarak gördüklerini ona belirtirler. Yetmiş iki kişi Müslim'in huzurunda biat eder. Hz. Hüseyin; "Herkes Allah'ın takdirini kalemin yazdığı şekilde yaşar." der ve yardım isteyenler için aile ve yakınlarıyla yola çıkar. Bir menzile gelince şehirde kimse kalmadığı gerekçesiyle İbn-i Abbas'ı o istemese de geri gönderir.

Bir kişi Numan'a, Müslim b. Akil'in Kûfe'de olduğunu, Hz. Hüseyin'in Mekke'den çıktığını ve Kûfe'ye geleceği haberini verir. Bu habere hayıflanan Numan, Yezîd'e mektup yazarak elçi güvercini Şam'a salar. Mektubu okuyan Yezîd korkusundan titrese de Numan'a yazdığı mektupta Ubeydullah'a (Abdullah) haber ilettiğini söyler. Ubeydullah (Abdullah) mektubu okuyunca on bin Hâricî ile Basra'dan Kûfe'ye hareket eder.

Kılık değiştirerek sokaklarda münadi bağırtan Ubeydullah (Abdullah), Hz. Hüseyin'in Kûfe'ye geldiği haberini yayar. Sevinç içinde toplanan halk, yüzü kapalı olarak gezen Ubeydullah'ı (Abdullah) Hz. Hüseyin sandığından onu karşılamak istemektedir. Ancak o, halkın arasında durmadan Numan'ın sarayına gider. Bin eri ise pehlivanları araya alır ve eğer Yezîd'e biat ederlerse geri döndürüleceklerini söyler.

Ubeydullah (Abdullah), Müslim'in nerede olduğu sorusuna cevap alamayınca, Müslim'in Hani b. Urve'nin evinde olduğu gerçeğini bildiğini söyler. Hani ise

Müslim'in orada olmadığını fakat cevabı bilse bile bin Yezîd'e karşılık söylemeyeceğini açıklar. Bu cevap üzerine göğsüne üç yüz ağaç vurularak cezalandırılan Hani'nin durumu halkı ayaklandırır. Bu durumun üzerine Numan, Muhtar'a adamlarını alıp gitmesini söyler.

Müslim'in katına toplanan cemaat nasıl tedbir alacaklarını düşünürken, gün sabahı bulur ve sabah olunca on bin erin şehri kuşattığını görürler.

2. Meclis (424-735):Ubeydullah (Abdullah) Müslim'i bulması için bir kölesine istediği her şeyi vereceğini söyler. Teklifi kabul eden kişi beş yüz altınla yola çıkar. Halka kendisini Hâricîlerden cefa görmüş Sünni bir tacir olarak tanıtır ve Müslim'in bu şehirde olduğundan haberdar olduğunu, onun yüzünü görmek istediğini söyler. Müslim'in arkadaşları, adamın söylediklerine inanmaları üzerine onu Muhtar'ın evine getirirler. Durumdan haberdar edilen Müslim ise bunun tuzak olabileceğini söyler. Adamla ilgili Müslim'i temin etmeleri sonucunda adamı Müslim'in huzuruna çıkartırlar, o da Hz. Hüseyin'e biat ettiğini söyler.

Köle tarafından Müslim'in Muhtar'ın evinde olduğu haberi Ubeydullah'a (Abdullah) ulaştırılınca, Ubeydullah Muhtar'ı huzuruna çağırır ve kölesiyle yüzleştirir. Muhtar Ubeydullah'a (Abdullah) kılıcıyla karşılık verince sarayın zindanında tutsak edilir.

Muhtar'ın başına gelen olaylardan sonra Müslim, suretini (kılık) değiştirerek Kadı'nın evine gider. Bu arada da Ubeydullah (Abdullah) Muhtar'ın evini yağmalama emri verir. Erleri Müslim'i bulamayıp huzuruna geri dönünce Hani'nin evini de yağmalatır.

(Bu olayı duyan Sünniler olayı Müslim'e anlatınca) Müslim oğullarını Kadı'ya emanet eder, silahlanarak şehirden çıkmak için ilerler. Ancak askerlerle sarılmış şehrin hangi kapısına yönelse binlerce erle karşılaşır. Sonunda da Ubeydullah'ın (Abdullah) askerlerinden Hazım-ı Şami tarafından su içmesine izin verilmeden öldürülür ve haber Ubeydullah'a (Abdullah) ulaştırılır. Müslim'e su vermek isteyen kadın da taşlanarak öldürülür.

Olaydan sonra Ubeydullah (Abdullah), Müslim'in oğlanlarının bulunmasını emreder. Haberi duyan Kadı, kendi oğlunun çocuklara kılavuzluk yapmasını ister ve gece vakti yola çıkarlar. Kadı'nın oğlu, on üç ve on bir yaşlarındaki çocuklara Mekke'ye giden yolu gösterdikten sonra geri döner.

Sabahleyin bir suyun kenarına varan çocuklar orada saklanırken, hanımı Sünni olan bir karavaş, Müslim'in olduğunu anladığı çocukları hanımının evine getirir. Hanım çocuklara sessiz olmalarını, eşinin Hâricî olduğunu söyledikten sonra onları mahzende saklar. Hanımın eşi eve gelince Müslim'in oğullarını aradığını söyler.

Gece rüyasında babasını gören Müslim'in büyük oğlu, rüyasını kardeşine anlattıktan sonra ağlamaya başlarlar. Evin beyi sesleri duyucu çocukları mahzende bulur. Onların ellerini bağlayarak ırmağa yakın bir yere ilerler. Esved adlı kölesinden onları öldürmesini ister ancak kölesi bu isteğini gerçekleştirince önce kölesini sonra da oğlunu öldürür. Ardından Müslim'in iki oğlunun başını keserek gövdelerini suya salar.

Adam, Kur'an okuyan bu kesik başlarla Ubeydullah'ın (Abdullah) huzuruna çıkar. Bu tablo karısında endişelenen Ubeydullah (Abdullah), neden çocukları diri getirmedeğini sorar. Şehir halkı da olaydan dolayı ayaklanınca, Ubeydullah adamın ellerini bağlatarak şehir halkına verir. Çeşitli işkencelerle öldürülen adamın cesedini su ve toprak kabul etmeyince ateşe atarlar. İki masumun başını da Kufe şehrinde ziyaret ederler.

3. Meclis (736- 1099): Akraba ve taraftarlarıyla Kûfe'ye doğru ilerleyen Hüseyin, Kadisiye'ye gelince Züheyr Hasan adlı bir erin de içinde olduğu kervana rastlar. Hz. Hüseyin Züheyr'den Kûfe ile ilgili haberleri sorduğunda; Ubeydullah'ın (Abdullah) Kûfe'de olduğunu, kırk bin erle şehri kuşattığını, Muhtar'ı tutuklatıp Müslim'i şehit ettiği haberlerini alır. Züheyr'in yolculuk nedenini sorup ticaret olduğunu öğrenen Hz. Hüseyin, onun da kendileriyle birlikte hareket etmesi teklifinde bulunur, o da teklifi kabul eder.

Ubeydullah (Abdullah), Hz. Hüseyin'in Kûfe'ye geldiğini haber alınca, Hûr'a askerle birlikte yola çıkarak Hüseyin'in yolunu kesmesini ve o şekilde onları

beklemesini emreder. Hûr Kerbelâ'ya ulaşır ve Hz. Hüseyin'i bekler. Hz. Hüseyin gördüğü manzara karşısında üzülür ve bir adamını (Kasım b. Hatim) durumu anlaması için Hûr'a gönderir. Kasım Hûr'a niyetini sorunca onlara engel olacaklarını belirtir. Bu durum üzerine Hz. Hüseyin atından iner ve Kerbelâ topraklarını koklayarak burada konaklayacaklarını belirtir.

Ubeydullah (Abdullah) yandaşlarıyla toplanır ve nasıl davranmaları, ne yapmaları gerektiğini konuşurlar. Konuşmalarında, kibri çok, ekonomik durumu iyi olmayan Amr'ın (Ömer) Hz. Hüseyin'i kararından vazgeçirtebileceği kararlaştırılır. Amr (Ömer), beş yük altın, çeşitli hediyeler ve Rey vilayetine karşılık Hz. Hüseyin'i biata çağırma, daveti kabul etmezse de onu öldürme teklifini kabul eder.

On bin er ile Kerbelâ'ya ulaşan Amr (Ömer), Hz. Hüseyin'in erlerinin neden geldiği sorusuna karşılık, Hz. Hüseyin'in Yezîd'e biat etmesini söyler. Hz. Hüseyin ağlayarak Allah'a yakarıшта bulunur. Amr (Ömer) su yolunu tutacağını söyleyince Hûr Hz. Hüseyin ile konuşup onu ikna edeceğini belirtir ve Hz. Hüseyin'e gider. Hz. Hüseyin'e Ubeydullah'ın (Abdullah) Kûfe'ye geldiğini, Müslim'in öldürüldüğünü, elli beş bin çeriye üzerlerine saldırdığını, kırk bin çeriye ise Kûfe'de hazır bulundurduğunu belirtir. Başı önüne eğik olan Hûr pişmanlığını dile getirerek tövbe eder. Hz. Hüseyin Hûr'un pişmanlığını ve affedilme arzusunu olumlu karşılar. Bunun üzerine Hûr Amr'a (Ömer) geri dönerek geri adım atması için iknaya başlar ama başarılı olamaz. (Hûr Amr'a, elde itdiklerinin ahrette fayda sağlamayacağını, Hz. Hüseyin'in Ali'nin oğlu, peygamberin de torunu olduğunu hatırlatır.)

Hûr iki at, iki deve ve iki köle ile geceleyin Hz. Hüseyin'e katılır. Durumdan haberdar edilen Ubeydullah (Abdullah), Hûr'un yerine Şimr'i getirir.

Hâricîler kendi aralarında istişarede bulunup Sünnilerin suya ulaştırılmamasına kanaat getirirler ve Muhkem b. Tufeyl suyu Sünnilerden korumakla görevlendirilir. Durumdan haberdar olan Hz. Hüseyin kaygılanır ve erlerini bir araya toplar, Hûr'u da karşı tarafa nasihatte bulunması için gönderir. Yezîd'in ekmeğini yediklerini düşünen Hâricîlere karşı Hûr eli boş olarak Hz. Hüseyin'e geri döner ve Hâricîlerin amacının savaş olduğunu bildirir. Bu haber karşısında sabaha kadar mescitte gözyaşı

döken Hz. Hüseyin'in Hâricîlere gönderdiği Züheyr'in etkili konuşması Amr' ı (Ömer) erleri ile istişare yapmaya zorlar.

4. Meclis (1100- 1515): Olay üzerine kendi taraflarına çekilen erler, sabahleyin yine savaş pozisyonunu alır. Ancak Amr (Ömer), günlerden Cuma (âzine) olduğu için savaşmamaları gerektiğini söyler. Bu arada Hz. Hüseyin yarenlerine geri dönmelerini söylese de onlar, canlarını kurban edebileceklerini bildirirler.

Beş gün boyunca susuz kalan evlad-ı Resûl Hâricîye karşı hazır beklerken bir Hâricînin hamlesi ile ortam karışır. Bir yandan Şimr, bir yandan Tufeyl ve Amr (Ömer) masumları araya alırlar. Bu arada Züheyr atını teper ve Hz. Hüseyin'e ulaşır, askerlerin kastını anlatır. Züheyr'i dinleyen Hz. Hüseyin Edhem adlı atına binerek Hâricînin üzerine ilerler ve onlara nasihatte bulunur.

Abbas (kardeşi) ise cenk ederek su kenarına ulaşmayı başarsa da kardeşleri ve yarenleri yedi gündür su içmedi diyerek geri döner.

Amr (Ömer), savaş için acele eden erlerine kızarken Kûfe'den on iki bin askeriyile Zamîr-i Hamir de onlara katılır. Sabah olunca nakkareler çalar ve savaşmak için atlanılır. Hz. Hüseyin'in katına gelip destur alan ilk er (Müslim'in oğlu) Abdullah olur ki mücadelesi sonucunda akli başından gitmiş ve kan kusar vaziyette yine Hz. Hüseyin'in huzuruna döner ve su ister. Onunla söyleşen Hz. Hüseyin Abdullah'ın ağzına yakut (la'l) koyar ve tekrar savaşa gönderir. Birçok Hâricîyi öldürmesine karşılık yediği oklardan dolayı şehit düşen Abdullah'ı gören Hûr meydana girer. Yirmi yedi yerinden yaralanması üzerine Züheyr (Zahid) onun meydandan çıkmasını ister ve kendisi mücadeleye başlar. Züheyr'in (Zahid) elli beş kişiyi öldürmesi üzerine Amr (Ömer) on bin erle onu kuşatır. Çokça yara alan Züheyr'i (Zahid) gören Hûr tekrar meydana döner, Züheyr'i (Zahid) çıkartır. Hz. Hüseyin'in gözünü açıp kendine gelmesi yönündeki telkinlerine karşılık Züheyr (Zahid) su isteyerek şehit düşer.

Savaş anında Hûr'un ağzından giren ok onu perişan eder. Bu tabloyu gören Muhammed ibni Mikdâd ve Dücane oğlu Abdullah onu Hâricîlerden uzaklaştırır.

Hür son anında Hz. Hüseyin'den su ister. Amr (Ömer) ise meydandaki Muhammed ve Abdullah'ın diri çıkmamasını emretmektedir.

Muhammed rüyasında babasını gördüğünü kardeşi Abdullah'a anlatır ve tez zamanda ahirette babasına kavuşacağını, bu yüzden de meydandan dönmeyeceğini ve şehit olmak istediğini söyler.

5. Meclis (1516-1857): Meydana giren Abdullah'ı dört bin erin kuşatması sonucu çok sayıda yara alır. Bu hali gören Hz. Ali'nin kulu Sa'd (Said) ve köleleri atlanır. Ancak bu yirmi kişi de şehit edilir.

Cafer-i Tayyar'ın on yedi yaşındaki oğlu Kasım yeni güvey olduğu halde Hz. Hüseyin'in huzuruna gelir ve destur ister. Hz. Hüseyin kendisine yadigâr olan Kasım'a istemeye istemeye izin verir.

Savaş meydanındaki Kuddame'nin atının ayağı bir deliğe geçer ve üstüne kement atarlar. Kasım'ın da aldığı ok ve gürz darbeleri sonucunda Kasım ve Kuddame şehit düşürülür. Bunun üzerine Kasım'ın küçük kardeşi Talip meydana çıkar. Ancak o da şehit düşer. Durumu gören Hz. Hasan'ın oğlu Kasım da annesinin yalvarmalarına rağmen helallik alıp sabır dileyerek meydana girer. Bu arada yedi gündür susuzluk çekmektedirler. Bir süre savaştan Kasım, Amr'ın Ezrak adlı kölesinin dört oğlunu öldürür. Hz. Hüseyin'den su isteyen Kasım'a karşı Hz. Hüseyin sabır tavsiye eder. Tekrar meydana giren Kasım Ezrak'ı ve Amr'ın birçok askerini öldürür. Bunun üzerine Kasım'ı araya alan Hâricîlerden Şit-i Rebi onu şehit eder. Bir Hâricînin şehit düşen Kasım'ın saçından bir parça kesmesi ile güneş tutulur, ortalığı bir karanlık kaplar, yer- gök ve tüm mahlûkat birlikte ağlar.

Kasım'ın cansız bedenini alıp şehitlerin yanına getirirler. Ardından Muhammed bin Enes, Esed ibni Düçane gibi erler de meydana girer. Yusuf-ı Haccac Abdullah'ı öldürmek için Ömer Nahs tarafından görevlendirilir. Başarılı olamayan Yusuf'u oğlu da meydana çıkar. Hz. Ali'ye söven Tarık bn-ü Yusuf Abdulah tarafından öldürülür.

6. Meclis (1858-2268): Abdullah amcasından su istese de Hz. Hüseyin ona sadece sabır tavsiyesinde bulunur. Savaşın hararetlenmesi ile Hz. Hüseyin'in kardeşlerinden Avn ve Ebubekir de meydandaki yerini alır. Ebubekir Avn'ın şehit

düşürülüşünü Hz. Hüseyin'e söyleyince o da işin sırrını ve takdirini yaratıcıya yöneltir. Ebubekir meydandaki mücadelesini yedi bin er Hâricîye karşı sürdürür. Susuzluktan perişan olan Ebubekir'e karşılık Hâricîlerin itleri kana kana su içmektedir. Onların bu halini gören kardeşleri Abbas, kardeşlerinin kanını almak için Hz. Hüseyin'den destur ister ve su getirmek için yola çıkar. Su kenarında beş bin er Hâricî varır. Suyu ulaştığında Hz. Hüseyin su içmediği için sadece matarasını doldurarak sudan çıkar. Yüzlerce ok darbesi alır ve şehit düşürülür.

Hz. Hüseyin, kendisine yol verirlerse Hitay veya Türkistan'a gidebileceklerini ve yarenlerine su verirlerse onları Hz. Muhammed'e şikâyet etmeyeceğini söyler. Bu sözleri duyan Hâricîler Amr (Ömer) ile tartışmaya girer. Durumdan endişe duyan Amr (Ömer) Rabi'ye akıl danışır.

Şit Rab'i Hacer ibni Hucar ve Şimr Abbas'ın yanına gelip Yezîd'in buyruğunu iletir. Şöyle ki: Her yan su olsa da onlara vermeyeceklerini, ancak Yezîd'e biat ettiklerinde kurtulacaklarını belirtirler.

Hz. Hüseyin'in çocukları bu duruma feryat eder. Bunun üzerine zafer davulları çalmaya başlayan Hâricîlerin tarafında ne olduğunu öğrenmesi için Huccâc-ı Mesrûk'ı görevlendiren Hz. Hüseyin'e Abbas'ın öldürüldüğü haberi gelir.

Amr (Ömer), Hz. Hüseyin'in yalnız kaldığını anlayarak askerlerine hücum emri verir. Hâricîlerin kastını anlayan Hz. Hüseyin, at sırtında can vermesi gerektiğine kanaat getirir. Ancak büyük oğlu Ali, ondan önce meydana çıkmak için izin isteyince Hz. Hüseyin ondan helallik ister. Ali, ölümün hak olduğunu, onun için üzülmemesini ister. Amr (Ömer), Tarık adlı bir Hâricîden Ali'yi onlardan uzaklaştırmasını ister.

7. Meclis (2269-2696): Ali, Tarık ve onun oğlu Amr'ı meydana öldürür. Bu durum karşısında Amr, kırk adamıyla harekete geçer. Bir süre sonra babasının katına geri dönen Ali'ye Hz. Hüseyin su isteğine çare olamayacağını söylediğinde o da meydana geri döner. Ali'yi durdurmak isteyen Amr (Ömer), Şit ve Hucâr'ın da içinde olduğu on bin erle karşı gelir. Bu defa da Hz. Hüseyin'in katına gelen oğlu su isteyerek canını telim eder.

Oğlunun ölümüyle sıranın kendisine geldiğini anlar ve Zülfkar'ı (babasının kılıcı) alarak meydana çıkmak için hazırlanır. Çadırdan gelen feryada kulak veren Hüseyin, ağlayanın oğlu İbrahim olduğunu görür ve onu kucağına alarak meydana ilerler. Meydandan seslenen, bu küçük çocuğun dokuz gündür su içmediğini, ona su verirlse kendilerinden davacı olmayacağını söyler. Bu sözleri duyan çeri yeniden karışıklık çıkartır. Ve Amr (Ömer), Şit, Şemir ve on bin kişi ile Hz. Hüseyin'e ok yağdırır. İbrahim'in ağzından girip ensesinden çıkan ok onun ölümüne neden olur. Hz. Hüseyin, öldürülen iki oğlunu defnettikten sonra meydana çıkar.

Kendisini tanıtip içinde buldukları durumu, onların davetini ve kendilerini ateşe attıklarını ifade eden şiiri okuduktan sonra savaştan Hz. Hüseyin yetmiş üç yerinden yaralanır ve gücü kesilince yaratıcıya yönelir, Hâricîleri ona havale eder. Gücünün tamamen kesilmesi üzerine Amr (Ömer) Nahs yedi Hâricî ile Hz. Hüseyin'in çevresini kuşatır. Atı Zül-cenah tarafından bir süre terk edilmez ve bir şekilde ortamdan sıçrayarak kurtulan at, Hz. Hüseyin'in yakınlarının yanına gider. Bu durum karşısında feryat eden yakınlarının aklı başından gider, toprakta yuvarlanırlar ve gözlerinden kanlı yaş akıtırlar.

Seyyidin yedi yaşındaki oğlu Zeynel Abidin'e vasiyeti, sülalenin dünyadan kesilmemesi için meydana girmemesi yönünde olur.

Hz. Hüseyin'in atı Medîne'ye ulaşınca halk seyridin şehit düştüğünü anlar. Hatta ezan okumak üzere olan Bilal, mescitten düşerek kendini kaybeder.

Bir grup Hâricî ise, Hz. Hüseyin'in başını kesmek derdiyle onun yanına gelir. İçlerinden Şimr ve Sinan bu işi kabul eder. Şimr, başını kesmek için Hz. Hüseyin'in göğsüne oturunca, Seyyid'in iki bölük saçını keser. Seyyid ondan göğsünü açıp göstermesini ister. Göğsünü görünce de dedesinin onu öldürecek kişinin simsiyah göğse sahip olduğunu söylediğini açıklar. Ona bu haldeyken de su vermeyen Şimr'e karşı ayağını yere vurarak su çıkartan Hz. Hüseyin keramet gösterse de Şemir yumuşamaz.

Hz. Hüseyin, Hz. Muhammed boğazını öptüğü için bıçağın kesmeyeceğini, bu yüzden kendi hançeriyle bu işi halledebileceğini Şimr'e söyler, o da bunu uygular.

Hız. Hüseyin'in kanının toprağa düşmesi ile deprem, güneş tutulması, şiddetli rüzgâr ve sel gibi afetlerin yaşanmasının yanı sıra dev, in, cin, yılan, balık tüm mahlûkat birlikte ağlar ve ortamı bir karanlık kaplar.

Şim'inr, ortalık aydınlandığında Amr'a (Ömer) götürmek için bir tasa koyduğu başın içinden çıkan bir elde: Hız. Hüseyin'i öldürenin iman bulamayacağı, kendisine şefaati olmayacağı ve cehennem ateşinden kurtulamayacağı yazmaktadır.

Baş Amr'a (Ömer) getirilince herkes Şimr'e lanet okur. Ortamın karışması üzerine Amr, Hız. Hüseyin'in evini yağmalatır. Hatta kızlarının, hanımının takılarını ve elbiselerini de alırlar. Askerlerin bu muamelesine öfkelenen Amr onlara su verir. Başları kesilen kişileri ve hatunları alarak Kûfe'ye doğru ilerlerler.

8. Meclis (2697- 3125): Bundan sonra çeşitli mucizevî olayların da olacağı söylenerek giriş yapılır. Hâricîlerin ölenleri Kerbelâ'da bırakıp gitmesinin ardından bir deveci, ölenlerin arasında bir şeyler bulmak için geceye kadar dolaşır. Birden Hız. Hüseyin'in cesedine rastlar. İç elbiseleri dışında her şeyi alınmış olmasına rağmen deveci iç elbiseleri de almaya kalkınca Hız. Hüseyin'in cesedi buna müsaade etmez. Hız. Hüseyin sağ eliyle elbisesini tutarken deveci önce sağ, sonra da sol elini keser. Tam elbiseyi çıkarmak üzereyken bir yiğidin geldiğini görür ve ölümlerin arasına saklanır.

Yiğit, Hız. Hüseyin'in yanına varınca göğsüne yaslanarak ağlanır. Ardından nur yüzlü bir kişi daha gelir. Deveci bu olayları saklandığı yerden tedirgin olarak izler. Sonra mekâna iki kişi daha ve Hız. Muhammed gelerek çeşitli söylemlerde bulunur. Son olarak ise hızla bir atlı ulaşır. Bu kişi Hız. Ali'dir ve Hız. Hüseyin'e ellerini kimin kestiğini sorar. O da cesetlerin arsıda saklanan deveciyi söyler. Hız. Ali deveciye bunu nasıl yaptığını sitem ederek sorar ve yüzünün domuza dönmesi için ona lanet eder. Adamın sureti değişir ve yedi yıl domuz gibi dolaşır. Hız. Ali'nin gitmesi ile deveci, diğer gelenlerin kimler olduğunu sorar. Kendisinin Hızır, diğerlerinin ise Âdem, İbrahim ve İsmail peygamberler ile Hız. Muhammed olduğunu, kendisine (deveciye) lanet edenin ise Hız. Ali olduğu söylenir.

Bu hikâyeyi Veyse'l- Karani'de doğrular. Olayı şöyle anlatır: Bir gün tavaf ederken ağlayan, kendine lanetler okuyan, yüzü burka ile örtülü bir adama rastladığını ve ona halini, kim olduğu sorduğunu, adamın örtüsünü açınca da yüzünün hınzır döndüğünü görmesi ile onun da o kişiye lanet okuduğu anlatılmaktadır.

Kerbela şehitleri o mekânda kırk gün kırk gece gömülmeden bırakılır. Gündüzleri aslanlar, geceleri ise üzerlerine inen bir nur onları korumaktadır. Yahudi olan o yöre halkı, her gece bu nuru görür. İbrahim ve Azer isimli reisleri, o bölgede bulunan kişilerin Allah'ın sevgili kulları olduğunu ve defnedilmelerinin uygun düşeceğine kanaat getirirler. Hz. Hüseyin'in de o erlerin beyi olduğunu anlamaları üzerine onu da ayrıca gömerler.

Hâricîler Kûfe'ye doğru ilerlerken Şimr, şehre bir menzil yakın yerde bulunan evine uğrar. Hanımı, getirdiği bu başın kime ait olduğunu Şimr'e sorduğunda Hâricîlerin beyine ait olduğunu söyler, yemek yiyip yatar. Şimr'in hanımı, odaya geceleyin nur dolduğunu ve dört tane kadının bu başın etrafında ağladığını görür. Gitmek üzerelerken o kadınlardan birinin eteğini tutarak kim olduğunu sorar. Bunlar Hz. Hatice, Fatıma ve Meryem'dir. (Dördüncü kişi belirtilmiyor.) Şimr'in eşi başı yıkar, saçlarını ve sakallarını tarar. Kendine geldiğinde Şimr'e başın Hz. Hüseyin'e ait olduğunu, onun nasıl Hâricî olabileceğini sorar ve artık ona eş olamayacağını söyleyerek evden ayrılır.

Sabah olunca nakkareler çalar, başlar sünülerde, hatunlar develerde Kûfe'ye doğru ilerlerler. Ubeydullah'a (Abdullah) Amr'ın (Ömer) şehre geldiği haberi bildirilir. (Amr şehre on bin erle gelmiştir.) Ardından Şimr gelir. Kûfe halkı sarayın önünde toplanır. Sünülere takılmış başları ve develere oturtulmuş hatunları görünce feryat eder.

Ubeydullah'ın (Abdullah) huzuruna gelen askerler başları tahtın önüne bırakırlar. Ubeydullah (Abdullah) Hz. Hüseyin'in başını dizine alır. Amr (Ömer) olayı hikâye ederken söz Hz. Hüseyin'e gelince Hz. Hüseyin'in boğazından bir damla kan gelir. Elbisesinden bacağına geçen kan, Ubeydullah'ın (Abdullah)

bacağında iyileşmez bir yara açar ve bu yaradan dolayı da çare bulamadığı için ölecektir.

Ubeydullah (Abdullah) Ömer Nahs ve Şemir'e onların Şam'a götürülmesini emreder. Eş'at (Esad) oğluna verilen bu göreve karşı o, Muhtar'ı da Yezîd'e götürme isteğini söyler. Ubeydullah (Abdullah) izin verince Muhtar zincirli olarak mekâna getirilir. Muhtar Hz. Hüseyin'in başını görünce bayılır. Ayıldığında Ubeydullah (Abdullah) ile sözlü tartışmaya girer. Bunun üzerine yanındakiler Ubeydullah'a (Abdullah) Muhtar'ı Şam'a götürmemesi tavsiye edilir. Bunun üzerine Muhtar tekrar hapse gönderilir. İşin akıbeti: Muhtar oradan kurtulur ve Hâricîlere büyük sıkıntılar yaşatır.

Başları ve hatunları Şam'a götürme işi Amr'a (Ömer) kalır. Yolda iki bin yıllık bir kilise bulunmaktadır. Kırk yıl boyunca kiliseden çıkmamış ulu ruhban ancak o gün dışarı çıkar. Ve Kûfe tarafından toz bulutunu ve ordunun üstündeki nuru kilisenin damından görür. Bu durumu netleştirmek için ordunun bulunduğu tarafa gider. Amr'a (Ömer) kırk yıldır dışarı çıkmadığını ve başardan birisinin sabaha kadar kendinde kalmasını istediğini söyler. Amr (Ömer) bunu kabul eder. Fakat Hz. Hüseyin'in başını vermeyince ruhban kırk bin altınla geri gelir. Bunu kabul eden Amr (Ömer), başı bir geceliğine ruhbanlara verir. Gece olunca kilisenin çatısı açılır ve içerisi gündüz gibi olur. Kilisede meleklerle birlikte Hz. Âdem, Nuh, İbrahim ve İsmail peygamberler ile sağda Hz. Ebubekir ve Ömer solda ise Osman ve Ali ile ortamda Hz. Muhammed de yer almaktadır. Bu olay karşısında bayılan ruhban, kendine geldiğinde başı dizlerine alır ve ona kim olduğunu sorar. Kendisini tanıtan Hz. Hüseyin, Kerbelâ şehidi olduğunu söyler. Bunu duyunca Müslüman olan ruhban Hz. Hüseyin'in başını yıkar ve sabaha kadar da gözyaşı döker.

9. Meclis (3126- 3548): Hâricîler sabahleyin kiliseye gelip başı alır ve Musul'a ulaşır. Musul'da Sünnî, sadık ve Hz. Muhammed ümmetinden İmâdullah (İbadallah) adında bir bey vardır. Amr'ın (Ömer) Hz. Hüseyin'in başıyla şehre geldiğini öğrenince evinde ağlar, feryat eder ve şehir halkına, Hz. Hüseyin'e yapılanı doğru bulanın imanından olacağını söyler. Halk da kapılarını kapatır ve gelenleri ağırlamaz. Bunun üzerine Amr (Ömer) ve taraftarları farklı tarafa yönelirler ve yolda bir

kiliseye rastlarlar. Burası, Hz. Hüseyin'in başından damlayan bir damla kan sonrasında Meşhed-i Kan (şehitlik) olarak adlandırılacaktır.

Günün ağarması ile Nisâbin (Nusaybin) şehrine ulaştıklarında başı taşıyan Şit'in atı şehre girmez. At değiştirildiğinde de sonucun değişmediği görülür ve at Şit'i yere düşürünce elinden yuvarlanan baş, şehir halkı tarafından görülür, böylece karmaşa yaşanır. Bunun üzerine Amr (Ömer) şehri kuşattırır, Şimr ve Şit ile şehirde konaklama kararı alır. Ortamı birden toz- toprak ve karanlık kaplar, taş yağar. Birçok kişi helak olur. Sağ olarak kurtulanlar Hâricîlere kızarak oradan gitmelerini isterler. Aksi takdirde onlara kıyacaklarını bildirirler.

Ordu Halep'e ulaşınca sünni olan halk Hz. Hüseyin'in şehit edildiğini bildiğinden beylerinin huzuruna çıkıp Amr ve yakınlarını istemediklerini belirtir. Amr'a (Ömer) gönderilen elçi, şehre istenmediklerini, girmek isterlerse mücadele yaşanacağını belirtir. Amr (Ömer) ve Şimr şehrin yanından geçip gitmeleri gerektiğine kanaat getirirler.

Şehri geçip bir mekânda konaklarlar ve burada Hz. Hüseyin'in eşi Şehribanu doğum yapar. Adı Muhsin konulan bebek o gece vefat eder. Sonrasında bu bölgeye de bir meşhed yapılır.

Tekrar yola koyulduklarında Ma'arra denilen şehirde halk bunlara kapılarını açar, onları ağırlar. Sabahleyin ulaştıkları Şeyzer (Şîze) halkı da onları kabul etmez ve nihayet on altı rabîü'l evvelde Dımışk'a (Şam) ulaşırlar.

Yezîd'in huzurunda başlar sunulur ve olay anlatılır. Yezîd, Hz. Muhammed'in öptüğü o yüze gürz ile vurmaya başlar. Kaysar-ı Rum elçisi (Bizans elçisi) Abdü's-Şems duruma şahit olunca Yezîd'e dinini, peygamberini sorar. Ardından da Rum ilinde Bahru'l Karîn denilen bir deniz olduğunu, denizde bulunan adadaki kilisenin safi altın kaplı oluşu ve içinde de inci ve zümrüt kaplı bir sandığa konulmuş misklere sarılı bir eşek toynağının bulunduğunu ve halkın bu toynağa saygı göstermesinin nedeninin, Hz. İsa'ya aidiyetinin kabul edilmesi olduğunu söyler. Ancak Hz. İsa'ya ait olup olmadığı, ona binip binmediği net olarak belli olmasa da böyle bir ihtimalin onu değerli kıldığını da ilave eder.

Bir zamanda da Abdü'ş- Şems yolunun Medîne'ye düştüğünü, Hz. Muhammed ile görüştüğünü, Müslüman olup adını Abdurrahman olarak değiştirdiğini anlatır. Akabinde de Hz. İsa'nın binip binmediği belli olmayan eşeğe ait toynağa verilen değere karşılık, Hz. Muhammed'in öpüp okşadığı kesin olan bu başlara nasıl kıyıldığını Yezîd'e sorar ve ona çeşitli hakaretlerde bulunur. Bu zat Yezîd'in emri ile parça parça edilir.

Yezîd sonrasında tutsakları huzuruna ister. Tutsak olan hatunlardan birini Yezîd'den isteyen kişiye Hz. Ali'nin kızı Ümmü Gülsüm verilir. Ümmü Gülsüm feryat eder ve adamın tuttuğu eli keser. Adam Yezîd'e düşman olarak gördüğü bu kişilerin kim olduklarını sorar. Yezîd'i söven bu kişi de öldürülür.

Hanedanın hatunlarını bu şekilde perişan gören bir Yahudi, başın kime ait olduğunu sorar. Yezîd'e, kendisinin Davut soyu sebebiyle Yahudilerin saygısını kazandığını belirtir. Yezîd'in peygamberin yakınlarına, torunlarına nasıl böyle davrandıklarını sorar ve hakaret eder. Sinirlenen Yezîd peygamberin “Haraç veren Yahudilere kısas uygulanmayacağı” ile ilgili hadisinden dolayı kendisini öldürmeyeceğini bildirir. Yahudi, Yezîd'e tek bir hadisi kabul edip dinin gerisini koyverdiğini söyler ve başı eline alarak iman eder, Müslüman olur.

10. Meclis (3549-3660): Yezîd'in emri ile tutsaklar getirilir. Gülsüm Yezîd'e çeşitli hakaretlerde bulunur. Kendilerini kötü şekilde oraya getirmelerini söyleyerek beyliğin böyle olmayacağını hatırlatır. Onlara yapılan haksızlığa karşılık kendine ait hatunları (hizmetlileri de dâhil) yedi kat perde arkasında tuttuğunu belirtir. Yezîd'in Ümmü Gülsüm'e cevabı taç, taht ve saltanat istemelerine karşılık Tanrı'nın bunu Hz. Hüseyin'e vermediği yönünde olur.

Yezîd, Zeynel Abidin'i (Ali- Asgar) görür ve kimin oğlu olduğunu sorduğunda Hz. Hüseyin cevabını alır. Zeynel Abidin ve Yezîd bir süre tartışmaya girer. Zeynel Abidin “Eğrinin doğrunun kim olduğu yarın sorulacak” demesi üzerine Yezîd onun başını vurdurmak ister. Araya giren Ümmü Gülsüm, Mekke fethinde Hz. Muhammed'in Yezîd'in dedesi Ebu Süfyan'ın evini koruduğu ve o eve saldırını kendisine düşman gördüğü anekdotunu hatırlatır.

Bu olayın hatırlatılması üzerine Yezîd, yedi yaşındaki Zeynel Abidin'in kendisinden ne isterse yapacağını söyler. O da ilk olarak babasının başını ister. Onu alınca ikinci olarak babasının katilini sorar. Bu isteğine karşılık Yezîd erlerine soruyu yöneltir fakat cevap alamaz. Ortamdakiler, mal harcayıp asker toplayanı Hz. Hüseyin'i öldüren kişi olarak gösterirler. Bunun üzerine Yezîd Amr'a (Ömer) hakaret eder. Zeynel Abidin'in üçüncü isteği ise serbest bırakılmalarıdır. Ayrıca Cuma günü camide hutbe okumak istemektedir. Yezîd buna da izin verir ve Hz. Hüseyin'in ev halkına çeşitli hediyeler gönderir. Ancak Ümmü Gülsüm kabul etmez.

Kuşluk vakti verilen salâ ile halk mescitte toplanır. Ardından Zeynel Abidin minbere çıkar. Dedesini, atasını, annesini tanıttikten sonra Kerbelâ'da Yezîdin yaşattığı cefaları dile getirir. Halk bu sözü dinleyince feryat eder. Yezîd ise müezzine kamet getirmesini emreder. Namazdan sonra Yezîd'in sarayının önünde toplanan halk sarayı yakıp yıkmak ister. Bu esnada birden çıkan bulut şehrin üstüne kaplar. Hava kararır, yağmur ve dou yağar. Rüzgâr eser, Şam'ın üstüne dağdan sel iner. Şehrin bir yanı helak olur. Halk sonradan bir yere toplanarak feryad eder. Tanrı hışmı bize ibret eyledi diyerek ayaklanırlar. Yezîd endişelenir ve Amr ibni Celal adlı sünni kişiye onları Medîne'ye götürmesini söyler. Yola çıkacaklarken Şehrübanu ve Ümmü Gülsüm hastalanıp vefat eder. Onları oraya defnettikten sonra yaşayanlar Medîne'ye ulaşarak yaşamlarını orada geçirirler. Zeynel Abidin Kerbelâ'ya uğrayıp ölüerin defnedilip defnedilmediğini görmek ister. Yezîd, Zeynel Abidin'i saray zindanında hapseder. Yezîd sağına Mervan'ı soluna da Ömer Nahs'ı oturtturarak hüküm sürer. Vilayetleri yarenlerine verir.

1.4.1.2 Eserin Üslup Özellikleri

Kitleler karşısında okunmak için kaleme alınan Maktel-i Hüseyin'de Arapça ve Farsça kelimeler kullanılsa da eser sade bir dile sahiptir. Bu Arapça ve Farsça kullanımların sayıca az olması da şiirde sürdürülmek istenen vezin uygulamasına dayanmaktadır.

Eser teknik anlamda imale ve zihaf barındırsa da duygu yoğunluğunun baskın bir şekilde hissedildiği eserde Hz. Hüseyin'in kullandığı “kuzucuğum, oğlanlarım, yarenlerim” gibi sevgi sözcükleri lirizmi artırır.

Çuzucagım niçe diyem ben saña
Âhiretde ne diyem ben atana (1551)

Er meydanındaki mücadele, yiğitçe can verme ve savaş hazırlıkları metnimizde yer alan destansı anlatım unsurlarındandır. Hz. Hüseyin'in meydana çıkışının anlatıldığı dizeler metinde şu şekilde verilmektedir.

Girdi meydân içine ol pāk-ı dîñ
Nāra urdı ol emîre'l-mü' minîñ (2417)

Gelinüz meydāna ey kavm-i pelîd
Sizin cümlelizden yig ola bir it (2418)

İt vefā bekler kanı sizden vefā
İtten siz çamunuz bî-hayā (2419)

Eserin kaynak kişininin Emevi tarihçisi Ebû Mihnef olduğu ise bu beyitlerden anlaşılmaktadır.

Rāviler böyle rivāyet eyledi
İbni Miḥnef oğlı Lūt söyledi (2700)

Rāviler böyle hikāyet eyledi
İbni Miḥnef Lūt oğlı söyledi (1243)

Ayrıca beyitlerde yer alan Arapça ibareler, metne zenginlik katmaktadır.

“Yüce Allah'a yemin olsun” kalıbı, amacı uğruna verdiği sözden dönmek üzere yemin içerikli bir söz virişi ifadesidir.

Dönmezim dediğüm *billāhi* 'l- 'azîm
Kim şehîd olmaga iverem selîm (1511)

“Salih olanlar zikir halindedirler.” anlamındaki bu Arapça ibare altıncı meclisin başında kullanılmaktadır.

Ḳanda *zīkrū ṣālihīn* olsa ḥaber
Raḥmet iner didi ol ḥayrū'l-beṣer (1861)

İṣ bu sözi dinleyenüñ ' aşḳla
Dīni ĵmānı artar şıdkıla (1862)

Aşağıdaki beyitte geçen hadis-i şerif, Aleviliğin ahlâki, tasavvufi ilmihal kitabı özelliği gösteren buyruklarda şöyle geçmektedir. Hz. Muhammed'in Hz. Ali'yi kardeş tutması üzerine Hz. Resül tarikat hutbesini okur ve Hz. Ali'ye dua eder. Bunun üzerine sahabeden bazıları Hz. Ali'ye gelip "Lahmuke lahmi ya Ali" deyip otururlar. Hz. Resül, Ali'nin elini tutup "Ali benim tarikatta oğlumdur ve hakikatte karındaşımdır. Ve "Ya Ali! Sen benim vasimsin ve varisimsin." diyerek Ona talep edenlere erkân-i tarikat ve hakikat üzerine biat verme yetkisi verir.²³

Hem dahı ' Oṣmāndur kân-ı ḥayā
Aña zi'n-nureyn didi Mustafā (1090)

Ḳolları kanatlarıdur yā ' Alī
Lahmuke lahmj ol velī (1991)

Hz. Muhammed'i kasteden "Eğer sen olmasaydın" mealinde bir ibare olan "levlāk" eğer sen olmasaydın, âlemleri yaratmazdım." kudsî hadisinde geçmektedir.

Añunladur münevver kamu yir gök
Ḳamu ' âlem andan buldı cān u ' aḳl (131)

Çün aña *levlāk* olmışdur şifāt
Muḳteda-yı şāh şultān-ı şıḳāt (132)

Hayber gazasında barışın yapılmasından sonra bazı Müslüman askerlerinin haddi aşarak yağma ve talana başlamaları üzerine Yahudilerin lideri "Ya Muhammed, sizlerin eşeklerimizi kesip meyvelerimizi yeme ve kadınlarımızı dövme hakkınız var mı?" şeklinde şikâyetle bulunduğu, Hz. Peygamber derhal askerinin toplanmasını emretmiş, onlara "Şüphesiz Allah, onlar size üzerlerindeki (cizye ve harac mükellefiyetini) verdikleri takdirde kitap ehlinin evine izinsiz girmenizi,

²³ Gölpınarlı, Abdülbaki: *Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiilik*, İstanbul, 1997, s.39.

kadınlarını dövmenizi ve onların meyvelerinden yemenizi helal kılmamıştır.” buyurur.²⁴

Eydür aña ey Yahūdî ol Resûl
Bir hâdiş buyurdı ol şadr-ı usûl (3533)

Her Yahūdî kim harâc vire tamâm
Pes aña dahı kılıç olur cerâm (3534)

Bu hâdiş kelîmesidür resûl
Şimdi seni öldürürdüm ey fuzûl (3535)

Kişiler için kullanılan kötü sıfatlar da metinde dikkat çeken bir diğer dilsel kullanımdır. Bunlar; kaltaban, mel'ûn, laîn-i bedbaht, lanet pelid, haram-zâde, şakî, hilekâr, murdar, bedbaht-ı şûm olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yezîd ve Hâricîler için kullanılan bu sıfatların anlamı; Pelîd, kirli, çirkin; murdar, alçak, rezil; şakî, bahtsız, haydut; mel'ûn, lanetlenmiş; haramzâde, piç olarak²⁵ verilebilir. Mesela;

Taîrî'dan korkmadı ol harâm-zâde
İşit imdi Kûfe halkına ne ide (360)

Sen harâmzâdesin mel'ûn şakî
Bâtıl dutdun koydun niçün Hakkı (474)

Müslim'in kesdi başını ol pelîd
Ziyâd oğlına getirdi ol it (480)

Hâricîlerin Hz. Hüseyin'e ve yarenlerine reva gördükleri davranışlar metnin geneli göz önünde bulundurulduğunda kâfirlikle eşleştirilmektedir. Metin boyunca “dini terk etmek”, “Müslüman idin kâfir oldun” gibi söylemler bu durumu netleştirirken yukarıda örnekleri verilen sıfatlar da bu işi yapan ve neden olanlara yapılan yakıştırmadır.

²⁴ Ebu Davud, İmâre 33.

²⁵ Ferit Devellioğlu: *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara, 2004.

1.5 NÜSHANIN YAZIM ÖZELLİKLERİ

1. Eski Anadolu Türkçesi Türk yazı dilinin özellikleri yanında Arapça ve Farsça yazı dili özelliklerini de barındırdığından kuralsızdır.

2. İstinsahında sıkıntılar görülen eserin, tekrarlı sözcükleri sayfa ortasında içermesi ve metnin sayfa renginde ton farkının olması, kes-yapıştır yönteminin uygulandığı hissini vermektedir. [9/b] de “yatduk, dahi”, [11/b] de “husussa” ve “yoktur niza” sözcükleri tekrarlı olarak kullanılmıştır.

3. Müstensih tarafından asli imlasına uyulmayan birkaç sözcüğün bulunduğunu da belirtmeliyiz. Mesela; [10/a] da “muta‘al” şeklinde yazılan sözcük “muttali” sözcüğünü, [6/a] da “va ‘ fur” sözcüğü ise “vufur” sözcüğünü ifade etmektedir

4. “O” kişi zamiri “ol” şeklindedir.

5. “Onu” zamiri “ي ن ا” “ona” zamiri “ا ك ا” ile yazılmaktadır.

6. “Hangi” soru sıfatı olan “kangi”, “kankı” kullanımındadır.

7.”Fidā” sözcüğü “fedā”, “müsliman” sözcüğü de yuvarlaklaştırılarak “müslüman” şeklinde verilmiştir.

8. İyelik ve akuzatif ekinin kullanılmadığı durumlarda ek parantezle verilmiştir. [6/a] ücret(i), [7/b] rezzakın(i), [9/a] sa(ğ), [11 a/b] vahi(y), beğliğin(i), [12/b] malın(i).

1.5.1 Metnin Kuruluş Özellikleri

1. Beyitler, baştan sona kadar devam etmek üzere beşer beşer numaralandırılmıştır. Araya giren düz yazılar beyit numaralandırılmasına katılmamıştır.

2. Okunamayan kelimelerin yeri sıra noktalar (.....) şeklinde gösterilmiştir.

3. Varak numaraları, beyit ile başlayan sayfalarda beyitin bitimine verilirken düz yazı ile başlayan sayfalarda akışı bozmamak için metnin içinde verilmiştir.
4. Metinde geçen ayet ve hadisler italik yazı stiliyle verilmiştir.
5. Arapça ve Farsça kelimelerdeki uzun ünlüler “ā, ī, ū” harfleriyle gösterilmiştir.
6. Arapça ve Farsça kelimelerin imlasında Prof. Dr. İsmail Ünver’in önerilerine uyulmaya çalışılmıştır.
7. Arapça ve Farsça kelimeler bu dillerdeki yaygın imlaya göre alınmaya çalışılmıştır.
8. Türkçe sözcüklerden uzun okunanlar transkripsiyonda gösterilmemiştir.

2 İKİNCİ BÖLÜM: İNCELEME

MAKTEL-İ HÜSEYN'İN İÇERİK UNSURLARI

2.1 DİN- TASAVVUF

2.1.1 DİN

2.1.1.1 Allah

Evvel Allāh adını zıkr idelüm
Kudretinden şun'ını fikr idelüm (99)

Evvel āhır pādişāh-ı lā-yezāl
Ol qādım ü qādir ü ol bî-zevāl (100)

İsim, sıfat ve tezahürü ile söz konusu edilen yaratıcı: Allah, Tanrı, Rab, lâ yezāl, İlah, Hak, Zü'l- celāl, Rabbü'l- âlemîn... gibi isim ve sıfatlarla anılır. Her şeyi yoktan var eden Allah, her şeye gücü yeten, bitimsiz, başlangıcı olmayan ve tükenmez kudret sahibidir.

Sen bilürsün hālümüzi yā İlāh
Biz senin fazlını eyledük penāh (858)

Ne kılalum işbu zālimler ile
Neyledük evvelā biz bunlara günāh (859)

Biz ne diyelüm kamu ma' lum saña
Hükmi elindedür Hürşid u Māh (860)

Gizli ve saklı her hali bilen yaratıcı, kulların her türlü sıkıntılarını yönlendirdiği, havale ettiği kudret ve azamet sahibidir. O yaratıcı ki kullarının alınına yazılanın takdiri kendisinde olandır.

Cem^ç oluban cümlesi danışdılar
Oğul kız cān u māldan geçdiler (180)

Didiler ki cān fidā kılmak gerek
Hak̄k yolunda bir oyun kılmak gerek (181)

El dutuban ^ç ahd ü peymān kıldılar
Terk-i cān mālıyla cāndan kıldılar (182)

“Hak yolu” kullanımı, darda kalmışa yardımı uzanan ve büyüklük sahibi Allah Teâlâ’nın rızası ve buyruğu dâhilinde iş yapmak, onu hoşnut etmektir. Her türlü gücü elinde bulundurup dilediğini yapan rabbü’l-amândır.

2.1.1.2 Melekler

2.1.1.2.1 Cebrâ’îl

Allah ile peygamberleri arasında elçilik görevi yapan, peygamberlere Cenab-ı hak tarafından vahiy ve emirler getirmekle görevli bir melek olan Cebrâîl (a.s.), Yezîd’in Hüseyin oğlu Ali’ye sorduğu “Arap olarak faziletin nedir?” sorusuna karşılık Zeyne’l Abdin’in verdiği cevap;

Cebrâ’îl bize mi indi ya size
Dağı Qur’ân bize mi geldi ya size (3586)

kullanımıyla Yezîd’e; Hz. Muhammed’e Arap olduğu halde vahiy gelmesi yani onun peygamber oluşu hatırlatılırken vahiy getiren Cebrâîl (a.s) beyitte anılmaktadır.

Cebrâ'îl ile muḳarribler bile
Bize mi geldi yâḫūd size cem' ile (3593)

Cebrâîl'in ve diğerk meleklerin Hz. Hüseyin ve arkadaşlarını yüceltmesi, yaşanan hadisenin melekler gözünden takdir edilmesini yansıtmaktadır.

2.1.1.3 Kutsal Kitaplar

2.1.1.3.1 Kur'an-ı Kerîm

Hz.Muhammed'e Allah tarafından Cebrâîl aracılığıyla vahiyler şeklinde gönderildiğine inanılan kutsal kitap, 23 yılda parça parça inmiş olup 600 sayfa, 114 sure ve 30 cüzden oluşmaktadır. Kur'an, önceki vahyî bildirimlerin özünü kendi içinde taşıyan ve doğrulayan; gaybın haberini getiren; inanç, düşünce ve eylem alanında ilke bildiren ve yol gösteren; bireysel ve toplumsal tüm ilişkilerde insanlığı şaşkınlık ve tasallutundan arındırıp vahiy yoluyla belirtilen ölçülere göre yaşam kurmaya davet eden ilahi bir kitaptır.

Yevme lâ yenfe' didi Ḳur'ānda celîl
Sen işitmedün mi anı ey zelîl (1085)

Ceddüme Ḳur'ānda Rabbü'l-ālemîn
Dimedî mi *rahmeten li'l-ālemîn* (3594)

Zühey'r'in Amr-ı (Ömer)Nahs'a, Kur'an-ı Kerîm'de geçen "Yevme lâ yenfe'" "O gün fayda vermez" şeklinde geçen ayeti hatırlatması ve Hz. Hüseyin'in Hz. Muhammed için kullandığı "Âlemler için rahmet olarak" mealindeki bölümün hatırlatılmasında, "Kur'an'da celîl", "Kur'an'da rabbül âlemîn" şunları söyledi ibarelerine yer verilmesiyle onun Allah kelamı oluşu anımsatılmaktadır.

Nā-resîde iki civān tıfl-ı ḫām
Ḳur'ān okır ikisi ḫāfız kelām (611)

Müslim'in oğlanlarının hâfız olduğu söz konusu edilir.

Din Kur'an ile farz u sünneti
Bizde buldılar Muhammed ümmeti (3592)

Yezîd'in Arap üzerine faziletlerinin olduğunu ifade etmesi üzerine Zeynel Abidin, Hz. Muhammed ümmetinin farz ve sünnet konusundaki duruşunu dile getirerek olması gerekeni açıkça belirtir.

Zeynel Abidin bu söyleminin devamında, Cebrâil'in kendilerine gelmesi ve yaratıcının Hz. Muhammed'e "Rahmeten li'l-âlemîn" hitabında bulunmasını da hatırlatarak "Sen hiç Kur'an okumadın mı, bu yaptığın iş nedir?" uyarısında bulunur.

2.1.1.3.2 İncil

Abdu'ş-Şems adlı bir Hıristiyan elçinin Yezîd'e anlattığı temsilde, Rûm ilinden Yemen tarafına giden bu zatın yolunun Medîne'ye düşmesi ve Hz. Muhammed ile tanışması, onu görmesi, İncil'de adının anıldığını belirtip iman etmesi söz konusu yapılır.

Hz. Muhammed'in adı İncil'de Ahmet olarak geçmektedir.

Göstermişüm İncil içre adunı
Bilmişüm anda senüñ bünyâdunı (3418)

Şimdi iman getürdüm ben saña
Ey Muhammed arz kııl iman baña (3419)

ifadelerinden sonra bu zat İslâmı seçer ve Hz. Muhammed ona Abdurrahman adını verir.

2.1.1.4 Ayeti Kerîmeler

Ol Kādîm ü Kâdir Ferd ü Şamed
Hem şîfâtı *ķul hüvallahü eħad* (104)

İhlâs sûresinin “De ki: O Allah, birdir.” mealindeki 1. ayeti, Allah’ın sıfatı olarak altıncı beyitte karşımıza çıkar.

Kendü özi *Tâ Hâ* yüzi ve’*d duħâ*
Gözi *mâ zâgal-başar* alnı *ziyâ* (129)

Hz. Muhammed’in vasıflarının tanıtıldığı beyitlerde de ayeti kerîmelere göndermede bulunulur. “Tâ Hâ”, Kur’an-ı Kerîm’in 20. sûresinin adıdır ve harufu mukattaa harfleri olduğu için bu söylemle ilgili yapılan tefsirlere göre “Tâ Hâ”; Hz. Muhammed’in isimlerinden biri, yaratıcının isimlerinden biri, yemin anlamlı bir söz veya “Ey insan!”, “Ey Muhammed” anlamlarına gelmektedir. “Mâ zâga’l-basar” Necm sûresinin “Göz kayıp şaşmadı” mealindeki 17. ayeti ile de Hz. Muhammed’e “emin” denmesi ve bir başkasına ait olana karşı gözünün kayıp şaşmaması özelliği birlikte yorumlandığında iki kullanımın birbirini tamamladığını görürüz.

“Kuşluk vakti” anlamında olan “Duha” sözcüğü ise “aydınlık, parlak” anlamıyla Hz. Muhammed’in yüzünü anlatmada sıfat olarak kullanılmıştır. Kendisinden emin olunan bu insanın yüzü de ak olacaktır.

Saçı ve’*l leyl* añun bü’l-kerem
Rahmeten li’l-‘âlemîn nûn ve’l- kalem (130)

“Leyl”, “gece” sözcüğü siyah rengi ile geceye atıfta bulunurken aynı zamanda Kur’an-ı Kerîm’in 92. suresinin de adıdır ve “Geceye and olsun” mealindedir. “Nûn ve’l kalem” ibaresi ise “Kalem” sûresinde geçmektedir. “Nûn. Kalem ve kalem ehlinin satırlara dizdikleri ve dizecekleri şeyler için” manasındadır. “Rahmeten lil âlemîn” ibaresi ile tamamlandığında ise; Kalem suresi müşriklerin Hz.

Muhammed'in aleyhinde ileri sürdükleri iddiaları çürüttüğünden “Rahmeten lil âlemîn” ibaresi ile siyah /gece saçlı peygamberin nebiliği ispatlanır.

Atamuñ atası degil mi ‘ Alî
Hak̄k añun hak̄kında didi *hel etā* (1666)

Kur’ân’ın “Gâşiye” ve “İnsan” sûrelerinin 1. ayetinde geçen “O geldi mi?” mealindeki ibare, Hz. Muhammed’in dört dostundan bahsedildiği bölümde geçer ve Hz. Ali tanıtılır.

“İnsan” suresinde insanın kemale ermesi ve faziletli insanın özelliklerine değinildiği göz önünde bulundurulursa Hz. Hüseyin’in bu söylemindeki “hel etâ” kullanımı anlam kazanır. Hz. Ali, Hz. Muammed için canını ortaya koyan faziletli insandır.

Çün Yezîd ol nâmeden bildi haber
Kıldı *şummün bükmün* oldu kūr ker (301)

“Bakara” sûresinin 18. ayetinde geçen “Onlar sağırdırlar, dilsizdirler.” anlamındaki bu ifade, Allah’ın varlık, birlik ve yarattığı nice mahlûka karşın imani problem yaşayanlar için kullanılırken, burada Yezîd’in içinde bulunduğu hali betimlemede –sağır ve kör olarak nitelenir- kullanılmıştır.

N’idelüm şabr eylemek gerek hemîñ
Hak̄k buyurur kim *yuhîbü’s -şâbirîñ* (1024)

“Âl-i İmran” sûresinin 146. ayetinde geçen “O (Allah), sabredenleri sever.” mealindeki ibare hatırlatılarak acının parçalayıcı özelliğine karşın umudu yitirmeme noktasında hatırlatmada bulunulur. Hz. Hüseyin yarenlerine “Dönün. Kerbelâ’da ölüm olayının hak olacağını dedem bana söyledi.” dese de yarenleri, Tanrı emrine muti’ olmak gerektiğini söyleyerek ağlarlar.

Yevme lâ yenfe ‘ dedi Qur’ānda celîl
Sen işitmedün mi anı ey zelîl (1085)

Kur’ân’da “Yevme lâ yenfe’”, “O gün fayda vermez” şeklinde geçen “Şuarâ” sûresinin 88. ayetidir. Züheyr, Yezîd’e çaresiz kalacakları günü hatırlatarak sonrasında pişmanlık duyacağı davranışlarda bulunmaması gereğinin ciddiyetine gönderme yapar.

Hem dahı *vaşbirû vemā şabruke* bilun
Gönlünüzü Tañrı’ya yaqın kılon (1872)

“Nahl” sûresinin 127. ayetinde “Sabret, senin sabrın ancak Allah -ın yardımı- ile dir.” mealinde geçen bu ibare, Yusuf-ı Haccac ile karşılaşan Abdullah’ın susuzluktan perişan halde bir yudum su istemesi üzerine Hz. Hüseyin’in teselli edici sözleri olarak karşımıza çıkar. Elde su bulunmamasından dolayı yaşanan sıkıntıda çıkış yolu olarak sabır öngörülmektedir. Metindeki “va’sbirû” ibaresi Kur’ân’da “va’sbir” şeklinde geçmektedir.

Nūru alnındaki hulleleri
Oldur āhir zamān peygamberi (2755)

Oldur āhir zamān *rahmeten li’l-‘ālemîn*
Seyyidin kıatına geldin ol emîn (2756)

Hz. Hüseyin’in şehit düşürülmesinin ardından onun üzerinde kalan son parçaları almak için mevkiye gelen deveci, karşıdan birilerinin geldiğini görünce saklanır ve tedirgin olarak gelenleri izler. Mekâna gelenlerden biri Hz. Muhammed’dir. “Enbiya” suresinde geçen “Rahmeten lil âlemin” söylemi mealen; “Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik” şeklindedir ve yüzündeki nur onun nebiliğine işarettir.

Metinde geçen ayet-i kerîmeler, yaratıcının büyüklüğüne işaret ettiği gibi Hz. Muhammed’in sıfatlarını veya inanmayanların özelliklerini de vurguluyor. Kıyamet gününe yapılan göndermeler ve sabır telkinleriyle de sosyal yaşamdan kopuk olmayan durum, evrensel ve ilahi kelamla tamamlanmış oluyor.

2.1.1.5 Peygamberler

2.1.1.5.1 Âdem (a.s.)

Çagırurlar kim budur Âdem şâfî
Her birisine daği Nuḥ e'n- nebî (3075)

Hz. Muhammed Mustafa'nın çeşitli sıfat, vasıf ve mucizelerinin söz konusu yapıldığı bölümde anılan Âdem peygamber, Allah'ın yarattığı ilk insan ve peygamberdir. Bütün mahlukatta efdal ve Cenab-ı Hakk'ın ihsanı ile onlardan seçilip çıkarılmış tertemiz mânâsına gelen "Sâfiyullâh" Hz. Adem'in bir ismidir.²⁶ Hz. Adem Sâfiyullâh'dır; onu Sâfiyullâh yapan öz, daha sonra meydana gelecek olan Hz. Muhammed Mustafa (sav)'dır.

2.1.1.5.2 Nuh (a.s.)

Hz. Nuh, tebliğ ve davet vazifesine karşılık küfürlerini artıran ve imandan kaçan bir kavme elçilik etmiştir. Onun ikazlarına karşılık gelen kavmin Allah'ın takdiri olan tufanla imtihanı, inananların da Allah'ın emri ile Hz. Nuh'un yaptığı gemi sayesinde kurtulması, geminin Cudi dağına çökmesi ve sadece inananların kurtulması, Hz. Nuh hakkındaki genel bilgidir.

Der içimi gördi melâ'ikeden tülû
Arasından bunların birkaç ulu (3073)

Ol melâ'ike çağırup kıılır gülû
Dirler idi ey halâyık tarraḳû (3074)

Çagırurlar kim budur Âdem şâfî
Her birisine daği Nuḥ e'n- nebî (3075)

²⁶ Gencay Zavotçu: *Divan Edebiyatı Kişiler ve Kişilikler Sözlüğü*, Ankara, 2006.

Beyitlerde; Hz. Hüseyin'in başının Manastır'a getirilişinin anlatıldığı bölümde, ruhbanın başı alıp kiliseye girmesi ve gece olunca kilisenin gündüz gibi aydınlanarak ortama melâike ve bazı peygamberlerin girdiği anlatılmaktadır. Sâfiyullâh olan - Allah'ın temiz kulu- Âdem ve çok uzun bir ömre sahip olduğu bilinen Nuh peygamber anılır.

2.1.1.5.3 İbrahim ve İsmail (a.s.)

Oğulları İsmail ve İshak aleyhisselam'dan ziyade soyundan daha birçok peygamber geldiği için "Ebu'l enbiya" (peygamberler babası) da denilen Hz. İbrahim'in Kuran-ı Kerîm'de anılışı, putperestlerle ve kendini ilah sayan yöneticilerle giriştiği mücadelelerdendir. Bu mücadelesi sonucu ona cevap veremeyenler, onu ateşe atarak cezalandırmak istemişler fakat bunda başarılı olamamışlardır. Ateşin İbrahim için bir gül bahçesine dönüştüğü rivayet edilir. İbrahim'in oğlu İsmail'i kurban etme konusundaki imtihanı da Kuran'da yâd edilmektedir.

Biri İbrâhîm ve İsmâ'îl biri
Biri Aḥmetdür ki dînin rehberi (3076)

İbrahim ve İsmail peygamberler de Allah'ın peygamberleri olarak üstteki beyitin devamı niteliğinde kiliseye gelen dört peygamberden ikisi söz konusu yapıldığında anılmaktadır.

2.1.1.5.4 Musa ve İsa (a.s.)

İsrailoğulları'nın akidelerini ıslah etmek ve onları yaratıcının dilediği nizama kavuşturmakla görevlendirilen Hz. Musa'nın küfürle mücadelesi Kur'ân-ı Kerîm'de

uzun uzun anlatılmaktadır. Kendisine Tevrat verilen Hz. Musa, Kur'an-ı Kerim'de yaşamından en çok bahsedilen peygamberdir. Ayetlerde Hz. Musa'nın çocukluğundan başlayarak Firavun'la olan mücadelesi, kavminin kötü davranışları ve onlara yaptığı tebliğ ayrıntılı bir şekilde aktarılmıştır. Zorluk anlarında gösterdiği dirayetli tavırlar da yer yer örnek olarak verilmiştir.

Müşâdur andan Kelîmullâh olan
‘İsâdur aña Rûhullâh olan (139)

Musa peygamberin yaratıcı ile konuşma özelliği, İsa peygamberin de ölülere diriltme mucizesi ifade edilmiştir.

Ayrıca İsa peygamberle ilgili bir rivayet şu şekilde söz konusu yapılır. Yezîd'e gelen bir elçi; vaktiyle Hz. İsa'nın binip binmediği net olmayan bir eşeğe ait olan toynağın güzel kokulara sarılıp altın kaplı bir kaledeki kilisede, altın sandıklarda saklandığını anlatır. Bu toynağı görmek ve öpmek için yedi iklimden Hz. İsa'yı sevenlerin geldiklerini belirttikten sonra da Hz. Muhammed'in okşadığı baş olan Hz. Hüseyin'in başının kesilerek şehit düşürülmesine ne diyeceklerini sorar.

‘İsâ aña binmiş olaydı meger
Uşnıgı geçmiş hikâyetdür haber (3385)

Kimse ‘İsâ bindigüni görmedi
Bu zamânda kimse aña irmedi (3386)

2.1.1.5.5 Muhammed Mustafa (a.s)

İslam dininin peygamberi ve Allah (c.c.)'ın son elçisi olan Hz. Muhammed, Rabi'ül-evvel ayının on ikinci gecesine dünyaya gelmiştir ve Haşimoğulları ailesine mensuptur. Yirmi üç senelik peygamberlik hayatını Hak yola davetle geçiren nebî, Hicretin on birinci yılında (M 632) ruhunu teslim etmiştir.

Hazreti Muhammed; Ahmet, resûl, kân-ı kerem, şâh-ı taht, şâh-ı usûl, levlâk ve rahmeten li'l- 'âlemîn, Resûlü'l- Mürselîn gibi sıfatlarla anılmaktadır.

Libās-ı hil' at peygamberîdür
Hemîşe şâh-ı taht serverîdür (1)

Enbiyânın şâhı sâlâr-ı Resûl
Ol Muḥammed Mustafâ şâh-ı usûl (127)

Ol Ḥabîbullâh kân-ı kerem
Ol Resûlullâh şâh-ı muḥterem (128)

Biri İbrâhîm ve İsmâ' il biri
Biri Aḥmetdür ki dînin rehberi (3076)

Hazreti Muhammed'in fiziki özelliklerine değinilen beyitlerde genellikle sûre adı olan sıfatların kullanımı da söz konusudur. Mesela; Kur'ân-ı Kerîm'de bir sûreye ad olan, "kuşluk vakti" anlamındaki "duha" sözcüğü, aynı zamanda "parlak, aydınlık" anlamına gelen ve Hz. Muhammed için kullanılan bir sıfattır. Veya Kur'ân-ı Kerîm'in 92. sûresine ad olan "leyl" yani "gece" sözcüğü, Hz. Muhammed'in saçına benzetilmekle birlikte "Geceye and olsun" ayeti kerîmesine de atıfta bulunur.

Kendü özi *Tā Hā* yüzi ve'd *duḥā*
Gözi *mā zāgal-başar* alnı ziyā (129)

Saçı ve'l *leyl* añun bü'l-kerem
Raḥmeten li'l- 'âlemîn nûn ve'l- kalem (130)

veya,

Atamuñ adı ' Aliyyü'l- Murtażā
Ceddimün ḥod Muḥammed Mustafâ (1171)

beyiti ile metnin tamamı göz önünde bulundurulduğunda, vasıfları çeşitli sıfatlarla verilen nebi, Hz. Hüseyin'in dedesi olarak da karşımızda durabiliyor.

2.1.1.6 Dört Halife

Hz. Ebu Bekir:

Hulefâ-i Râşidin olarak anılan bu dört isimden Hz. Ebu Bekir, Hz. Muhammed'e inanarak veliler guruhunun göz bebeği olmuş, yine Hz. Muhammed ile mağarada saklanıp ona yoldaşlık yaptığı için "sıddık" sıfatıyla anılmıştır. İslâm'dan önce de saygın, dürüst, evinde put bulundurmayan "hanif" bir tacir olan Ebû Bekir, ölümüne kadar Hazreti Peygamber'den hiç ayrılmamıştır. Bütün servetini, kazancını İslâm için harcamış, kendisi sade bir şekilde yaşamıştır.

Ya ' Alî ' Oşmân Ebû Bekr ü ' Ömer
Birbirinden ayrılır mı ey hâzer (1087)

Mustafâ candur Ebû Bekir dost
Kim getürdi şıdkıla îmânı cüst (1088)

Hz. Ömer:

Hak ile batılı ayırt eden Hz. Ömer, İslam Devleti'nin Ebu Bekir'den sonraki hükümdarı (634-644). Sünni inancına göre dört Raşit Halife'nin (Hulefa-i Raşidin) ikincisidir ve Şia halifeliğini tanımaz.

Hem ' Ömerdür Mustafânun ' aşıkı
Anı sevenler olur(lar) şâdıkı (1089)

Hz. Osman:

Osman bin Affân dört büyük Halife'den üçüncüsüdür. Hz. Muhammed'in önce Rukiyye isimli kızıyla evlenmiştir. Daha sonra Rukiyye'nin vefat etmesiyle Hz. Muhammed'in bir başka kızı olan Ümmü Gülsüm ile evlenmiştir. Bu sebeple de iki nur sahibi olarak anılmaktadır. Hz. Osman yumuşak huylu ve hayâ sahibi bir sahabidir.

Hem dahı ‘Oşmāndur kān-ı hayā
Aña zi’n-nureyn didi Mustafā (1090)

Hz. Ali:

İslam peygamberi Hz. Muhammed’in amcasının oğlu olan Hz. Ali, onun elinde büyüyen ilk çocuk, damadı ve ev halkındandır. Hz. Muhammed peygamberliğini ilan edip İslamiyet’e davet etmeye başladığında, Ali bu daveti kabul eden (Hatice’nin ardından) ikinci insandır.

Kur’ân’a hizmet eden halife; haydar-ı kerrar, Allah’ın aslanı ayrıca da Peygamberin damadıdır.

Ƙolları Ƙanatlarıdır yā ‘Alî
Laħmuke laħmj ol velî (1091)

Hûr’un şiir söylediği bölümde Muhammed âline düşman olanların yeri cehennem olarak gösterildikten sonra, Hz. Muhammed’in dört halifeye olan sevgisi ve dört halifeyi sevmeyenlerin şakî, sağır- dilsiz olarak nitelendirilmesi veya onların rahmete mazhar olamayacakları söylemi bu sevgiyi desteklemektedir.

Bunları birbirinden ayıran
Aña rahmet olmaya hergiz bedîd (1469)

Āl-i evlādın seversin ey dede
‘Aşķla vir şalavāt Muħammede (1470)

Yāri oldı Ebū Bekr taķı
Anı sevmeyen kişiler olur şaķı (1471)

Hem ikinci yārinüñ adı ‘Ömer
Anı sevmeyen kişidür kūr u ker (1472)

Ol üçüncü yārenin ‘Oşmān-ı hayā
Anı sevmeyene rahmet olmaya (1473)

Dördinci yâri ‘Aliyyü’l- Murtażâ
Kim añun haqqında geldi *hel-etâ* (1474)

Hz. Muhammed’in yanındaki duruşlarıyla en belirgin özelliklerini kazanan halifeler, Hz. Muhammed’in onlara olan sevgi ve alakasından dolayı değer verilmesi gereken kişiler olarak vurgulanmaktadır.

2.1.1.7 Kazâ

Kazâ, Allah'ın ezelde takdir buyurduğu olayların, zamanı gelince onun ilim ve iradesine uygun olarak meydana gelmesine verilen isimdir. Aşağıda, Kasım ibni Cafer ve Kuddame’nin Hâricîlerin arasına girerek yüz yirmisini kırmaları anlatıldıktan sonra, Kuddame’nin başına gelen talihsiz olay dile getirilmektedir.

Urdığın kılıcın mel‘ ünlara
İrdi Tañrınıñ kazâsı bunlara (1588)

Ûuddâmeniñ atı ayagı hemjñ
Bir delügi geçdi ol dem ey emjñ (1589)

At yıķıldı Ûuddâme düşdi yere
Hâricçiler geldi üstüne ire (1590)

Ûuddâmeyi tutdılar ol dem bunlar
Ûâsımın üstüne hamle kıldılar (1591)

Hz. Hüseyin iki atından biri olan Edhem’e binerek “kavm-ı zul” olarak seslendiği gürüha; dedesinin şefaatchi olacağı günü, onların Allah’tan ve Hz. Muhammed’den utanmaları gerektiğini belirtir. Ayrıca kendisi ve beraberindekilerin onlar çağırdığı için geldiklerini, ancak onlara yüz çevirdiklerini de dile getirir. Buna karşılık Hz. Hüseyin’in üzerine ok yağdırılması, atının zarar görmesi aşağıdaki beyitlerde anlatılmaktadır. Metnin devamında oklardan birinin Hz. Hüseyin’in eline gelmesi, koluna zarar vermesi de söz konusu yapılmaktadır.

“Kazâ-yı asuman” ifadesi, felekten şikâyetçi olunduğu zamanda tercih edilen bir kullanımdır. Göklerin ve yıldızların insan talihi üzerindeki etkisine olan inanma da hatırlanmalıdır.

Çalkanı büründü durdı pehlüvân
Oğ döküldi çok kazâ-yı āsumān (1195)

Nāgehān bir oğ tokundı kolına
Tokınur kim dursa oğun yolına (1196)

Gördi Seyyid kolunuñ kanı açar
Hāriciler kaması aña baçar (1197)

Yaratıcının ezelde takdir buyurduğu olaylar Kerbelâ’da da kendini gösterirken Hāriciler ve Hz. Hüseyin taraftarları için farklı şekillerde zuhur etmektedir. Yaşanacakları takdir eden yaratıcının lütfuna karşı takınılması gereken tavır ise sabırdır. Çünkü olayın başından beri Hz. Hüseyin’in o topraklarda şehit düşeceği belli olsa da o üzerine düşeni yapar.

2.1.1.8 Ahiret ve İlgili Mefhumlar

2.1.1.8.1 Ahiret

Bir mü’minin ahirette şefaatçi olabilmesi durumu, Müslim bin Akil ile ona su veren Sünni bir kadın arasında geçen diyalogda şu şekildedir.

Gördi tam üstünde bir ‘avrāt durur
‘Avrāt aglar Müslim çün görür (561)

Müslim eydür ister isen ey nigār
Āhiretde şefi‘ olam ey yār (562)

Su yolunun tutulması üzerine Hûr, Hâricîlerin katına ulaşarak Hz. Hüseyin'in Hz. Ali'nin yadigârı olduğunu hatırlatır. Yapılan işlerin ahirette karşılıksız kalmayacağı ve Allah'tan korkmaları gerektiği anımsatılır.

Tañrıdan korkun müselmân size
Âhîretde olısar yavlağ cezâ (951)

Ayrıca; canın din yoluna verilmesi ile imanlı olarak ahirete ulaşılacağı (585), ahiretteki amellerin gerekli olacağı (914), (961) ve dünyanın geçişi oluşu (1035) da ahiretle ilgili kullanımlardandır

2.1.1.8.2 Mahşer (Haşr, Kıyamet)

Zeynel Abidin'in Yezîd'e sitemini içeren beyitte kıyamet gününün hesap günü olduğu ve kaçışın mümkün olmadığı vurgulanır.

Ol kıyâmet günü olıcağ 'ayân
Ne diyesin Tañrıya ey ҡaltabân (3584)

Dünyanın sonu ve bütün ölülerin dirilerek mahşerde toplanacağı zaman olan kıyamet günü geldiği vakit, her şeyin açıkça ortaya serileceği belirtilir ve Tanrı'ya hesap vermenin kaçınılmazlığına vurgu yapılır.

Çün ola kıyâmet bir gün âşikâr
Tanuğ olsun bu söze zü'l-Celâl (1012)

Ol kıyâmet günü olıcağ 'ayân
Ne diyesin Tañrıya ey ҡaltabân (1082)

Bu gibi gerçek durumların yanı sıra ortamdaki hüznü, acının büyüklüğünü dile getiren beyitlerde de mübalağalı bir kullanım söz konusudur. Hz. Hüseyin'in başını

gören insanların yaşadığı hüznün ve verdikleri tepkiler nedeniyle ortam kıyamet gününe şöyle benzetilir.

Şundi getürdi Hüseyini önine
Benzedi ol gün kıyâmet günine (2081)

veya ortalığı saran karanlık da kıyametin korkutuculuğuna gönderme yapmaktadır;

Ğarañuluk geldi dutdu ‘ âlemi
Halk eyitdi kim kıyâmet ola mı (3187)

Ayrıca, kıyamet günü ile artık ayrılığın olmayacağı (1840), kıyamette cehenneme girip insanlığa ibret olma durumunun gerçekleşeceği düşüncesi (1960) ve kıyamette günlerin uzun olduğuna dair (2182) içerik taşıyan beyitler de bulunmaktadır.

2.1.1.8.3 Cennet

Maktelin ilk beyitlerinden sayılabilecek aşağıdaki beyitte, Hz. Hasan’dan bahsedilirken onun cennet gençlerinden biri olduğu dile getirilmektedir. Bu ifadeyi dedesi Hz. Muhammed iki kardeş için de kullanmıştır.

Mekkede idi ol Hasan-ı bā-şafā
Ol şebāb’ül-cennet āl-i Mustafā (126)

Hz. Hüseyin’in meydana çıkışının anlatıldığı bölümde kendisi, dedesi, annesi ve kardeşinden bahsedilmesi söz konusudur. Bu söylemde de yine Hz. Hasan’ın cennet gençlerinden oluşu ifade edilmektedir.

Hem Hasan bin ‘ Alîdür kardeşum
Ol şebāb’ül cennetdür rıdvāna yār (2427)

Hz. Hüseyin'in şehit düşürülmesi üzerine deveci olarak bahsedilen kişi, Hz. Hüseyin'in kıyafetlerini çıkarmaya çalışır. Bu sırada karşıdan bir yiğidin çıka gelmesi ile deveci bir kenara saklanır. Gelen kişi Hz. Hüseyin'in başında ağlanarak onun cennette yer bulacağını dile getirir.

Cennet, oraya girmeye hak kazanan insanların sonsuz güzellikteki nimetlerle ödüllendirilecekleri yerdir. Kevser ve şarap da oranın içeceği'dir.

Şimdi oldun cennet içre sen muķım
Āb-ı Kevser nūş idüb yersün na'īm (2729)

İçdüğün cennet şarābı'dur bugün
Cennet ehli saña itdiler düğün (2730)

Muhtar, Abdullah'a Hz. Hüseyin'in ölmediğini, yerinin Firdevs cenneti olduğunu söyleyerek şehitlik mertebesine ulaşan insanların ölü sayılmıyacağı ayetine göndermede bulunur.

Hâşâ andan ölmedi ol diridür
Cennet-i Firdevs anın yeridür (3006)

Maktelin tamamlanması ile yapılan dualar arasında, Hz. Muhammed'e cennette yakın olma temennisi de dile getirilmektedir. (Yâ Rabbî! Senden iman, tükenmeyen nimetler, Huld cennetinde Muhammed aleyhisselâma arkadaş olmayı isterim. (İmâm-ı Gazâlî))

Bizi eyle yâ İlāhe'l-ālemīn
Mustafāyı cennet içre sen karīb (3654)

Cümle mü' mīn kullarına rahmet it
Anların yirlerini cennet it (3655)

İnsanların yeni bir yaşama başlayacakları cennet, yaratıcının ödüllendirmesinin sonucu olarak sunulan rahatlıktır.

2.1.1.8.4 Cehennem

Müslim'in oğlanlarının ellerini bağlayıp kölesi Esved ile yola çıkan Hâricî, kendi oğlu suç işlemeyen çocukları öldürmek istemeyince, onun üstüne Tanrı hakkı için yürüyen oğlunu öldürür.

“Canı cehenneme göndermek”, kötüler için uygun görülen yere yapılan atıftır. Çünkü cehennem, yapılan kötülüklerin karşılığının verildiği yerdir.

Yürüdi atasın öldürmeğe
Cehenneme cânunu göndermeğe (679)

Çün atasına kaçd eyledi
Ol pelîd gör kim neyledi (680)

Tîğ eliñe aldı ol mel'ün revân
Oglunu dañi öldürdi kıtabân (681)

Yeri cehennem olarak gösterilen Hâricî beyleri sıralanır;

Yedisi dañi Hâricîler beyleri
Añlar idi hem cehennem sanları (2487)

‘Ömer Nañs Şemir mel'ün bihterî
Biri Selmân-ı Es'ad oğludur idi (2488)

Şit Rabi' idi biri toñm-ı harâm
Birisi Āmir idi ol nâ-tamām (2489)

Metinde, Hz. Hüseyin ve taraftarlarının şahadetine neden olan kişilerin kendilerini cehenneme sürüklemeleri ya da cehennem üzere (cehenneme girecek nedenle) ölmeleri söz konusu yapılmaktadır.

Hâricîlerin yeridür nâr-ı cehennem
Tamu içinde yedikleri hamîm (2731)

Zulüm kılanuñ yeri nâr-ı cehennem
Böyle diyüb aglar idi ol halîm (2776)

Cennet ehlini bekleyen naim cenneti ve cennet şarabı gibi nimetlere karşılık cehennem ehlini de cehennem ateşi ve cehennem yiyeceği beklemektedir.

2.1.1.9 Diğer İtikadi Mefhumlar

2.1.1.9.1 Ölüm

Neyleyesiz bellüdür bu dünyâda
Ardınızdan uş gelüyor ölüm (1180)

Hz. Hüseyin'in Yezîd taraftarlarına seslendiği beyitlerde ölüm, bu dünyada yapılan işlerin, kişinin peşinden geleceği gerçeğini ve ölümün kaçınılmaz son olduğunu vurgulamaktadır.

Tañrıdan korkmayub ol kavm-i pelîd
İkisini eylediler dañı şehîd (1596)

Mustafâdan dañı utanmadılar
Kendi ölümlerini şanmadılar (1597)

Kâsım ve Kuddâme'in şehit düşürülmesi üzerine, Hâricîlerin Hz. Muhammed'den utanmadığı ve kendi ölümlerini düşünmedikleri vurgulanır.

2.1.1.9.2 Peri, Dev, Cin

Yer gök div perî ins ü cān
Nevhā kıldı mürğ ü māh-ı figān (1766)

Ḳāsım içün agladılar zār zār
Ḥāricîler imdi gör kıldılar (1767)

Kâsım'ın şehit edilmesi üzerine kâinattaki her şeyin ağlaması söz konusu yapılırken; yer, gök, dev, peri, insan, kuş ve balık, kâinattaki farklı mekânlara has varlıklar olarak anılmakta, böylece yasın büyüklüğü gösterilmektedir.²⁷

‘ Arş-ı kürşî āy u gün ḥūri melek
Cümle figān eylediler tutma şek (2596)

Diyü perî ins ü cin mürğ ü mār
Zārı kıldılar hemāndem bî-ḳarār (2597)

Hz. Hüseyin'in şehit edilmesi ile de aynı kapsayıcılıktaki hüznün ve yas görülmemektedir.

2.1.1.9.3 İblis

İnsanları azdıran bu melek, Âdem peygambere secde etmeme ve cennetten kovulmanın yanı sıra, insanları doğru yoldan ayırma gibi bir görev üstlendiğinden olumsuz işlerle anılır.

Ḥāricî çünkü bu ibreti almadı
İblîs ol mel'ūna lânet eyledi (701)

²⁷ Kötü bir durum karşısında insan dışı varlıkların ağlaması Uygurlara ait göç destanlarında görülür. Destan hakkında bkz., Elçin, Şükrü: *Halk Edebiyatına Giriş*, c.2, Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1986, s. 78-79.

Başları getürdi Tañrı düşmanı
Çor ‘ Abdullāh’ın önüne anı (705)

Müslim’in İbrahim ve Muhammed adındaki oğlanlarının başının kesilmesi, kesilen başları Ziyad’ın Ubeydullah’a kadar götürmesi anlatılırken, durumun vahametine karşılık İblis’in bile Ziyad’a lanet okuduğu belirtilir. Böyle bir eyleme girişen kişi, meleklerin âlimiyken kovulan iblisten daha aşağıda görülür. Hatta bu kişiye şeytanın da lanet ettiği ifade edilir.

2.1.1.10 Çeşitli Dinler ile İlgili Mefhumlar

2.1.1.10.1 Din, Mümin, Müslüman

Farz ve sünnetlerin öğretilmesi gibi durumlarla anılan “din” sözcüğü, şahısların vasıflarını belirtirken de kullanılmaktadır. Hz. Muhammed için “sultân-ı dîn”, Hz. Ali için “şâh-ı dîn”, dört halife için “erkân-ı dîn”, Hz. Hüseyin taraftarları için “ehl-i dîn, pâk-ı dîn” ve Yezîd taraftarları için “bî-behrûz-ı dîn” kullanımları söz konusudur.

Uş irüşdi ol emîre’l-mü‘ minîn
Şâh-ı Merdân ol Hüseyn-i pâk-dîñ (325)

İllâ bizim hânedânımız yaqîn
Ol mürüvvet-kândır ehl-i dîñ (361)

Din yolunda verilen can, mal ve mülkün ahirete imanlı bir şekilde girmeyi sağlayacağı dile getirilir.

Sengsâr eylediler ol hâtunı
Dîñ yolında ol hâtun virdi cânı (584)

Sen dağı ol yola virsen cānunı
Āhirete iletessin ĵmānunı (585)

Hz. Muhammed'in mucizelerine değinilen bölümde; küfrü dünyadan Hz. Muhammed'in götürmesi, âleme İslam dinini getirmesi söz konusu yapılır.

İki yardı ayı ol bĵ şāĵib-i vefā
Kurumuş ağaç meyve virdi aña (137)

Küfrü dünyādan götürdi ol emĵin
Ol getürdü 'ālemi dĵin-i İslāma hemĵin (138)

Dini verip dünyayı satın almak, aldanmak durumu (2109), (2286), (2395) vb. bazı beyitlerde uyarı içerikli iken bazı beyitlerde de olayın akışını tamamlamaktadır. Amr (Ömer), Hz. Hüseyin'in Yezîd'e biat etmesini, kabul etmediği takdirde de onun başını alması karşılığında kendisine verilen vilayeti kabul etmiş, böylece dünyayı tercih etmiştir.

Sen bilün didi 'Ömer-i dūn
Dĵini virdi dünyā aldı şatun (824)

Altuñla ĵil' ati aldı revān
Eve geldi 'avrātına ol zamān (825)

Mektup Hz. Hüseyin'e Salih adlı er tarafından ulaştırılınca Hz. Hüseyin herkesi toplar ve mektubu onlarla paylaşır. Kendisinden yardım bekleyen Kûfelilere karşı ne yapabileceklerini istişare itdikten sonra Abdullah b. Abbas onların sözlerine inanmamalarını, önceden bir eri gönderip ortamı yoklatmasını söyler.

Seyyid eydür aña kim yā ibni 'amm
Mü' minler ister mi yā ebu'l- kerem (221)

Vācib oldı pes bize varmağ gerek
Anlaruñ aĵvālin görmek gerek (222)

Bunun üzerine Hz. Hüseyin, yardıma ihtiyacı olan müminleri görmek ve onlardan biat almak üzere Müslim b. Akil'i görevlendirir. İslam dinine mensup olanlara Müslüman denirken; Allah'a, âhirete, kutsal kitaplara, meleklerle, peygamberlere ve kadere iman edip itaat eden kimselere ise mümin denir. Canı Allah yoluna verebilmek için Müslüman kimliğinin ötesinde mümin olmak gerekmektedir.

2.1.1.10.2 Namaz

Hz. Hüseyin'in şehit düşürülmesinden sonra Yezîd, yedi yaşındaki Zeynel Abidin'in kendisinden ne isterse yapacağını söyler. O da ilk olarak babasının başını ister. Onu alınca ikinci olarak babasının katilini sorar. Bu isteğine karşılık Yezîd erlerine soruyu yöneltir fakat cevap alamaz. Ortamdakiler, mal harcayıp asker toplayanı Hz. Hüseyin'i öldüren kişi olarak gösterirler. Bunun üzerine Yezîd Amr'a hakaret eder. Zeynel Abidin'in üçüncü isteği ise serbest bırakılmaları ve Cuma günü camide hutbe okumaktır. Yezîd buna da izin verir ve Hz. Hüseyin'in ev halkına çeşitli hediyeler gönderir. Ancak Ümmü Gülsüm kabul etmez. Bu anlatı 3600. beyitten önce yer alan düz yazılı bölümde geçmektedir.

“Kelām-ı menşūr sultān-ı encām ufukdan baş kıldırup ‘ālemi envār ile döşek kılıb benj ādemi Gülşen itdi. Cümle maḥlūkat işlu işine meşgul oldı. Zeynel ‘Ābidin şubḥ namāzın kılıb evrād-ı ezkārını tamām itdi. Kuşluk vakti yirinden kaḫkub mescide geldi. Minber öninde qarār eyledi. Yezîd daḫı ḫayl u ḫışm ile gelüb miḫrābda qarār itdi. Öğle olub müezzınler ezān okuyub sünnet kılındı. Zeynel ‘Ābidin minbere çıkdı. Müezzın yine ezān okudı. Zeynel ‘Ābidin şıddıḫ dedi. Müezzın “eşhedü en lâ ilāhe illallāh” didi Zeynel ‘Ābidin didi. Müezzın “eşhedü enne muḫammeden Resülullāh” didi Zeynel ‘Ābidin ḫaykırup eyitdi.”

2.1.1.10.3 Mescid

Mescide girdi yüzün urdu yire
Yâ İlâhî işbu sırra kim ire (974)

Agladı ol gice erteye degin
Tâ' at itdi irteye dek ol la' in (975)

Bir Hâricînin Hûr'a gelip Yezîd'in ekmeğini yediğini söylemesine karşılık Hûr, Yezîd'in ahirette düşman olduğunu, Mustafa'nın kızını, oğlunu zayi ettiğini ve bunun hiçbir dinde reva olmadığını söyler.

Hûr'un yaşadıklarını anlatması üzerine Hz. Hüseyin'in mescide giderek gözyaşı dökmesi anlatılırken mescit, Hz. Hüseyin'in içini döktüğü, rahatladığı mekân olarak karşımıza çıkar.

Mescide girdi yüzün urdu yire
Yâ İlâhî işbu sırra kim ire (974)

Hâricîler kendi aralarında istişarede bulunup Sünnilerin suya ulaştırılmamasına kanaat getirirler ve Muhkem b. Tufeyl suyu Sünnilerden korumakla görevlendirilir. Durumdan haberdar olan Hz. Hüseyin kaygılanır ve erlerini bir araya toplar, Hûr'u da karşı tarafa nasihatte bulunması için gönderir. Yezîd'in ekmeğini yediklerini düşünen Hâricîlere karşı Hûr eli boş olarak döner ve Hâricîlerin amacının savaş olduğunu bildirir. Bu haber karşısında sabaha kadar mescitte gözyaşı döken Hz. Hüseyin'in Hâricîlere gönderdiği Züheyr'in etkili konuşması, Amr'ı erleri ile istişare yapmaya zorlar.

2.1.1.10.4 Minber

Dinle ilgili bir kavram olan bu sözcük (Camilerde hutbe okunan merdivenli, yüksekçe yer), tamamen toplumsal işleve sahip olarak; Ali ibn-ü Hüseyin'in minber önüne oturması, bir Hâricînin minberden Ali hakkında konuşma yapması, Yezîd'in Zeynel 'Ābidin'i minbere çıkarmak istememesi şeklindeki kullanımlarla metinde yer alır.

“Zeynel 'Ābidin müezzine işāret eyledi. Müezzin ezānı tamām itdi. Zeynel 'Ābidin ayak üzre gelüp birlüğe huṭbe āgaz eyledi. Kelām-ı manzum”

Ṭurdı minber üzre Zeynel 'Ābidin
Ḥaḫḫa ḥamd itdi imām e'l-ḥāmidîn (3608)

Mescid, hakka yönelip iç dökmenin yaşanması sonucu elde edilen huzuru sembolize ettiği gibi mescid ve minber, halka seslenmenin yapıldığı makam olma özelliği ile bu defa toplumsal rol üstlenir. İnsanlar bu sayede derdini anlatır, bu sayede bilinçlendirilir.

2.1.1.10.5 İmam

Hız. Hüseyin için kullanılan “ıam” (857), Hız. Muhammed için kullanılan “imāme'l- mürselîn” (3545), (2110) ve Zeynel 'Ābidin için kullanılan “imame'l- hāmidîn” (3608) sözcükleri önder anlamındadır.

Başın öninde çeküben oturur
Barmagun ḳaldurur imān getirür (3544)

Ṭanuk olgıl yā emjre'l-mü' minjñ
Tañrı bir Aḫmed imāme'l-mürseljñ (3545)

Bir Yahudi, hanedanın hatunlarının halini görünce onların kim olduklarını sorar. Başın düşmana ait olduğu söylenince de üzerinde nur olan bu başın anne- babasının kim olduğunu öğrenmek ister. Yahudi, Yezîd'e Davut soyu sebebiyle Yahudilerin saygısını kazandığını, fakat peygamberin yakınlarına, torunlarına nasıl böyle davrandıklarını sorarak hakaret eder. Sinirlenen Yezîd, peygamberin: "Haraç veren Yahudilere kısas uygulanmayacağı" ile ilgili hadisinden dolayı kendisini öldürmeyeceğini bildirir. Bu duruma ağlayan Yahudi, yukarıdaki beyitlerle Müslüman olur.

Anlar oldu bize çün îmân u dîn
Şâh-ı merdân ol imâmü'l-müttakîn (116)

Dört halifenin "imâmü'l-müttakîn" olarak anılışı, onların kendilerine has olan vasıflarından kaynaklanmaktadır ki beyitlerde bu özellikleri Hz. Ebû Bekir için "sıddık", Hz. Ömer için "şah-ı kiram", Hz. Osman için "şah-ı etkıyâ" ve Hz. Ali için "şah-ı din" olarak belirtilmektedir.

2.1.1.10.6 Mü'ezzin

Hz. Hüseyin'in şehit edilmesinden sonra herkesin bir mescitte toplandığı belirtilerek müezzinlerin (ezan okuyan kişi) ezan okumaları, kâmet getirmeleri dile getirilmektedir.

"Zeynel 'Ābidin müezzine işâret eyledi. Müezzîn ezânı tamâm itdi. Zeynel 'Ābidin ayak üzre gelüp birlüğe hutbe āgaz eyledi."

2.1.1.10.7 Cuma

Su gelince bunlara içürdiler
Gaygu ile günlerin geçürdiler (2686)

Ol gün azîne idi²⁸
Bunların başına geldi ol gazâ (2687)

Hâricîler gör yine ne kıldılar
Ol şehîdlerin katına geldiler (2688)

Aldılar on dört kişinüñ başını
Ol hâatunlar dökerler göz yaşını (2689)

Hâricîlerin Ümmü Gülsüm, Zeynep ve Şehribanu'yu soymalarını, zinetlerini almalarını gören Ömer Nahs, Hâricîlere sitem eder ve Hz. Muhammed'e nasıl cevap vereceklerini sorar. On gündür su içmeyen hatunlar için su istenir. Olay yaşandığında günlerden cumadır (azîne) ve Hâricîler şehit düşürülen erlerin başlarını alarak Kûfe yoluna koyulurlar.

2.1.1.10.8 Hutbe, Dua

İslam dininde cuma ve bayram namazlarında minberde imam tarafından okunan dua/ verilen öğüt olan hutbe, insanları dine çağırır. Yezîd'in Zeynel Abidin'e kendisinden ne istediğini sorması üzerine Zeynel Abidin'in hutbe okumak isteğini Yezîd'e söylemesi ile ilgili beyitler bu çerçevede verilir. Sonrasında Zeynel Abidin'in konuşması yer almaktadır.

“Zeynel ‘Ābidin eyitdi sende murādum budur ki baña icāzet vir. Yarın cami‘ de hutbeyi ben okıyam. Ol gün pençişenbe idi. Yezîd zoğa getirüb kahkağa ile güldi. Hoş ola hutbeyi sen okı imāmeti ben ideyüm didi. Zeynel ‘Ābidin eydür rāzıyum andan. Yezîd emretti.”

Cümle mü'min kullarına rahmet it
Anlarıñ yirlerini cennet it (3655)

²⁸ Noktalarla belirtilen bölümdeki sözcük okunamadığından bu şekilde verilmiştir.

Sen kabûl it bu du'âyı ey mucîb
Her kimseye senden irer nasîb (3656)

Maktelin tamamlanması ile Tanrı'ya yakarıştta bulunulmaktadır.

Hoş geldün didiler yâ seyyid-i en'âm
Datlu cānımız saña olsun kudām (338)

Bi'at ehli kamu atdan indiler
Çagruşup kamusı du'â kıldılar (339)

Hz. Hüseyin'in kendilerine katılması üzerine biat ehlinin atlarından inip yüzlerini toprağa sürüp dua etmeleri dile getirilmektedir.

Gönli şâz oldu emîre'l-mü' minîn
Bunlara kıldı duâ vü âferîñ (1038)

El emānet dutup and içdiler
Māl u mülk ü bâş u cāndan geçdiler (1039)

Hz. Hüseyin, kendisini Kerbelâ'da terk etmeyen yarenlerine duada bulunur, onlarla ele ele tutuşup and içer.

2.1.1.10.9 Kâbe

Müslümanların namaz kılarken Allah'a secde etmek için yöneldikleri ve tavaf ettikleri kutsal yapı olan Kâbe Mekke'dedir.

Hâricîlerin, ölenleri Kerbelâ'da bırakıp gitmesinin ardından bir deveci, ölenlerin arasında bir şeyler bulmak için geceye kadar dolaşır. Birden Hz. Hüseyin'in cesedine rastlar. İç elbiseleri dışında her şeyi alınmış olmasına rağmen deveci iç elbiseleri de almaya kalkınca, Hz. Hüseyin'in cesedi buna müsaade etmez. Hz. Hüseyin sağ eliyle

elbisesini tutarken deveci önce sağ, sonra da sol elini keser. Tam elbiseyi çıkarmak üzereyken bir yiğidin geldiğini görür ve ölülerin arasına saklanır.

Yiğit, Hz. Hüseyin'in yanına varınca göğsüne yaslanarak ağlanır. Ardından nur yüzlü bir kişi daha gelir. Deveci bu olayları saklandığı yerden tedirgin olarak izler. Sonra mekâna iki kişi daha ve Hz. Muhammed gelerek çeşitli söylemlerde bulunur. Son olarak ise hızla bir atlı ulaşır. Bu kişi Hz. Ali'dir ve Hz. Hüseyin'e ellerini kimin kestiğini sorar. O da cesetlerin arasında saklanan deveciyi söyler. Hz. Ali deveciye bunu nasıl yaptığını sitem ederek sorar ve yüzünün domuza dönmesi için ona lanet eder. Adamın sureti değişir.

Didi Kâbede tavâf ider idüm
Zârımı ol arada söyler idüm (2821)

Karşu bakdum bir kişi aglar gelür
Çagırur kendüsine lâ' net kıılır (2822)

Bu fi' le ugramışdı şurati
Yüzi gövdeden dönmez belürmez şireti (2823)

Bu anlatıda olayı nakleden Veysel Karani'dir. Karani, Kâbe'de otururken yüzü hınzıra dönmüş bir adama lanet okuduğunu ve okunması gerektiğini anlatmaktadır. (Devecinin hikâyesini dinledikten sonra ona lâ' net okur.) Hz. Hüseyin'e yapılan revâ görülemez.

2.1.1.10.10 Kurban

“Kurban” sözcüğünün metindeki kullanımı, dini ritüelden uzak, fedakârlık ve sevginin boyutunu göstermek amaçlı, mecazlı bir söylemle karşımıza çıkar.

Şad-hezârân mâl ogul kız cân
Saña kurbân olsun ey Şâh-ı Cihân (1121)

Ben daħı sizinle bile alam
Her ne kim tadjr ise oldur ılam (1122)

Hz. Hüseyn'e duyulan sevgi, canın onun yoluna kurban edilebilecek seviyede olması dikkat çekicidir.

Ne ılalum Tañrınıñ tadjidür
Böyle yazılmış sübhānum benüm (1568)

Var ki seni Tañrıya ısmarladum
Tadlu cānum saña urbānum benüm (1569)

Canı kurban etmek şeklindeki söyleme, Hz. Hüseyn'in Kâsım'a destur verdiği belirtiltiği bu bölümde rastlarız.

2.1.1.10.11 Tövbe

Eyitdi şimdi ben yine tövbe ılam
Red ola mı ya abül ben ne bilem (889)

Yaratıcının emirlerine ters düşen bir durum söz konusu olduğunda bunun farkına varan kulun pişmanlığını dile getirmesi tövbedir. Beyitte de tarafını değiştirip Hz. Hüseyn'in yanında yer almak isteyen Hür'un söyleminde pişmanlığı hissedilmektedir.

Tövbe ılun kim size perverdigār
Suçunuz bağışlaya pāyankār (1186)

Öyle didi Seyyid ol kāfirlere
Hāriciler amu geldi bir yere (1187)

Hz. Hüseyn'in yaratıcının tövbeleri kabul buyuracağını belirtmesi ise beyitte bu ifadelerle yer almaktadır.

2.1.1.10.12 Nur

Hem dahı ‘ Osmāndur kân-ı hayā
Aña zi’n-nureyn didi Mustafā (1090)

“Nur” söylemi, Hz. Muhammed'in önce Rukiyye isimli kızıyla daha sonra Rukiyye'nin vefat etmesiyle Hz. Muhammed'in bir başka kızı Ümmü Gülsüm ile evlenmiş olan Hz. Osman'ın sıfatı olarak kullanılır.(zi'n-nureyn: iki nur sahibi)

On sekiz yaşında idi ol eşbāb
Sanasın yüzi kamer ya āfitāb (1279)

Hüsnü içinde kim sanasın hūri
Güneşdi alnı, yüzi nūri (1280)

Müslim'in oğlu Abdullah'ın tanıtıldığı beyitlerde geçen “nur” sözcüğü, beyaz teni ve yüzdeki aydınlık ifadeyi belirtmek için kullanılmıştır.

Döndi Kāsım didi ey zeynü'l -beşer
Beni red eyleme ey kân-ı güher (1553)

And virdi Mustafānuñ nūrına
Hem ‘ Aliyyü'l -Murtažānuñ sırrına (1554)

Cafer-i Tayyar'ın on sekiz yaşındaki oğlu Kâsım yeni güvey olduğu halde Hz. Hüseyin'in huzuruna gelir ve destur ister. Hz. Hüseyin, kendisine yadigâr olan Kâsım'a istemeye istemeye izin verir. Burada da Hz. Muhammed nuruna söz veriş esastır.

İşit imdi ey ‘ azız-i bā-şafā
Kim ne oldı hāl-i āl-i Mustafā (1859)

Ey cemā‘ at cān kulagın açasun
Göñlinüze nūr-ı rahmet saçasun (1860)

Meclis başında kullanılan bu ifadeler, Hz. Muhammed'in âline ne olduğunun beyan edildiği ve can kulağı ile dinleyenin gönlüne rahmet nurunun dolacağına ifade edildiği beyitlerdir.

Zârı kıldı eyitdi baba su kânı
Seyyid eydür aña ey cānum cānı (2342)

Baňa sudan çāre yoğdur ey cānum
Ey gözüm nūru kuzucagım benüm (2343)

Çün ' Alî işitdi agladı özi
Dili dönmezdi ki söyleye sözi (2344)

Kerbelâ'da susuzluktan perişan olan Hz. Hüseyin'in oğlu ondan su ister. Ancak imtihanın su olduğu ortamda, göz nuru (mutluluk kaynağı) olarak nitelendirdiği oğlunun derdine çare olamaz.

Sundı getürdi Hüseyin-i bî-karâr
Üzin urdı gögsine agladı zâr (2726)

Aglayu iderdi ey nūr-u ' ayn
Bu ne hâldür ki geldi yâ Hüseyin (2727)

Ey ciger gūşe-i Resūl Kirdigār
Bu ne işdür saña oldı âşikār (2728)

Didi ey gözüm nūru cānum benüm
Gönlimüñ yemişi sulţānum benüm (2739)

Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da şehit düşürülmesi üzerine ortama mal toplamak için giden bir deveci, Hüseyin'in cesedi başına gelenleri görür. Gelenler Hz. Hüseyin'in yanına varınca göğsüne yaslanarak ağlanır. Ardından nur yüzlü bir kişi daha gelir. Deveci bu olayları saklandığı yerden tedirgin olarak izler. Sonra mekâna iki kişi, son olarak da Hz. Muhammed gelerek çeşitli söylemlerde bulunur.

Gulgulâ kıldı melâ'ik akladı
Ay güneş nûrın ol-dem bagladı (2069)

Yir gök oldı kıaranu ol zamân
Yaradılmış kıamusı kıldı figân (2070)

Hem deniz dibindekiler akladı
Ay u güneş nûrın ol dem bagladı (2074)

Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da şehit edilmesi ile yeryüzüne kavga düşmesinin anlatıldığı beyitlerde, ay ve güneşin parlaklığını yitirerek ortalığı karanlığın kaplaması, bu olaya tüm kâinatın tepki göstermesi söz konusu yapılır.

Her gice nûr inerdi bunlara
Rûşân idi kim bekâ ol tenlere (2832)

İrte arslanlar gelürdi bunlara
Hürmet ider anda yatan tenlere (2833)

Kerbelâ'da geçen kırk gece mekâna nur inmesi Allah'ın hikmeti olarak görülmektedir.

Durdı yerinden ol hâtun kışı
Karışudan gözedirdi ol başı (2877)

Gördi nûr inerdi ol baş üstine
Görinür anda ol haqq dostuna (2878)

Şakladı bunu ol hâtun ey hümâm
Gördi nûr ile evi doldı hemân (2879)

Hâricîler Kûfe'ye doğru ilerlerken Şimr, şehre bir menzil yakın yerde bulunan evine uğrar. Hanımı, getirdiği bu başın kime ait olduğunu Şimr'e sorduğunda Hâricîlerin beyine ait olduğunu söyler, yemek yiyip yatar. Şimr'in hanımı, odaya geceleyin nur dolduğunu ve dört tane kadının bu başın etrafında ağladığını, gitmek üzerelerken o kadınlardan birinin eteğini tutarak kim olduklarını sorar. Bunlar Hz. Hatice, Fatıma ve Meryem'dir.

Çırk yıl ola ben müselmân olalı
Mustafâ öñinde îmân bulalı (3423)

Diñle imdi bir sözi dağı söylerüm
Gördigüm saña hikâyet eylerüm (3424)

Ol zamânda iki nûr gördüm gelür
Ay u güneş nûrına hayrân kalur (3425)

Çünkü geldi ol iki bedr-i tamâm
Mustafâya dilerüm andan selâm (3426)

Bir zamanda da Abdu'ş-Şems adlı bir Hıristiyan yolunun Medîne'ye düştüğünü, Hz. Muhammed ile görüşüğünü, Müslüman olup adının Abdurrahman olarak değiştirildiğini anlatır. Gördüğü bir hikâyeyi de anlatan Abdu'ş- Şems, Hasan ve Hüseyin'i seven, öpen kişinin Hz. Muhammed olması üzerine onların yitirilmez bir değer kazandığı söz konusu yapılır.

2.1.1.10.13 Küfür, Kâfir

İki yardı ayı ol bî sâhîb-i vefâ
Kurumuş ağaç meyve virdi aña (137)

Küfrü dünyâdan götürdü ol emîn
Ol getürdü 'âlemi dîn-i İslâma hemîn (138)

Peygemberin mucizelerinden bahsedilen ilk beyitlerde Hz. Muhammed'in küfrü dünyadan götürdüğü dile getirilir.

Mustafâya 'ahd-i peymân kıldınız
Yine dönüb aña kıldınız cefâ (1657)

Küfrünüzü dine degşürdi sizi
Bu mıdur âhiri ne kıldınız aña (1658)

Hz. Hasan'ın oğlu Kasım, Yezîd taraftarlarının Hz. Muhammed'e verdikleri sözü tutmadıklarını hatırlatır ve onların küfür içindeki hallerini Hz. Muhammed'in değiştirdiği hatırlatılır.

Kâfir itmedi bunu yâhûd cühûd
İkisinden beter oldın ey ĥod (1576)

Yaşanılanlar ne kâfir ne de Yahudi yüzündendir. Amr-ı Nahs'ın bu işi, kâfir ve Yahudi'nin yaptığından daha kötü olarak anılır.

İş bu zâlimler müselmân adını
Ad idüben kâfir oldılar yakîn (2107)

Dîni elden ĥodılar dünyâ için
Bunlara dünyâ ĥâşıldır ne dîn (2108)

Hâricîlerin Müslüman adını sadece kullandıklarını, aslında eylemleri ile kâfir olarak nitendirilebilecekleri dile getirilir.

Mustafânuñ kızları gelinleri
Kâfir görse esirgerdi bunları (3464)

Onların başı açık ve yalın ayak bir şekilde toz toprak içinde bıraktıkları Ümmü Gülsüm ve Zeynep'e yaptıklarını kâfirler görse korurdu denilir ki acımasızlıklarının ifadesi bu söylemle açığa çıkarılır.

Tanrı'nın varlığını inkâr eden ve genellikle Müslüman olmayanlara verilen kâfir adı, küfür ve nefis söylemleriyle birlikte kullanılmaktadır.

2.1.1.10.14 Deyr (Kilise), Keşif

Kim emînim işbu deyr içinde ben
Bu gice inân bu başı baña sen (3064)

Çünkü altını gördi ‘Ömer nâ-bekâr
Eyitdi al kankısı gerekse ey yâr (3065)

Çün şabâh oldu gün çıktı yine
Hâriciler geldi ol deyr önüne (3131)

Vardılar keşifden başı aldılar
Kamusı gitmek yaragın kıldılar (3132)

Bir Hâricî’nin Hz. Ali’nin oğlu Hz. Hüseyin’in başının manastıra getirilişini anlatan bölümde, içinde dört yüz ruhbanın bulunduğu bir kilisedeki ulu ruhbanın Kûfe tarafından gelenleri görmesi, başı taşıyan çerinin kilise yakınlarına gelmesi, başın bir geceliğine para karşılığında kilisede tutulmasını anlatan bölümde ve anlatının devamında kilise hep aynı şekilde ele alınmıştır.

2.1.1.10.15 Haç, Zünnar

Hz. Hüseyin’in başının kendi hallerini anlattığı bölümde onun Kerbelâ şehidi olması ve masum olarak susuz bir şekilde katledilmesine üzülen ruhban ah edip imana gelir ve Hıristyanlığa ait olan belindeki haçını bırakır, zünnarını (papazların bellerine bağladıkları kuşağın adıdır) keser;

Kesdi zünnârın bıraktı ol zamân
Parmağın kaldırdı getürdi îman (3112)

Yırttı belinin bıraktı haçını
Didi kim haqq dindür İslâm dîni (3113)

“Çeşitli dinler ile ilgili itikati mefhumlar” başlığı altına giren unsurlardan “Deyr, keşiş, haç ve zünnar” terimlerinin dışında kalan unsurlar İslamiyet’e aittir. Minberden sesleniş, yaşanan olayların Cuma gününe denk gelmesi, yaratıcının tövbeleri kabul etmesi, dini unsurların toplumdaki anlatılarda yer bulduğunu gösterir.

2.1.2 TASAVVUF

2.1.2.1 Dergâh

Her kim ol dergâha geldi oldı şād
Gelmeyenler kâmusı oldı berbād (108)

Ol vaşîyyet tutup oturmuşdı
Göñlüni dergâha yaturmuşdı (145)

Åşinā oldı Çalab dergâhına
Geldi ol baş kâtına ruhbân yine (3084)

“Yaratıcının huzuru” (190), (862), (2389) olarak geçen “dergâh”, “Tanrı dergâhı”, gelenin huzur bulup gittiği, muradına erdiği, tüm zorda kalanların istekte bulunduğu ve kıyamet gününde de her şeyin açığa çıkartılacağı mercidir.

2.1.2.2 Sabr

Müslim eydür işimüz vardur bizüm
Ey cemā’ at size işbudur sözim (410)

Çäre oldur bize şabretmek gerek
Hem Hüseyme kimimiz gitmek gerek (411)

Üzücü durumlar karşısında ses çıkarmadan olayların geçmesini bekleme erdemi olan sabır, Kerbelâ hadisesinde Hz. Hüseyin'in ve yârenlerinin yegâne sığınağıdır.

N'idelüm şabr eylemek gerek hemîn
Hak̄k buyurur kim *yuhîbü's sâbirîn* (1024)

Şabreden kullarını sor yakîn
Hak̄k kelâmıdır *yuhîbbu's-sâbirîn* (1871)

Hem dahı *vaşbirü vemâ şabrûke* bilun
Göñlünüzi Tañrıya yakın kılnun (1872)

Bugün sabredilen sıkıntının mükâfatı yarın kavuşulunca verilecektir. Sabırla ilgili ayeti kerîmelere yapılan göndermelerde Kerbelâ olayı söz konusu olduğundan olayın manevi desteğe duyulan ihtiyaçtaki önemi vurgulanmaktadır.

Çäre nedür buna şabretmek gerek
Takdîr Allâhındır n'tmek gerek (1705)

Şabreyle ey çiger-küşem hemîn
Hak̄k buyurdu kim *yuhîbbu's -şâbirîn* (1706)

Kasım'ın meydana feci şekilde dönüp Hz. Hüseyin'den su istemesi üzerine olayla ilgili takdirin Allah'a aidiyeti ve yapılacak tek şeyin ise sabır göstermek olduğu hatırlatılır.

2.1.2.3 Bâtın- Zâhir

Evvel ü âhîr kerîm ü kâr-sâz
Zâhir bâtında ol pend nevâl (101)

Yaratıcının sıfatı olarak karşımıza çıkan “zâhir” Allah'ın 99 sıfatından biridir. Zâhir, görünen, varlığında hiç şüphelenmeyen, varlığı her şeyde âşikâr olandır. Bâtın

ise gizli, cisim olarak görülmeyen, varlığı gizli olan, ancak varlığı kesin olarak bilinendir.

2.1.2.4 Nefs

Kötülüğü emreden, sürekli ihtiyaç ve bencillik uyarıları veren, düzeltilmeye ihtiyacı olan nefis mertebesi olarak bilinen nefs-i emmarenin, kişiyi cehenneme iletebilme durumu söz konusu olduğundan, nefs-i mutmaine seviyesine yükseltilmesi öngörülmektedir.

Ubeydullah Müslim'i bulması için bir kölesine istediği her şeyi vereceğini söyler. Teklifi kabul eden kişi beş yüz altınla yola çıkar. Halka kendisini Hâricîlerden cefa görmüş Sünnî bir tacir olarak tanıtır ve Müslim'in bu şehirde olduğundan haberdarlığını, onun yüzünü görmek istediğini söyler. Müslim'in arkadaşları, adamın söylediklerine inanmaları üzerine onu Muhtar'ın evine getirirler. Durumdan haberdar edilen Müslim ise bunun tuzak olabileceğini söyler. Adamla ilgili Müslim'i temin etmeleri sonucunda adamı Müslim'in huzuruna çıkartırlar, o da Hz. Hüseyin'e biat ettiğini söyler.

Bir köle tarafından Müslim'in Muhtar'ın evinde olduğu haberi Ubeydullah'a ulaştırılınca, Ubeydullah Muhtar'ı huzuruna çağırır ve kölesiyle yüzleştirir. Muhtar Ubeydullah'a hakaret eder ve kendisine merhamet edilmeyeceğini söyleyince sarayın zindanında tutsak edilir.

Girdi Muhtâr ol la'înin katına
Gördü binmiş ol la'în nefis atına (468)

Eyitdi ey Muhtâr Müslim kadamdur
Gizlemişsün o senün evindedür (469)

Nefsine yenik düşen kişi Ubeydullah'ın vereceği dünyalığı düşünerek Müslim'in yerini Ubeydullah'a bildirir.

2.1.2.5 Riyâ

Bir şeyi olduğunun tersine göstermek anlamındaki kalp hastalığı, kalbin Allahu Teâlâdan başkasına bağlılığından hâsıl olan kötü bir huydur. Bir işi Allah için değil dünyâ menfaatlerine kavuşmak, şan, şöhret, makam, mevki kazanmak düşüncesiyle yapmaktır.

Baňa olan bir kimseye olmadı
Bî-hayâlardan geldi baňa çok cefâ (3104)

Şimdi bildin aslımı ceddimi sen
Kim erenlerden olasın bî- riyâ (3105)

beyitleri, Hz. Hüseyin'in başını tutan ruhbanın kucağında dile gelen kesik başın söyledikleridir ki, başına gelen olayları anlattıktan sonra ruhban İslam'ı seçer.

2.1.2.6 Terk

Çamusıyla Mekkede idi ol hümâm
Dünyâyı terk eylemişdi tamâm (142)

Hz. Hüseyin'in kavmiyle birlikte Mekke'de bulunduğu, maktelin giriş bölümünde Hz. Hüseyin ve Yezîd'in tanıtıldığı kısımda verilir. Hz.Hüseyin makam ve mal sevdasını bir kenara bırakarak Mekke'de yaşamını sürdürmektedir.

Okıdınız bizi bu mu kaçdınız
Dünyâ için dîninüz terk etmenüz (1042)

Yogusa dîni yavı kıldınız ise
Bize eydin kâfir oldunuz ise (1043)

Evi, malı, mülkü terk etmenin yanı sıra olumsuz olarak dini terk etme durumu da söz konusu yapılır. Muhtarın oğlu Muhammed, Kûfelilerle mektuplaştıklarını hatırlatarak eğer Müslümanlarsa dini terk etmemeleri gerektiğini söyleyerek, olayın teslimiyet ve Tanrı emrine bakan yönüne işaret etmektedir.

Seyyid eydür ey qarındaşım n' deyüm
Ben seni ne cānla terk edeyüm (1985)

Pes Hüseyn eydür aña kim ey ahı
Niçe terk idem bugün seni daı (2120)

Nice ola kim sen terk eyleyeyüm
Sen gidersen ben yalıñuz neyleyüm (2214)

Ayrıca Hz. Hüseyin'in çevresindekilerin zarar görmesinden üzüntü duyması Kerbelâ olayındaki psikososyal etki ve yıkıma da ışık tutmaktadır. Mal, mülk gibi değerlerin yanı sıra bireylerin Hz. Hüseyin'in sorumluluğundayken yaşadığı olaylar, onun içsel hesaplara girdiğini göstermektedir. Ahiret ile dünya arasında yapılan tercihler, olaydaki ekonomik, maddi unsurun argüman olarak kullanılabilmesine kanıttır. Ayrıca olay boyunca vaadedilen valilikler de yine bu gücün önemine işaretler.

2.1.2.7 Zikr

Evvel Allāh adını zikr idelüm
Kudretinden şun' ını fikr idelüm (99)

Zikir, Allah'ı anmak manasıyla kullanılmıştır.

Kanda *zıkrū sālihın* olsa haber
Raḥmet iner didi ol ḥayrū'l-beşer (1861)

Maktelin altıncı meclisinde âl-i Mustafa'nın başına gelenlerin dikkatle dinlenmesi, böylece dinleyenin imanını artıracakı düşüncesi ve Arapça bir ibare olan "Salih olanlar zikir halindedirler." kullanımı, yaşanan hadiselerin sabra bakan yönüne vurgu yapmaktadır.

2.1.2.8 Bazı Mutasavvıflar

2.1.2.8.1 Veysel Karanî

Veysel Karanî, şu hikâyeyi rivayet edenin kendisi olduğu söylendiği için anılmaktadır. Hikâye şöyledir: Veysel Karani yüzü kapalı, ağlayarak kendisine lanet eden bir kişi görür. Yaklaşarak hal hatır sorduktan sonra örtüyü kaldırdığında o kişinin suretinin domuza çevrildiğini görür ve ona lanet okur, hatta bu olayı işitenin de lanet okuması gerektiği dile getirilir.

Bir rivāyet ideyüm dahı ey yār
Veysel Karanî demüş ol ihtiyār (2820)

Didi Kābede tavāf ider idüm
Zārımı ol arada söyler idüm (2821)

Zorluğa göğüs germede yaratıcıya yönelebilmek ve ondan gelen telkinlere kulak verebilmede ayeti kerîmenin motive ediciliği esastır. Sabır, imtihanlarını veren erler için Hz. Hüseyin'in tavsiye itdiği yegâne üründür. Hz. Hüseyin taraflarına düşen sabırdır. Hâricîler ise nefislerine yenik düşen, riyāya yakalanan ve böylece kendilerine zulmeden olarak tanıtılır.

2.2 CEMİYET

2.2.1 Şahıslar

2.2.1.1 Tarihi Şahsiyetler

2.2.1.1.1 Hz. Hüseyin (Emîre'l-mü'minîn)

Hz. Muhammed, torunlarına olan sevgisini ifade ettiği söylemlerinde “Hasan ve Hüseyin cennet gençlerinin efendileridir.”²⁹ ve “Allah Hüseyin’i seveni sevsin. Hüseyin torunlardan bir torundur.”³⁰ ifadelerini kullanmıştır. Hz. Muhammed’in dudaklarından dökülen bu ifadelere rağmen, Muharrem ayının onuncu günü başı kesilerek Kerbelâ’da şehit düşürülen Hz. Hüseyin, saltanat düşüncesine karşı çıktığından Yezîd’e biat etmemiştir. Hadise boyunca yaşanan her acı olayda Hz. Hüseyin’in gösterdiği sebat, bulunduğu sabır telkinleri ve olayların gidişatına göre yol gösterebilmesi, olayların onun çevresinde can bulduğuna işaret etmektedir.

Eyitdiler cān virelüm biz bu yola
Didi emîre'l-mü'minîn olsun bile (191)

Pes Şerāyih Kādı oğlına bular
Nāme yazıp ikrār eylediler (192)

Her birisi nāmede kıldılar beyān
‘Ahd-i bi‘at kıldılar bellü ‘ayān (193)

Ki emîre'l-mü'minîn eyle meded
Bizimle hasbeten lillāhi ehad (194)

Hz. Hüseyin’in etrafındaki askerlerin mücadele için bir araya gelmeleri, Hz. Hüseyin’i aralarında görmek istemeleri ve Kûfelilerin Hz. Hüseyin’i istedikleri,

²⁹Tirmizi 5/614.

³⁰Tirmizi 5/658, Ahmet 4/172.

destekledikleri sonucunun çıkarılması ile Hz. Hüseyin'e mektup yazılarak davet edilmesi, onun da yarenlerine konu ile ilgili akıl danışması, kabul edilen liderliğine ve yönetici olarak oynadığı role işaret etmektedir.

Uş irüşdi ol emîre'l-mü' minîn
Şâh-ı Merdân ol Hüseyn-i pâk-ı dîn (325)

Safa sahibi olan emîre'l- mü'minîn "şâh-ı merdân", "pâk-ı din", "şâh-ı cihân" sıfatıyla da anılmaktadır.

Kerbelâya irdiler leşker bile
Sen Hüseyni bu kez gör ne kıla (786)

Hoş firâg ırmagina yitdi bunlar
Göçdi yerinden Hüseyn nâmdâr (787)

Ķavmi Ķardaşı oğlı Ķızı bile
Geldiler bunlar bir araya Ķamu bile (789)

Ķünkü bunlar Kerbelâya irdiler
Ķarşu leşker Ķonmuş anı gördiler (790)

Hz. Hüseyin'in Kerbelâ toprağına oğul Ķız hep birlikte gelmesi ve Ķarşu leşkerin hazır olarak o topraklarda bulunması ifade edilir.

Tâ Ķi bi'at eyleye ve Ķurtula
Ķangı ili dilerse ala (917)

Böyle didi 'Ömer NaĶs Ķaltabân
Dağı Hür söylemedi hiç kelâm (918)

Gördi Hür dutmaz naşĶhat ol la'Ķin
Didi varam söyleyem anda yarın (919)

Hür göñli içre eydür n'deyüm
Ben Hüseynin Ķidmetine gideyüm (920)

Şabr Ķıldı giceye dek ol hümâm
İki at iki deve iki gulâm (921)

Aldı geldi Hüseyinın katına
Yüz yire urdı anuñ hazretine (922)

On bin er ile Kerbelâ'ya ulaşan Amr, Hz. Hüseyin'in erlerinin neden geldiği sorusuna karşılık, Hz. Hüseyin'in Yezîd'e biat etmesini söyler. Hz. Hüseyin ağlayarak Allah'a yakarıştta bulunur. Amr su yolunu tutacağını söyleyince Hür Hz. Hüseyin ile konuşup onu ikna edeceğini belirtir ve Hz. Hüseyin'e gider. Hz. Hüseyin'e Ubeydullah'ın Kûfe'ye geldiğini, Müslim'in öldürüldüğünü, elli beş bin çeriye üzerlerine saldığını, kırk bin çeriye ise Kûfe'de hazır bulundurduğunu belirtir. Başı önüne eğik olan Hür pişmanlığını dile getirerek tövbe eder. Hz. Hüseyin Hür'un pişmanlığını ve affedilme arzusunu olumlu karşılar. Bunun üzerine Hür Amr'a geri dönerek geri adım atması için iknaya başlar ama başarılı olamaz. (Hür Amr'a, elde ettiklerinin ahirette fayda sağlamayacağını, Hz. Hüseyin'in Ali'nin oğlu, peygamberin de torunu olduğunu hatırlatır.)

Hür iki at, iki deve ve iki köle ile geceleyin Hz. Hüseyin'e katılır. Durumdan haberdar edilen Ubeydullah, Hür'un yerine Şimr'i getirir.

Lidere bağlanma ihtiyacı duyan insanlar onun yönlendiriciliğine muhtaçtır. Yarenleri Hz. Hüseyin'in etrafında toplanıp ona biat eder, onun davranış ve söylemleri etrafında hareket ederler. Hz. Hüseyin yasa sahibi olmamasına karşın yaratıcının lütfu olan kişisel özellikleri sayesinde erleri ile iletişim kurup olayların şekillenmesini de etkileyebilmektedir. O örnek ahlak sahibi, nur yüzlü ve erlerini motive edebilen bir liderdir.

Hz. Peygamber'in ehl-i beyitinden olan Hz. Hüseyin, peygambere olan yakınlığından dolayı kendisinde iktidar hakkı olduğunu kabul eden Kûfelilerin teşvikiyle Emevî taraftarlarına karşı tavır takınmaktadır. Kûfeliler, Hz. Hüseyin'in yönetimi elinde bulundurmaya daha layık olduğunu, onun, Muhammed ümmetinin felahı için gayret ettiğini dîni bir kanıt olarak kullanmaktadırlar.

2.2.1.1.2 Hz. Hasan

Maḳtelinde ol imām el müttakın
Şāh-ı Hüseynin ideyüm binde birin (125)

Mekkede idi ol Ḥasan-ı bā-şafā
Ol şebāb'ül-cennet āl-i Mustafā (126)

Hz. Muhammed'in Hasan ve Hüseyin'e olan sevgisini gösteren hadis; “Şu iki oğlum benim dünyadaki güllerimdir.”³¹ kullanımıdır. Cennet gençlerinden Hz. Hasan beyitte övülmektedir.

Ya daḫı nitdi size atam Ḥasan
Kıldırñuz aḡuyla bile anı hebā (1664)

Muaviye, hilafeti oğlu Yezîd'e bırakabilmek için imamın eşi Câde'ye para veya Yezîd ile evlik vaadi- karşılığında Hz. Hasan'ı zehirlettirir. Beyitte de bu olaya gönderme yapılmaktadır.

Kâsım'ın bir küçük kardaşı daḫı
Var idi kim aya benzerdi ey ahî (1772)

Hem Hüseynin kardaşı oğlu idi
Ḥaydarın kadınları kulu idi (1773)

Hem Ḥasan oḡlydu ol nev-civān
Gördi kardaşı ḫālin ol zamān (1774)

Kâsım'ın kardeşinin Hz. Hasan'ın oğlu olduğu ifade edilirken Hasan ve Hüseyin'in kardeş olduğu da belirtilir.

³¹ Buhari c.2, s. 188.

2.2.1.1.3 Yezîd

Babası Muaviye'nin vefatı üzerine halifeliği şahsında saltanata dönüştüren Emevi devletinin ikinci halifesi Yezîd, Kerbelâ olayının ana karakterlerindedir. Saltanat halifeliğine karşı çıkanlar ona biat etmediğinden, Hz. Hüseyin ve beraberindeki 72 kişinin Kerbelâ'da şehit edilmesinde aktif rol oynamaktadır. Metinde şu özellikleriyle tanıtılmaktadır;

Ol Yezîd Hâricî pâdişâh idi
Münker-i bedbaht hem gümrâh idi (146)

Tahtgâh aña Dımışk olmuş ıdı
Kamu halka hüküm yetürmiş idi (147)

Hz. Hüseyin'e duyulan bağlılığın bir benzerini Yezîd'e duyulan ilgi ve saygıda da görebiliriz. Hz. Hüseyin ile karşıt düşüncede olan Yezîd, Hz. Hüseyin ile çatışma durumundadır. O da her olaydan haberdar edilir, emirler verir ve kararlarını uygulatır bir roldedir.

Kerbelâ olayıyla anılan Yezîd'e Sünniler tarafından hakaret edilirken, "lanet" sözcüğü de kullanılabilir. (3457)

Çünkü cân ısmarlayub oldu şehîd
Diñle imdi ne didi la' net Yezîd (3457)

Ey Yezîd-i bed-likâ itten beter
Eyledün kizb-i şarh ile haber (3585)

Hâricîlerin Yezîd'e biat edilmesini istemeleri, aksi takdirde Hz. Hüseyin'in susuzluğa terk edileceğini dile getirmeleri, kurtuluşun bu biata bağlı olduğunun belirtilmesi ise;

Kamu ' âlem su olursa ben bu dem
Bir içimini eline vermezem (2581)

Kim Yezîdin buyruğu budur hemîn
Seni susuz öldürevüz bil yaqîn (2582)

Yezîd'in yaptığı işler sonrasında Zeynel Abidin'in sorduğu sorular, Yezîd'in içinde bulunduğu ruhsal ve fiziksel tablonun şu şekilde olduğunu göstermektedir.

Ceddîmün biri degil mi 'Aliyyü'l- Murtażā
Kim anuñ vaşfidur şîr-i Hüdā (3595)

Sen okumadun mı Kur'ân-ı mübîn
Bilmedün mi netdügin hâl yaqîn (3596)

“kelām-ı menşür çün Yezîd heft salikinden Zeynel 'Ābidinin buncalayın feşāhāt belāgatin görüp ve kendünüñ zelîl feşāhātın görüb hazān yaprağı gibi ditredi. Söz söylemeye mecālî kalmadı. Eyitdi “Dile benden ne dilersen”. Zeynel 'Ābidin eyitdi.”

Yezîd, hükümdarlığın nimetlerine erişmek ve hâkim güç olmak derdiyle beslediği haset, rekabet ve entirika ile hedefine ulaşmış kötü liderdir. Babasından devraldığı iktidarını miras olarak algılamakta ve muhaliflerine karşı siyasî bir kanıt olarak kullanmaktadır.

2.2.1.1.4 Hz. Fâtıma

Fâtımā anası atası 'Alî
Tañrının arslanı ol gerçek velî (2908)

Anam adı Fâtımätü'z- Zehrâdur
Ceddüm adı Muḥammed Mustafâdur (3100)

Fâtımā bintü Muḥammed pür şafâ
Meyve bağı vücüd-ı Mustafâ (3613)

Hz. Fâtıma, Hz. Muhammed'in kızı, Hz. Ali'nin hanımı ve Hz. Hasan ile Hüseyin'in anneleridir. Hz. Hüseyin ve Zeynel Abidin kendisini tanıtırken bu ifadeler kullanılmaktadır.

2.2.1.1.5 Hz. Meryem

Kur'an' da adı doğrudan telaffuz edilen tek kadındır ve Kur'an-ı Kerim'in 19. suresi "Meryem" suresi olarak adlandırılmıştır. Meryem'in ailesi, Al-i İmran, bir başka sureye isim vermiştir. Hani Melekler dediler ki: "Meryem! Muhakkak ki Allah seni seçti. Seni tertemiz kıldı hatta seni dünyadaki bütün kadınlara üstün kıldı."³²

Birisi Meryemdür ey bahtāver
‘İsā benüm saña verdüm haber (2897)

Kadınlara şahının iki olduğu söylenip birisinin Fâtıma, diğerinin ise Hz. Meryem olduğu bir yerde dile getirilmiştir.

2.2.1.1.6 Şehribânu, Ümmü Gülsüm, Rukiye, Zeynep

Şehribânu'nun (Hz. Hüseyin'in hanımı) hamile olduğu, o ortamda doğum yaptığı ve o gece içinde bebeğin bu dünyadan ayrılışı dile getirilmektedir.

Şehr-i Bānu hāmileydi ol zamān
Hamle vaż‘ eyledi ol yerde hemān (3219)

Bir er oğlan doğdı anda şāhvār
Kodılar adını Muhsin nāmūdār (3220)

Peygamberin kızları olan Ümmü Gülsüm ve Zeynep tanıtılırken,

Ümmü Gülsüm ile hem Zeynep dağı
Ol ‘Alınin kızları ey ahı (3271)

³² Âl-i İmran suresi 3/42.

veya Hz. Hüseyin'in büyük oğlunun meydana çıkmak istemesi üzerine, onun meydana çıkmasını istemediklerini şu şekilde ifade etmelerinde bu isimler anılmaktadır.

Şehr-i Bānu zeyniyle geldiler
Ümmü Gülsüm hem Rukiyye oldılar (1627)

Ammusıyla dağı kız kardaşları
Kāsım'a yalvardı her biri (1628)

Bayanların olaylar karşısındaki duygusallığı ve olayları bizzat takip edebilmeleri, çeşitli sıkıntılara maruz kalmaları ile doğrudan ilintilidir. Tüm bayanlar kardeşlerini, oğullarını veya eşlerini kaybetme acısı yaşamış, hakaret bâbında başları açık, kıyafetsiz ve susuz olarak oradan oraya sürüklenmiş, böylece en az erkekler kadar sıkıntı çekmişlerdir.

Hz. Hüseyin'in, Mekke'ye yaptığı seferde kadınları da beraberinde götürmesi, yola çıkış nedeni olarak umreye gitmeleri olabileceği gibi; siyasi bir olay olan Kerbelâ hadisesinde kendisine mensup bayanların Hâricî olarak anılmasını engellemek, başlarına gelebilecek kötülüklerden onları korumak- ki perişan duruma düşürülen kadınlar başları açık, toz toprak içinde sürüklenmişlerdir- için de olabilir.

Hz. Hüseyin'in yakınları ve taraftarlarına olan muhabbeti, onları ticaret ve seyahat durumlarında bile yalnız bırakmaması, ilgisini onlardan eksik etmemesi de gerekçeler arasında verilebilir.

2.2.1.1.7 Bilal

Bilal, Hz. Muhammed'in "Ey Bilal, bizi ferahlat." söylemi ile ezan okuyan güzel sesli müezzindir. Peygamberin vefatından sonra ezan okudukça dinleyenleri ağlatacak bir içtenliğe sahip olduğu da rivayetler arasındadır. Hz. Bilal'in Hz. Hüseyin'in şehit düştüğünü anlaması ile yıkıldığı şu şekilde anlatır.

Pāk okumaga çıkmıştı Bilāl
Aña daḥı ma' lum oldu iş bu hāl (2535)

Ol daḥı gördi Hüseynin atnı
' Aklı gitdi unutdı evkātını (2536)

Āh kıldı düşdi ayağdan yire
Halk-ı ' ālem önine geldi ire (2537)

Ezan okumaya çıkan Hz. Bilal, olayı işitince dilsiz gibi bir hal alır, aklını yitirmiş gibi mescitte yere düşer.

2.2.1.2 Metinde Geçen Belli Başlı Şahıslar

Nu' man bin Beşir:

Nu'man bin Beşir, Resülullah (s.a.a)'in ashabından güvenilir bir şahıstı. Yezîd bir grubu onun önderliğinde İmam Hüseyin (a.s)'in ailesinin muhafızı kılarak onları tam bir ihtiramla Medîne'ye döndürmelerini tavsiye itdi. Nu'man bin Beşir de ehl-i beyit'i Şam'dan Medîne'ye götürdü.³³

³³ Forum.islamiyet.gen.tr.

Müslim bin Âkil:

Âkil'in oğlu olan Müslim üç imam (müminlerin önderi Ali, İmam Hasan, İmam Hüseyin (a.s)) ile aynı asırda yaşayıp onları yakından görmüştür. Müslim İmam Hüseyin'in (a.s) imameti zamanında İmam Hüseyin'in (a.s) elçisi olarak Kûfe şehrine gider ama Kûfelilerin vefasızlıklarıyla karşılaşınca Ubeydullah b. Ziyad'ın askerleriyle yalnız başına mücadeleye girişmek durumunda kalır. Yiğitçe bir mücadeleden sonra yakalanır ve İbn. Ziyad'ın yanına getirilir ve Ubeydullah bin Ziyad'ın emri ile Müslim şehit düşürülür.

Müslim'in iki tane oğlunun olduğunu bu beyitten öğreniyoruz.

Müslimin iki oğlu var idi
Biri Muḥammed biri İbrâhîm idi (235)

Severidi hem ikisin cānıla
Ḳomadı hem anları aldı bile (236)

Hâricîlerin şehir içinde tebdil-i kıyafetle dolaşması ve Müslim'e kim olduğunu sormaları üzerine kılıçlar çekilir. Müslim bin erin arasında kalarak ağır yaralanır. Hâzım-ı Şâmi denilen Hâricî, son anında ona su vermek isteyen hatunu ve Müslim'i şehit eder.

Hâricîler çevre almışlar idi
Hâzım-ı Şâmî aña dirler idi (532)

Dün içinde Müslim uğradı aña
Ol daḥî yüridü Müslimden yana (533)

Gördi tam üstünde bir ' avrat durur
'Avrât aglar Müslim çün görür (561)

Müslim eydür ister isen ey nigâr
Âḥiretde şefi' olam ey yâr (562)

Bardagıla çün suyu şundu nigâr
Hâzım-ı Şâmî irişdi nâ-bekâr (563)

Müslimi gördi anda su içer
Biñ kişi bileydi ol nā-çāre (564)

Yine gavga eylediler üstüne
Haqq cefāyı kılmış illā dostuna (565)

Hāzım-ı Şāmî irişdi ol peljîd
Müslimi çaldı kılcıyla ol it (578)

Hāriciler tığ üşirdiler revān
Düşdi Müslim su deyuban virdi cān (579)

Ubeydullah bin Ziyad:

Irak ve Kufe valisidir.

Amr (Ömer) bin As:

Amr, Muaviye'nin kurnaz hakemi, Yezîd'in ataması ile Mısır valisi olur ve bu durum karşısında Yezîd'e duyduğu minnet, beylik ve mal sevgisi, tövbe edip Hz. Hüseyin'den yana geçmesine müsaade etmez.

Abdülmelik bin Mervan:

Abdülmelik bin Mervan, Emevi halifelerinin beşincisi, Halife Mervan'ın oğlu Muaviye'nin torunudur. Babasının ölümünden sonra Şam hilafet makamına geçer. Ancak halifeliğini yalnız Suriye ve Mısır eyaletleri tanır.

Hāricî bir nice var idi bilün
Eydeyim şerhin bunlarun (150)

Biri Mervān Şemjîr zü'l -cüş be-nām
Biri 'Ömer Ās'dı ol nā-tamām (151)

Ol biri ' Abdülmelik Mervān hār
Her ne oğur ol itten beter (152)

Hem Ziyād oğlu ‘ Abdullāh adı
Birine Nū‘ man dirler idi (153)

Her birine ol la‘ ĩn pür hilāl
İl vilāyet virdi ol naħs u dagāl (154)

‘ Ömer ‘ Āsa Mısırı virdi ħabıs
Hem ‘ Abdullāha Başrayı virdi ħabıs (155)

Yezîd, Kûfe’deki görevlilerinin kendisine gönderdiği raporlar neticesinde şehrin elden çıkmak üzere olduğunu anlar ve Hz. Hüseyin’in Kûfe’ye hâkim olmasının kendisi için büyük bir sorun doğuracağını bilincinde olduğundan hemen harekete geçerek Nu’mān bin Beşir’in yerine Ubeydullah (Abdullah) bin Ziyad’ı Kûfe’ye vali tayin eder. Ubeydullah durumu kontrol altına alır, Hz. Hüseyin’i bekleyen topluluğu dağıtır, başlarında bulunan Hz. Hüseyin’in amcaoğlu Müslim bin Akil’i de idam ettirir.

Kadı Şüreyh (Şürayih) :

Hz. Hüseyin’in yârenlerinden nam sahibi iki oğlu olan “Şürayih Kadı”nın; Kûfe’nin en yaşlılarından, varlıklı bir âlim ve Hz. Hüseyin’e sadık bir Sünni olduğu belirtilmektedir.

Kim Resûl aşhâbının oğlanları
Kûfe şehrinde oğurlar varı (160)

Yetmiş iki pehlivândı bunlar
Kamu bir gün bir yere cem‘ oldılar bunlar (161)

Var idi bunların içinde bir kişi
Hemşerih (şürāyih) Kādı dirler işi (162)

Şehr içinde andan ulu yogidi
Māl ü mülkü hem-zār idi çokidi (163)

İki oğlu pehlivândı be-nām
Mü’mîn idi sādık idi ol hümām (164)

Hâni bin Urve:

Hz. Muhammed'in sahabilerinden olan Hâni bin Urve, Müslim'i evinde saklar ve Ubeydullah tarafından yakalanınca şehit edilir.

Beyitte Hâni bin Urve'nin evinde yârenlerin toplanması ve toplanan erlerin isim isim verilmesi söz konusudur. Ubeydullah, Müslim b. Akîl'i teslim etmemesi durumunda kendisini öldüreceğini söylemiş ve arkasından da Hâni'yi tutuklayarak hapsedirmiştir.

Anda bir müttakî var idi
Hânî bin Urve derler idi (172)

Hânî ol Mustafâ ol müctebâ
Oğlı gibi beslemiş idi şafâ (173)

Ol yârenler bir yire cem^c oldılar
Hânî bin Urve evine geldiler (174)

Yitmiş iki pehlivândı tamâm
Bir nicenün adın eydeyim beyân (175)

Müslim b. Akîl bu kaldığı evde kendisini kuşatan askerlerle savaşmış, sonunda başta Muhammed b. Eş'as olmak üzere Kûfe'nin ileri gelenlerinden birkaç kişinin verdiği eman üzerine teslim olmuştur. Ubeydullah Müslim'i öldürmekle yetinmemiş, ardından Hâni b. Urve'yi de öldürtmüştür.

Salih:

Kûfeliler, Hz. Hüseyin'e biat itdiklerini ve on sekiz bin askerin hazır olduğunu, onun da kendileriyle olmasını istediklerini Mekke'de bulunan emire'l mü' minîne bir mektupla ulaştırırlar. Mektubu Salih adlı bir er götürmektedir.

Nâme aldı Muḥammed ibni Kesîr
Şâlih adlu bir kûlî vardı Beşîr (202)

Yarağını eylediler ol zamān
Aldı Şālih nāmeyi odu revān (203)

Şimr:

Şimr, Müslim'in ayaklanmasının bastırılması olayında Kûfe'nin başkanı Ubeydullah ibni Ziyad'ın özel danışmanıdır.

Hz. Hüseyin'i konakladığı yerde alt etmek isteyen Ubeydullah, Şimr'e verdiği on bin askerden sonra Tufeyl adlı Hâricî'ye de ırmağı/ suyu koruma görevi ile on bin er verir.

Muħkem adlu bir ulu beg vār idi
Hâricî mel' ūn idi mekkār idi (936)

Şu yolnu ol la' ĩne verdüler
Şakla şuyı almasun dedüler (937)

Abdullah ibni Müslim:

Seksen üç bin Hâricî'nin yetmiş iki pehlivanı araya almaları anlatılırken Müslim'in on sekiz yaşındaki oğlu Abdullah'ın içinde bulunduğu ruh durumu dile getirilmektedir. Hz. Hüseyin'in meydana çıkmasını istemediği Abdullah, kılıç kuşanıp onun huzurunda destur isteyince Hz. Hüseyin, "Allah yâr Resŭl yoldaşın olsun" diyerek izin verir.

Müslimin oğlu idi ol nāmdār
Adı ' Abdullāh idi ol şehsuvār (1274)

Cānuña geçdi bunların ğayğusu
Aldı başından anuñ ' aql u ussı (1276)

Geldi Seyyid katına ol şır-i ner
Gireyüm meydāna dir destŭr diler (1277)

On sekiz yaşında idi ol eşbāb
Sanasın yüzi kamer ya āfitāb (1279)

Zamm-ı (Zamir) Hamîr:

Müslim'in oğlu Abdullah ile karşılaşan Zamm-ı (Zamir) Hamîr kibirlenerek atını ve kuşandığı kıyafetleri verirse Abdullah'ı bağışlayacağını belirtir. Abdullah'ın ere girişmesi ve Hamîr'in öldürülmesi söz konusudur. Babasının halini gören Hamîr'in oğlunun da meydana girip can vermesi aşağıdaki beyitlerde anlatılmaktadır.

Çamusı bunda beni bekler durur
Zamîr-i Hamîri çün anı güder (1306)

Depti atın Zamîri kıldı cüş
Geldi ' Abdullâhın önüne tuş (1307)

Oğlı vardı anuñ pür sitem
Çâmil idi anuñ adı ibni Hıfâm (1319)

Geldüгідen çaldı ' Abdullâh anı
Uşdı başı çamuya virdi cânı (1332)

Kâsım:

Aleviler'e göre Hz. Hüseyin, ağabeyinin tavsiyesini hatırlayarak aşuradan bir gün önce kızıyla, ağabeyinin oğlu Kasım'ı evlendirmiştir.³⁴

Câfer-i Tayyârın ol oğludur
Çamu maħbûblaruñ serfirâzıdır (1540)

On yidi yaşında idi kendi özi
Yüzi güldür şekkere benzer sözi (1541)

Adı Çâsım pehlivân ol şîr-i dil
Şad hezârân elinde hacîl (1544)

Bir gice ol güyegi olmuşdı
Hem Hüseyin kızını almışdı (1545)

³⁴ Ayrıntılı bilgi için: Nuriye Akman'ın İlyas Üzüm röportajı, Zaman gazetesi, 2 Aralık 2011

Hz. Hüseyin'in kızıyla evli olan Kâsım, güvey kınası elindeyken destur ister ve Hz. Hüseyin ile göğüslerini çarpıştırıp hasret gözyaşlarını döker. Hz. Hüseyin onun için Allah'ın yardımını diler, destur verir.

Abbas bin Ali bin Ebû Talib:

Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da şehit edilen kardeşidir. Sünni ve Şii kaynakların hemen hemen ittifakla naklettiklerine göre Abbas Bin Ali, Hz. Hüseyin ile birlikte Kerbelâ'da bulundu ve orada ehl-i beyte su temin ettiği için "Es-Sekkâ" lakabıyla anıldı. Hüseyin ve yanındakilere susuzluk dayanılmaz olunca Abbas bin Ali su bulmakla görevlendirildi, o da bir gece bu görevi başarıyla yerine getirdi.

Hz. Hüseyin'in kardeşleri 'Abbâs-ı 'Alî ve Ebû Bekr-i 'Alî, Abdullah'ı bulunduğu durumdan çıkarttığına, Amr erlerine çıkışır.

Anı gördi 'Abbâs 'avnü 'Alî
Ol Muhammed ibni Maqdât ol velî (1893)

Hem Ebû Bekir dağı depdi bile
Hamle kıldı ol çeriye cem' ile (1894)

Zeynel 'Ābidin:

Kerbelâ olayından sağ kurtulan Zeynel Abidin; İmam Hüseyin'in oğlu ve İmam Muhammed Bakır'ın babasıdır. Şia inancına göre Emevi halifesi Hişam'ın emriyle zehirletilip 713 yılında şehit edilmiştir.

Seyyidin bir dağı oğlu var idi
Aña Zeynel 'Ābidin derler idi (2519)

Atası aña vaşiyet eylemiş
Taşra çıkmagıl deyuben söylemiş (2520)

Olmasun kim Hâriciler göreler
Kıyalar seni dağı öldüreler (2521)

Yedi yaşında idi ol nāzenin
Gül yanığı servi addi Hūseyn (2522)

Hūr bin Yezīd:

Ubeydullah'ın söylemine karşılık iki bin askerle Hz. Hūseyin'in yolunu bağlayan Hūr, onu Kerbelā denilen yere çeker. Hūr, Hz. Hūseyin ile savaşmaktan daha çok, onu Yezīd'e biat ettirerek sorunu çözmeye düşüncesinde olduğundan olayın sonunda Hz. Hūseyin'in safına geçmiştir. Ancak Hur ile Hz. Hūseyin'in pehlivanı Kasım ibni Hatim'in öncelikle karşılaşp geliş nedenlerini açıklamaları, Hūr'un gitmelerine izin vermediklerini belirtmesi ve Hz. Hūseyin'in konaklayacakları toprağı koklayarak geceyi orada geçirmeleri hadisesinin, olayın devamı olduğu belirtilmelidir.

Var idi bunlarda bir key pehlivān
Hūr idi anuñ adı altabān (781)

Söyledi ol dem  Abdullāh aña
Eyitdi ey Hūr bir sözim var saña (782)

Seyyidin bir pehlivānı var idi
Sünñ idi atı togru yār idi (792)

āsım ibni Hātım dirler aña
Badı Seyyid ol zamān andan yana (793)

Eyitdi sen bu leşker hālını
Bil ne leşkerdür bize aħvālını (794)

āsım ol dem amçı urdı atına
Sürdi atı geldi leşker atına (795)

Şehit olanlar arasında Hūseyin'in oğulları Ali Ekrem ve Abdullah; Hasan'ın oğlu Ebubekir ve Kasım; Hz. Ali'nin altı oğlu, yani kendisinin kardeşleri olan Abbas, Cafer, Abdullah, Osman, Muhammed ve Ebubekir; amcaoğlu (Hz. Ali'nin kardeşi Cafer'in oğlu) Abdullah'ın oğlu Avn ve Muhammed ve yine amcası (Hz. Ali'nin kardeşi) Ākil'in oğlu Cafer ve Abdurrahman; yine amcaoğlu Abdullah; amcaoğlu

(Hz. Ali'nin kardeşi Âkil'in oğlu) Müslim'in oğlu Abdullah ve Ebu Sait'in (amca Âkil'in oğlu) evlâdı Muhammed de vardı. Ayrıca şehit düşen Hz. Hüseyin de bu listede yer almaktadır.

2.2.1.3 Metinde Geçen Diğer Şahıslar

Sa' d:

Hz. Hüseyin ortamın nabzını yoklaması için Müslim'i seçerken Sa' d da ona eşlik eder.

Eydür imdi kıl yarağın yâ kirām
Sa' d dağı bile ey âl-i şâh-kām (232)

Ol zamānda Sa' d yavlağ pîr idi
' Alînin on yedi kûlından biri idi (233)

Yola girüp Sa' d u Müslim gitdiler
Çünkü Kûfe katına yakın geldiler (239)

Sa' d eydür siz durun ben varayum
Geldüğümüzi bunlara bildüreyüm (240)

Esved:

Müslim'in oğullarını bulana ödül verileceği haberi yayıldığında, hanımı sünni olan bir karavaş oğlanları alıp o eve getirir. Ancak evin beyi Hâricî'dir ve sabah olunca mahzende saklanan on üç ve on bir yaşlarındaki iki çocuğu kulu Esved'e verir ve öldürmesini ister. Esved bunu yapmayınca sahibi tarafından öldürülür.

Ol itin bir kûlı var Esved adı
Eytidi aña bunları öldür didi (663)

Züheyr Hasan:

Kufe ile ilgili haberleri Hz. Hüseyin'e Züheyr Hasan adlı kişi bildirir. Ubeydullah'ın orada olduğunu ve Hâni-y-ile Eş'as oğlu Ahmed'i şehit ettiğini bildirir.

Gördiler Kûfe'den irdi kervân
Uğrayu geldi Hüseyme nâgehân (743)

Kervân halkı Hüseyni gördiler
Karşu varıp yüz yire urdılar (744)

Kervân içinde bir er var idi
Zâhid Hüsâm aña dirler idi (745)

Kervân başı ol idi müteber
Geldi seyyid katına ol pîr-hüner (746)

Kūfenin üstünde kırk bin Hâricî
Gündüz savaş durerler Kūfe içi (751)

Hâni ile Eş'as oğlu Ahmedî
Eylediler hoş şehid sermedi (752)

Kuddâme:

Hz. Hüseyin Kuddâme'yi Basra'ya gönderir,

Ḳuddâme adlı vardı bir nevcivân
Olaydı enşârilerden pehlivân (985)

Seyyid aña buyurır kim örü tur
Ben gelince bekleğil otur (986)

Ḳuddâme ol dem atına oldı süvâr
Vardı hendek katına kıldı qarâr (989)

Tomah (Tomrah) Hakîm:

Hz. Hüseyin yaşından dolayı Tomah (Tomrah) adlı sahabeye destur vermez, meydana çıkmasını istemez.

Anuñ adı Tomrah Hâkîm idi
Seyyid eydür aña ey pîr-i selim (1119)

Sen kocasun hem ‘ıyâln çok durur
Durmağa hem saña destür yok durur (1118)

Ezrak:

Amr, Ezrak adlı yarenini Kâsım’ı öldürmesi için meydana salsa da Ezrak onu ufak gördüğünden gitmek istemez ve Amr’ın uyarısıyla karşılaşır.

Ol çeride Ezrak adlu bir süvâr
Var idi bir Hâricî nâ-bekâr (1672)

‘Ömer Naḥs aña kim buyırdı budur
Gir bu oğlanuñ şerbetni getür (1674)

Ezrak eydür sen baña hüküm eyleme
Haddini bil baña artuk söyleme (1676)

‘Ömer Naḥs eydür saña hüküm itdü kim
Ol Yezîd hâkîmdir ey begim (1677)

Bunlar oldı zarûret kim bize
Oldılar bu dem muḳâbil bâ-sezâ (1366)

Kâsım’ın üzerine oğlunu gönderen Ezrak’ın dört oğlunun da vefat etmesi üzerine kendisi de meydanda can verir. Sonunda Amr’ın adamlarının araya alması ile Kâsım da şehit düşürülür.

Ezraḫ mel’ünün oğlu dört idi
Ulu oğlu depti atın yürüdi (1687)

Aldı kılıç Kāsıma hamle kılur
Gördi Kāsım bu la' in qarşu gelür (1688)

Çekdi Kāsım kılıcın dahı revān
Geldi yanundan geçe ol kıaltabān (1689)

Çoltuğı altından çaldı şır-vār
İki pāre kıldı la' ini sanki hıyār (1690)

Muhammed ibni Enes:

Kasım'ın ölümü üzerine meydana giren Hz. Hüseyin'in eri Muhammed bin Enes'dir;

Ol Muḥammed ibni Enes çünkim görür
Seyyidin ol dem bir at getürür (1719)

Çekdi Kāsım önine bindi revān
Yine hamle eyledi ol pehlivān (1720)

Yusuf-ı Haccâc:

Amr Abdullah'ın üzerine Yusuf-ı Haccâc'ı gönderir.

Hāriciden var idi bir nā-bekār
Yusūf-u Haccâc adı ol bî-vefār (1837)

Ömer Naḥs eydür yūri sen ilerü
Kes bu oğlanuñ başını getür berü (1838)

Olay boyunca Hz. Hüseyin'e veya Yezîd'e gönül verenlerin olduğunu ortadadır. Hz. Hüseyin taraftarları hilafet karşıtı, peygamber sevgisini yüreğinde taşıyan, sahabe ağırlıklı bir topluluktur. Yezîd yandaşları ise kendilerine sunulan mal, mülk veya görevden dolayı taraf seçmiştir.

Hz. Hüseyin'e bağlı olan her er Allah'ın emrinin yerine geleceğine olan inanç ile cenk edip şehit düşerken Yezit taraftarları nefislerine yenik düşer, peygamber

torunlarını susuz bırakır veya acımasızca vuruşmalar sonucunda hayatlarını kaybeder. Hz. Hüseyin ve taraftarları Yezid ve taraftarlarını adaletle hükmetmemek ve kitaptan uzaklaşmakla suçlarken Yezid taraftarları da Hz. Hüseyin ve taraftarlarını ümmetin birliğini parçalamaya çalışmakla suçlamışlardır.

2.2.1.4 Biat ehli

Bi' at ehli kamu atdan indiler
Çağruşup kamusu du' ā kıldılar (339)

Eyitdiler kim yā emīre'l mü' minin
Eksigümüz sen idin ey pāk-ı dīn (340)

Hz. Hüseyin'i halife olarak kabul edenlerdir ki, Kûfelilerin Hz. Hüseyin'e biat ettiklerini bildirmeleri üzerine, Kûfe'ye doğru yola çıkmaları ve yaşanan felaketler sonucunda Kûfelilerin bundan acı duymaları esastır.

Beyitte, Müslim'in sıkıştırılması ve ölümle burun buruna gelmesi üzerine biat ehlinin duyduğu kaygı ile Hz. Hüseyin'e duydukları ilgi anlatılırken, onu reis olarak seçmeleri dile getirilmektedir.

2.2.1.5 Hâricî

Hükm kıldı ol zamān bindi çeri
Hâricîlerden kamu on bin eri (313)

Çekdi leşker Başradan gitdi bil
Kûfeye 'azmeyledi dutdı yol (314)

İşit imdi ol la' ĩn-i bed-fi' āl
Niçe eyledi bunlara mekr ü āl (315)

Tarihteki Hakem olayından sonra saflarını ayıran bireyler (Hâricîler), halifelik, iman ve amel konularıyla ilgili fikir yaymışlardır. Verdikleri en önemli zarar ve acı ise şüphesiz ki Hz. Ali’yi öldürmeleri olmuştur. Beyitlerde, Hz. Hüseyin’in Kûfe’ye yaklaşması üzerine Ubeydullah’ın Basra’dan Kûfe’ye gidiş kararı dile getirilmiştir.

2.2.1.6 Haşimi

Her birisi bunların bir serfirâz
Hâşimîler pehlivânı Hicâz (1251)

Tîğ eline alursa bunlar göre
Kim ola erlikle karşı dura (1252)

Ya vaşiyet terk iderse ol emîr
Dükelümüzü kıra hûri hâkîr (1253)

Hz. Muhammed’in de mensubu olduğu aşiret/ailenin adıdır ki bu ad Hz. Muhammed’in atası Haşim bin Abdümenaf’dan gelir. Beyit, Amr’ı (Ömer) Nahs’ın Hz. Hüseyin’in erleri hakkındaki fikirlerinin belirtildiği bölümdür.

Yezîd’in iktidarını sağlama alma kaygısıyla Hz. Hüseyin’i durdurmak için sert önlemler alması, Kerbelâ olayını yaşayan, tanık olan kimselerin olayları aklî veya duygusal olarak yorumlayabilmelerine ortam hazırlamıştır. Olay bazen inanç bazen de duygusallık ekseninde yorumlansa da yetmiş iki kişi, siyasi ihtiraslar uğruna şehit düşmüştür.

2.2.1.7 Tarihi - Efsanevi Şahsiyetler

Zal Oğlu Rüstem İran’ın ünlü kahramanıdır. Adı Şehnâme’de övgüyle anılır. Rüstem-i Dâstân sıfatı onundur. Kahramanlık, acı kuvvet ve yenilmezlik sembolü olarak özellikle kasîdelerde anılan Rüstem, Cemşîd soyundan gelir. Daha delikanlılığında birçok devleri öldürmüş ve olağanüstü başarılar göstermiştir. M. Ö. 4. asırda Keykâvus zamanında yaşadığı sanılmaktadır.

Çalkađan elinde süñü aldı ele
Erlikile öñüne kimler gele (1284)

Şad hezārān Rüstem-i İsfendiyār
Añun öñünde ola ğabetdār (1285)

Fars edebiyatında Rüstem'in İsfendiyar ile mücadelesinin olduğunu söyleyebiliriz ki bu kullanım, Müslim'in oğlu Abdullah'ın erliğinin övüldüğü bölümde söz konusu yapılmıştır

2.3 ŞEHİRLER, BÖLGELER

2.3.1 Kerbelâ

Hz. Hüseyin'in ve beraberindeki yetmiş iki kişinin susuz bırakılarak feci şekilde şehit düşürüldüğü bu topraklar Irak'ta bulunan bir bölgeye aittir. Susuzluk ve sevilenlerden acı bir şekilde ayrılışı sembolize eden bu bölge beyitlerde; Hz. Hüseyin'e zarar verilen yer olarak geçer.

Ol cığer ğuşe-i Resül Kirdigār
Kerbelâda oldu nice kār-zār (124)

Çünkü bunlar Kerbelâya irdiler
Çarşu leşker konomuş anı gördiler (790)

Hz. Hüseyin'in alnına yazılan ölümün onu Kerbelâ'da bulacağından haberdar oluşu, bu haberi dostları ile paylaşması;

Dönün ey yārenlerüm ceddüm baña
Kerbelâda olısar didi kıtāl saña (1017)

“Kasım ibnü Hasan ibnü Ali'nin söylediği şiirde”; Kufelilerin daveti üzerine gidilen yerde ölümle karşı karşıya kalınması sonucunda Amr-ı Nahs'a karşı sitem içinde seslenilir;

Dünyâyı terk eylemişüz biz kamu
And ile getürdünüz tâ Kerbelâ (1660)

Kerbelâ'daki erlerin çaresizlik tasvirine yardımcı olacak bir beyit;

Gül yüzi olmuşdı kapkara
Eyitdi şusuz Kerbelâdur Kerbelâ (1917)

Kerbelâ'daki şehidler ise;

Ol şehid Kerbelâda kırk gice
Şöyle yatdı gice gündüz ey hõca (2831)

Her gice nür inerdı bunlara
Rüşân idi kim bekâ ol tenlere (2832)

beyitlerinden anlaşıldığı gibi kırk gün boyunca orada bırakılan şehitler, Yahudi bir grup tarafından üzerlerine inen nur ve onları bekleyen aslanların fark edilmesi ile gömülürler.

Hız.Hüseyn ve beraberindeki erlerin günlerce susuz bırakıldığı yer, olayın, acının, ana mekânıdır. Allah, Hz. Nuh'un ashabını da tufandan orada kurtarmıştır. Peygamberlerin bazısı Kerbelâ'ya inmişler, bazıları da buradan gökyüzüne çıkmışlardır.³⁵

³⁵ Ayrıntılı bilgi için: Ebu'l-Kasım Ca'fer b. Muhammed el-Kummî, Kâmilü'z-Ziyârât, Kum 1356. Kummî'nin eseri 843 hadisten oluşmakta ve bunların çoğunluğu Kerbelâ ve masum imamların türbelerinin ziyaretleri ile ilgilidir. Ayrıca Kerbelâ Olayı ile ilgili Şii hadis kaynakları için bkz., Muhammed b. Ali et-Tûsî, İbn Hamza, es-Sâkıb fi'l-Menâkıb, hzr. Nebîl Rıdâ Alevân, Kum-1412; Muhammed Bâkır el-Meclisî (1111/1699), Bihâru'l-Envâi'l-Câmia li Dureri Ahbâri'l-Eimmeti'l-Ethâr, Beyrut-1983; Muhammed Bâkır el-Kecûrî, el-Hasâisu'l-Fâtümiyye, hzr. Seyyid Ali Cemâl Eşref, by 1380; Muhammed b. el-Hasan el-Hur el-Âmilî, Vesâilu's-Şîa, Kum-1414; en-Nu'mân b.

2.3.2 Dımışk (Şam), Mekke

Ol Yezîd Hâricî pâdişâh idi
Münker-i bedbâht hem gümrâh idi (146)

Tahtgâh aña Dımışk olmuş ıdı
Kamu halka hüküm yetürmiş idi (147)

Ki sekiz günde yetişti ol gülâm
Mekke şehrinde oturmuşdu imâm (205)

Olayların başında Yezîd Dımışk, Hz. Hüseyin ise Mekke şehrinde bulunmaktadır.

Yazdı Nu‘ mân vasf-ı hâlınden haber
Bağladı kuş kanadına ol ber (299)

Şaldı gögercin Şâma ol pelîd
Aldı nâme okıdı Yezîd (300)

Numan, Hz. Hüseyin’in Mekke’den ayrıldığı haberini güvercin kanadına haber bağlayarak iletmektedir. Bu durum her ne kadar geçmişin iletişim yöntemlerinden biri olsa da Stith Thompson’ın “Motif Index of Folk- Literature” isimli eserindeki B291.1.12 numaralı “elçi olarak güvercin” ve B457.2 numaralı “yardımsever, işe yarar güvercin” motifinin, metnimizde de yer aldığı gerçeğini değiştirmiyor.

Başları ‘avrâtları aldılar
On bin er ile nâra çaldılar (3029)

Yürüdiler Kūfeden Şâm iline
‘Azm kıldılar Dımeşkî yolına (3030)

Amr, Hz. Hüseyin’in şehit edilmesinden sonra başları ve hatunları alarak Kûfe’den Şam’a ilerler.

Muhammed el-Mağribî, Şerhu’l-Ahbâr fî Fedâilî’l- Eimmeti’l-Ethâr, hzr., es-Seyyid Muhammed el-Huseynî, el-Celâlî, Kum ty; Huseyn b. Ali el-Burûcerdî, Câmiu Ehâdîsi’ş-Şâa, Kum-1409.

Ĥātırı oldı pirîşān ol it
Didi yā Nu‘ mān-ı muzırr key işit (776)

Mekkeden çıkmış Ĥüseyn uş gelür
Ol gelürse aña karşı kim durur (777)

Hz. Hüseyin, Zahid’e Kufe’nin halini sorunca Müslim’in şehit edildiğini, kırk bin erin hazır tutulduğunu öğrenir. Zahid Hz. Hüseyin’e Kûfe yolunda yoldaş olarak kalır ve Ubeydullah bu durumdan haberdar edilince Numan’a Hz. Hüseyin’in Mekke’den çıktığı haberi iletilir. Numan, onların oraya ulaşamamaları için engel olmakla görevlendirilir.

2.3.3 Basra, Mısır, Kûfe

Yezîd’in Amr-ı (Ömer) Âs ve Ubeydullah’a (Abdullah) verdiği vilayetler;

“Ömer ibn-ü As Yezîd’e biat idicek halk dahi bîat itdiler. Şam diyârını taht edindi. Âleme hükümet idüp zulmün nihâyeti yok idi. Ömer ibn-ü As’a Mısır’ı virdi, Abdullah ibn-ü Ziyad’a Basra’yı virdi. Kûfe’yi Numan ibn-ü Münzer’e virdi.”

Hz. Hüseyin’in Kûfe’ye davet edildiğini bildiren mektuptaki ifadeler şöyledir;

Abnā ü leşker kamu oldı ayān
Eksigümüzdür emîre’l-mü‘ minān (197)

Lütf eyleyüp ey emîre’l-mü‘ minîn
Kûfe şehrine değın gelsün hemîn (198)

Hz. Hüseyin’in Kûfe’ye yaklaştığı haberinin Ubeydullah’a ulaştığından bahseden bölüm;

Yazdı bir nāme ‘ Abdullāh için
Eyitdi kim fāriğ oturmışsun niçün (307)

Kūfe şehrin aldılar bî-ḥaber
İşrete meşgûl olup şām u seher (308)

Ḥāzır ol kim irdi sākin
Kūfeye girmekile irdi yakın (309)

Müslim'in etrafının Hâricîlerle sarılması ve gün doğana kadar onun yalnız başına verdiği mücadelede Kûfelilerin feryadı dile getirilir;

Kūfe halkı kıldılar bir kezden gulū
Müslim üstüne kamu kavğa kıılır (551)

Ol gice şubḥa degin oldı savaş
Ḥâricîler yüzi kara kalbi taş (552)

Basra, Kufe ve Mısır Yezîd'in isteğini gerçekleştiren erler için mukafak olarak verilirken Kufe halkı Hz.Hüseyin'e sahip çıkamamanın hüznünü yaşamaktadır.

2.3.4 Halep, Ma'arra, Şîze

Anda daḥi bir ulu meşhed olur
Nehre yakındur Ḥaleb halkı bilür (3223)

Şehir yanunda ziyâretdür ey ahî
Ḥâricîler göçdiler andan daḥi (3224)

Çün Ma'arra şehrine yaklaştılar
Şehir halkı kapuları açdılar (3225)

Nüzül nimet karşı ilette bunlar
Ol gice konduruban toyladılar (3226)

Ṭañla olıcaḳ yine göçdi çeri
Şîze yakın geldi bu kez yolları (3227)

Şîze bunlar gönderdi çünkü haber
Kim Hüseyin başını getürdiler (3228)

Şîze halkı kamu feryâd eyledi
Karşu varmazuz deyuben söyledi (3229)

Hz. Hüseyin'in başıyla gezen Hâricîler, yaptıkları işten doayı Musul ve Nasîban (Nusaybin) şehirlerinde istenmedikleri gibi Halep, Ma'arra ve Şîze'de de istenmezler.

2.3.5 Yemen, Medîne

Rumeline dileridim ki varam
Ol Yemen etrâfi iklimin görem (3391)

Ugradı yolum Medîne şehrine
İrişe geldüm Muḥammed devrine (3392)

Abdu'ş-Şems adlı Rum elçinin; yaratıcın, peygamberin ve dinin nedir sorularıyla faka bastırıldığı Yezîd'e karşı Hz. Muhammed ile tanışıp Müslüman olduğu hikâyesini anlatmadan önce, Yemen etrafından Medîne'ye vardığını belirtir.

Yatdığı şâ' at ol at oldu nihân
Ol Medîne şehrine çıkdı revân (2531)

Pes Medîne halkı anı gördiler
Bu ne ḥâl deyuben durdılar (2532)

Hz. Hüseyin, oğlu Ali'yi de meydanda kaybitdikten sonra kendisi de cenge girer. Amr adamlarını dörde bölerek her taraftan saldırmalarını emreder ve Hz. Hüseyin 73 yerinden yaralanır. Birçok oka maruz kalan atı kanlar içinde geri dönüce Medîne halkı, Hz. Hüseyin'in şehit düştüğünü anlar.

İslam devletinin ilk başkenti Medine iken Hz. Ali, Muaviye ile mücadelesi sonucunda başkenti Kûfe'ye taşımış, ondan sonra da Muaviye iktidara gelince başkenti kendi hâkimiyet bölgesi olan Şam'a nakletmiştir.

2.3.6 Musul, Nasîban(Nusaybin), Şehr-i Zul

Muşul derlerdi ol şehre hemân
Halk sünniydi anuñ hoş nihân (3136)

Şehir içinde bir ulı beg var idi
Şıdķı bütün kendü özi dindâr idi (3137)

Hem İbādallāh idi adı ol erin
Ümmetiydi şıdķla peygamberin (3138)

Hz. Hüseyin'in başının geldiği haberi üzerine ağlayarak feryada başlayan Hz. Muhammed'in ümmetinden bu zat, Musul şehrinde beydir.

Hâricîler gice anda kaldılar
Yorgun olmuşlardı dinlendiler (3158)

İRte oldı göçdiler andan yine
İrdiler anda Nusaybin şehrine (3159)

Musul şehrinde istenmeyen Hâricîler Hz. Hüseyin'in başıyla birlikte ilerlerken vardıkları Nasîban şehrinde de istenmezler.

2.3.7 Rum

Gezeridim mälla dünyâda ben
Arzu kıldum ki göreyidim Yemen (3390)

Rumeline dileridim ki varam
Ol Yemen etrâfi iklimin görem (3391)

Ugradı yolum Medîne şehrine
İrişe geldüm Muḥammed devrine (3392)

Abdu’ş-Şems adlı Kayser-i Rum elçisi Yezîd’e Hz. Muhammed ile tanışmasını anlatır. Anlatının devamında Müslüman olup adının Hz. Muhammed tarafından değiştirilmesi de söz konusu yapılmaktadır.

2.3.8 Hıta’- Türkistan

Ya Hıṭāya yāhūd Türkiṣṭāna ben
Yol virin kim gıdeyüm aradan ben (2058)

İl vilāyet sizin olsun ḳamusı
Mü’min oldur kim evlādun nāmusı (2059)

Hz. Hüseyin, kendisine yol verilerse Hıtay veya Türkistan’a gidebileceklerini ve yarenlerine su verilerse onları Hz. Muhammed’e şikâyet etmeyeceğini söyler.

2.4 NEHİRLER, DAĞLAR, DENİZLER

2.4.1 Fırat ırmağı

Kerbelāya irdiler leşker bile
Sen Hüseyni bu kez gör ne kıla (786)

Hoş Firāğ ırmağına yitdi bunlar
Göçdi yerinden Hüseyn nāmdār (787)

Çünkim bunlar Kerbelāya irdiler
Ḳarşu leşker ḳonmuş anı gördiler (790)

Leşkeri gördi Hüseyn-i ser-firāz
Key perişān oldı şāh-ı Hicāz (791)

Hz. Hüseyin'in Fırat ırmağını geçip Kerbelâ'ya ulaşması ile neler yaşanacağı bu beyitler itibarıyla anlatılmaya başlanır.

2.4.2 Şat (taşra) ırmağı

İRTE OLDI BUNLARI ALDI GİDER
BOYNIÑA İP DAĞDI BUNLARI YİDER (661)

İRDI TAŞRA IRMAĞINA NĀ-BEKĀR
GÖR NE KILDI BUNLARI OL Bİ-ĶARĀR (662)

Bir Hâricînin, Müslim'in iki oğlunu saklayan kadının evinden çocukları zorla alarak şat ırmağına kadar ulaşmasından bahsedilir.

2.5 TABİAT

2.5.1 Kozmik Âlem

2.5.1.1 Gökyüzü, Asuman

Hz. Hüseyin'in şehit düşürülmesi üzerine tüm canlılarla birlikte yer, gök ve denizlerde bulunanların da ağladığı ifade edilmektedir.³⁶

AĞLADILAR CÜMLE İNS Ü CĀN
BUNLARINLA KILDILAR ZEMİN Ü ĀSUMĀN (2598)

YEDİ DERYĀ HALKI CÜMLE AĞLADI
ĶARAÑULUK YER YÜZİNİ BAĞLADI (2599)

³⁶ Elçin, Şükrü:a.g.e. ,s.78-79.

Aynı durum Kasım'ın şehit edilmesi üzerine de yaşanır. Feryatların, kavganın göğe çıkması, dev, peri, insan tüm canlıların feryad u figan etmesi, olaya karşı tüm canlıların verdiği tepkiyi ve yaşanan acının büyüklüğünü gösterir;

Ğarañuluk tutdı gökyüzin kamu
Gün yüzi dutuldu ol dem amu (1764)

Bir ğarı ıpı feryād u figān
Ol çeri dem-beste ıaldı bir zamān (1765)

Yer gök div perı ins ü cān
Nevhā ııldı mürĝ ü māh-ı figān (1766)

Hz. Hüseyin, susuz geçen günlerin ardından Hâricîlerin, onların karşısında itlerine su vermeleri durumu üzerine başını secdeye koyup yaratıcıya hallerini arz eder. Bu davranışı ile Hâricîleri doğrudan Allah'a havale etmektedir. O Allah ki her zaman ve mekândaki yegâne koruyucumuz, gözetenimizdir. Yerlerin ve göklerin hâkimidir.

Sen esirgegil bizi yā Rabbenā
Ĥâricîler hep bize bağıladı kin (2103)

Senden artuğ hiç kimseden yok meded
Yerde gökde saña şıĝınduğ hemın (2104)

Hz. Hüseyin'in oğlu Ali çevresinin kuşatılması sonucunda pirişan olur. Onun bu halini gören annesi düşer bayılır ve ettiğı ahlar da göğe yükselir.

Anası miskin gördi oĝlancugunı
Düşdi yere diremedi 'aqlını (2367)

Duttular yirden götürdiler revān
Göklere çıkmışdı āh u figān (2368)

Ahların göğe yükselmesi, yerlerin ve göklerin mutlak hâkimi olan Allah'a olan inanç ile bütünleşir. Çekilen her “ah” önce yaratıcının katına çıkar ordan da “ah” a neden olana ceza olarak geri döner.

2.5.1.2 Güneş, Hurşid, Ay, Mâh, Âfitâb

Şundı getürdi Hüseyini önine
Benzedi ol gün kıyâmet gününe (2781)

Nevhâ kıldı ağladı ol pâdişâh
Anuñla ağladı hurşid u mâh (2782)

Ey cihân içindeki bağum benüm
N'oldu saña ey kızucagum benüm (2783)

Deveci, Hz. Hüseyin'in şehit edildiği mekânda ganimet ararken Hz. Hüseyin'in ellerini keser. Karşıdan birilerinin geldiğini görünce de saklanır ve olanları izler. Ortama gelen müminlerin emiri Hz. Hüseyin'in cansız bedeni başında ağlarken bu büyük acı olay karşısında ay ve güneş de eşlik eder.

Gönlinüzde yok şefâ 'at mihr-i dān
Hem yüzünüzde dağı od-ı hayā (1656)

Geldi atası katına ol nev civān
Eyitdi baba şu gerek ya mihr-bān (2336)

“Mihr, mâh” sözcükleri de beyitteki gibi tamlama oluşturacak şekilde (1993), (1343) numaralı beyitlerde de kullanılmaktadır. Kısacası bu kavramların ya benzetme amaçlı ya da gerçek anlamlarının dışında sanatlı bir şekilde kullanıldığını görmekteyiz.

2.5.2 Zaman ve Zamanla İlgili Mefhumlar

2.5.2.1 Yıl, Gün

Yedi yıl donuz gibi gezdi hakır
Birgün uğradı aña tā ki haṭīr (2809)

Şehr-i Bānu oğlun almış önine
Benzemiş ol gün kıyāmet günine (3273)

“Yıl” sözcüğü “yedi yıl domuz gibi gezdi (2809), elli bin yıl olırsardur günleri (2774), kırk yıl ola ben Müslüman olalı (3423)...” gibi kullanımlarla sıradan bir şekilde zamanı bildirmektedir. “Gün” le ilgili sözcüklerin de bu şekilde olan kullanımlarının yanı sıra “azine günü” (2687), “kıyamet günü” (2773), (3273) gibi belirli zaman dilimlerine işaret eden kullanımlarının olduğunu belirtmek de yerinde olacaktır.

2.5.2.2 Sabah, Subh, Seher

Senden ayru baña dirlik ḥarām
Sensün ümjdüm benim her şubḥ u şām (276)

Bu sözcüklerin kullanımı da “ sabah oldu togdı gün (554), ol gice subha değn oldı savaş (552)” gibi kulanımlarla birlikte akşam sabah sözcük grubu gibi de tercih edilmiştir.

2.5.2.3 Akşam, Şâm, Şeb, Leyl

Geceyle ilgili olan “şâm, şeb, leyl” sözcükleri de metinde kullanılan ifadelerdir. Bu sözcüklerin tercihinde, söyleme ve anlama uygunluk veya ayeti kerîme gibi kalıpların söz konusu olduğu belirtilmelidir.

Bu üçüncü meclis oldı *hatm-ı bâz*
Yarın ikinden *kılavuz nite sâz* (1098)

Şeb *hayr olsun size yâ müslimîn*
Tañrı *qorsa yarın idem bâkîsin* (1099)

Beyitlerinde de meclislerden oluşan anlatının yeni bir bölüme geçtiği ve devam edileceği vakit belirtilir. Akşam biten anlatı ikindiden sonra anlatılmaya başlanılmaktadır.

Yüzü *Ṭā Hā gözi mā zāgal başar*
Saç1 *ve'l-leyl özi hayru'l- beşer* (2754)

beyitinde “leyl” suresi çıkış noktasıdır.

2.5.3 Dört Unsur

2.5.3.1 Su

İnsanın hayatını devam ettirebilmesi suya bağlıdır. Allah insanları imana davet ederken dikkatleri bazen su üzerine çekerek suyun insan hayatı için önemini vurgulamaktadır. Kur'an-ı Kerîm'de su bazen de bir imtihan aracı olarak

sunulmaktadır.³⁷ Kerbelâ olayı ise susuzluk kavramının hayatımızdaki en acımasız imtihanı olarak karşımıza çıkar. Mesela;

Müslim Sünni bir kadından su ister -ki ahiretde kendisinden şefaatçı olacağını bildirir- ancak kadının verdiği suyun Hâzim-i Şâmi'nin askere vur emrini vermesi ile içirilmemesi anlatılır.

Müslim eydür ister isen ey nigâr
Âhirette şefi' olam ey yâr (562)

Bardagıla çün suyu sundı nigâr
Hâzımı Şâmî irişdi nâ-bekâr (563)

Müslimi gördi anda şu içer
Bin kişi bileydi ol nâ-çâre (564)

Yine gavga eylediler üstüne
Hakk cefâyı kılmış illâ dostuna (565)

Ardından Müslim'e su veren kadın da öldürülür;

Ol şu viren hâtunu getürdiler
Hüküm kıldı kim anı yaturdılar (583)

Sengsâr eylediler ol hâtunı
Din yolında ol hâtun virdi cânı (584)

Müslim'in on üç ve on bir yaşındaki iki oğlunun suya ulaşmaları;

Ol gice şubha degin yürüdiler
Çün tan atdı yolu yavı kıldılar (613)

Gideriken bir şuya irişdiler
Şusamışlardı şudan içtiler (614)

³⁷ Üstindağ, İrfan: *Kur'an-ı Kerim'de Su Kavramı* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya, 2006.

Müslim'in büyük oğlu İbrahim'in başının kesilip suya atılması ancak suyun kabul etmemesi;

Geldi İbrāhīmi tutdu ol la' ın
Kesdi başın şuya şaldı gövdesin (691)

Batmadı şuya şu alub gitmedi
Lānetullāh hergiz teraḥḥüm itmedi (692)

Amr-ı Nahs'in su yolunu tutmak noktasındaki gerekçesi, suyun hayati önemidir.

‘Ömer eydür şu yolun dutmak gerek
Çerimüz şudan yana қonmak gerek (868)

Ger bunlar şu yolun ele alalum
Her birimiz ḥaқlarından geledüm (869)

Sünnilerden suyun saklanması;

Muḥkem adlu bir ulu beg var idi
Ḥāricī mel'ün idi mekkār idi (936)

Şu yolunu ol la' ıne verdüler
Şaқla şuyı almasun dedüler (937)

Muḥkem aldı on bin er ol nā-bekār
Şu қatına varuben қıldı қarār (939)

Didiler ol Ḥüseyne yā emīr
Şu yolunu baғladılar en-nefīr (940)

Susuz geçirilen günler kaderi ortak olan erlerin hassasiyetine ışık tutar. Suya ulaştığı halde su içmeyen Abbas, erleri su içmediği için Hâricîye karşı dil döken Hz. Hüseyin ve susuzluk sonunda ruhlarını teslim eden şehitler “su”, “susuzluk” kavramının içini doldurur.

İki gündür bunlar şu içmedi
Kaygudan bunlar gözin açmadı (992)

Yine eydür dostlarum yârenlerüm
Yedi gündür şu içmedi cânlarum (1232)

Ne revâdur bunda şu içmek baña
Kim bile kim dağı irişem aña (2139)

Susuzluktan bunalan Abdullah'ın söyledikleri ise;

Bir içim şu olsaydı baña bugün
Bu çeriye vermeyeydüm emân (1340)

Atamuñ kardeşlerimüñ kânunı
Alaydum ben bunlardan derzamân (1341)

Hız. Hüseyin su içmediği için Abbas da kendine su içmeyi yakıştıramaz:

Kodı ' Abbas atını şu içmege
Kendi dağı diledi hoş geçmege (2136)

Ağzına alınmış iken içmedi
Şusuzlıktan kabınıñ hoş geçmedi (2137)

Eyitdi kaç gündür Hüseyin şu içmedi
Ben içsem hiç revâ bu ola mı (2138)

Ne revâdur bunda şu içmek baña
Kim bile kim dağı irişem aña (2139)

Hiç gerekmez ben şusuz dağı ölem
Her ne yazıldıysa oldur kılam (2140)

yaşananlardan da anlaşıldığı üzere, dört unsurdan insanlar için en fazla önem taşıyan “su” kavramı, Kerbelâ olayındaki ana unsurdur.

Halkın Yezîd'e duyduğu kızgınlık, onun mekânını basmak istemelerine neden olur. O esnada bir bulutun ansızın çıkıp ortalığı karanlığın sarması ve ardından dolu

yağıp Şam'ın üstüne sel olup gelmesi, susuz ilerleyen olaydaki cezanın su olarak seçildiğini göstermektedir. Sel sonucunda şehrin bir bölümü ve yüz bin kişi helak olur.

“Asumandan ebr u siyah belirdi. Râd haykırdı berk alemi dutdı. Yagmurlar yagub ve dolular Dimeşkînün etrafını sel alub yeller esüb şehrin bir tarafın yıkub sele virdi. Yüz bin adam helak oldu. Dağlardan sel revane olup Şam'ın içi deryaya döndi. Adam adamı göremezdi. Şimşek şakıyub râd avazından kimesne sadası idrak olunmazdı. Niçe evlere yıldırım inib harab iderdi. Yezîd'in sarayına yıldırım inib avratları olduğu tarafı zir u zeber itdi. Nice adam helak oldu. Ol gün ol gice yiller esib yağmurlar yagdı. Şimşek şakırtısı rad haykırdı. Sabah olıcak sakin oldu. Şehir halkı gördiler Şam'ın çok yirleri harab olmuş ve hayli kimse helak olmuş feryad-ı figanla şehrin içi kıyamet gününe dönmüş.”

2.5.3.2 Toprak

Toz toprak ağzına dolmuşdı
Gül yanığı kapkara olmuş idi (2345)

Parmağıyla ağzınıñ içinden ol
Balçığı arıtır ol pür usül (2346)

Eyitdi baba bu belâ çekmek niçün
Bu çeriye dokunurum ben bugün (2347)

Beyitlerde geçen “toprak” sözcüğü gerçek anlamıyla kullanılmıştır. Özellikle su ile birleştiğinde hayati kaynak olan toprak, Kerbelâ'da ölümü çağrıştırmıştır.

2.5.3.3 Ateş (Od)

Şâh-ı merdân 'aşkına her kim şıdqla
Şaklayan göñlinde jmân bula (117)

Her kim gönlün murtezinden ide
Âhirette şamu odına gire (118)

Dört halifenin vasıfları sayıldıktan sonra onlara karşı duyulacak muhabbete göre sevenlerinin iman bulacağı, onlar arasında ayırım yapanların ise cehennem ateşine gireceği belirtilmektedir. Ateş yakıcılığı ile caydırıcı özellik taşımaktadır.

Ayrı düşersem cemâlünden senün
Tende cânım durmayısardur benüm (278)

Uş firâkın oduna yaqtun beni
Vuşlatın şuyına ğark etdün beni (279)

Hz. Hüseyin'in geri dönmesini istediği Abdullah ibnü Abbas ağlayarak bu ayrılığın onun için ölüm gibi olabileceğini, bu ateşte onu yakmasını istemediğini, birlikte olmak istediğini belirtir. Bu beyitlerde dört unsurdan ikisi olan ateş ve su bir arada tezat oluşturacak şekilde yer alırken, anlamsal tamamlama böylece sağlanmış olur.

N'idelüm der işbu zâlimler sizi
Bulur ise oda yaqarlar bizi (606)

Ubeydullah, Müslim'in oğlanlarının bulunmasını emredince Kadı oğlu, Müslim'in oğlanlarıyla Mekke'ye giden yol üstünde bir müddet ilerler. Bu ilerlemeden sonra kendisi için tehlike oluşturacağından onların yalnız gitmesini söyler ve geri döner. Yakalanmaktan duyduğu kaygıyı ise ateşte yakılmak sözcüğüyle dile getirir.

Kaşd kılan aña şimdi bî-gümân
Bulmayısar şamu odundan amân (900)

Hûr Hz. Hüseyin'e gidip Ubeydullah'ın Kûfe'de olduğunu, halkın zebun olduğunu, Müslim'in ise öldürüldüğünü bildirir. Hz. Hüseyin Hûr'a tarafını sorunca

Hûr tövbe eder. Amr'a dönüp yaptıklarının hata olduğunu, cehennem ateşinden aman gelmeyeceğini söyleyerek onu da yoldan çevirmek ister.

2.5.3.4 Hava

Hz. Hüseyin'in Kûfe'ye gelişi “sarsar” denilen kuvvetli ve gürültülü esen rüzgârla birlikte anılır.

Dört elli arkasından gelür
Kim şabağ bādı şarşardan alur (322)

Küfeye ol Mekke yolundan irer
Şol dem içinde şehre olur haber (323)

Hz. Hüseyin Yezîd taraftarlarına yanlış yolda olduklarını, bu dünyada yaptıklarının arkalarından geleceğini, dini bırakıp onların başına kastitdiklerini ancak, adaletin onların adaletine galip geleceğini bildirir. “Semum” gündüzleri çölde esen, bitki ve hayvanları mahveden sıcak rüzgârdır.

Dādımızı sizden ala dādğır
Üstünüze esdüre bād-ı semūm (1182)

Dört unsurdan “su” insan hayatı için önemi en yüksek olandır. Susuzluğun yaşandığı hadisenin sonunda Şam'ı sel basması, susuzluk olayındaki cezanın “su” olduğunu göstermektedir. “Toprak”, son anlarını yaşayan erlerin “ağızlarının toprak bağlanması” ile “ölümü” sembolize ederken, “ateş”, yaratıcının buyruklarına karşı gelenlerin “ceza”sı olarak cehenneme işaret etmektedir. “Hava” da olayların cereyanı sırasında duruma göre “cezalandırma” veya “heybeti” ifade etmekte kullanılır.

2.5.4 Hayvanlar

2.5.4.1 Kuşlar

2.5.4.1.1 Bülbül

Dimāğ-ı cān mu' aṭṭardır ḥayādan
Yıllar bülbül gibi geçmez hevādan (23)

Güller gonca figān itdikçe bülbül
Kulağ tutar sefādan açılır gül (24)

Uzattı kâ' külün şahrāda bülbül
Muaṭṭar itdi eṭrāfi karanfil (27)

Metnin giriş bölümünde yer verilen baharla ilgili şiirde bülbül, bahçe ve baharın vazgeçilmezi olarak yer almaktadır.

Bāğ-ı cānānun bülbülü şāh-ı şehīd-i Kerbelā
Gülzār-ı firdevsün gülü şāh-ı şehīd-i Kerbelā (2629)

Kerbelā şehitleri, sevgilinin bahçesinin bülbülüne benzetilerek Hz. Hüseyin'in şehit düşürülmesinin ardından dile getirilen dizelerde şu şekilde yer alır.

2.5.4.1.2 Güvercin

Yazdı Nu' mān vāsf-ı ḥālinde ḥaber
Bağladı kuş kanadına olda ber (299)

Şaldı gögercin Şāma ol pelīd
Aldı nāme oğıdı Yezīd (300)

Çün Yezîd ol nâmeden bildi haber
Kıldı *summün bükmün* oldu kûr ker (301)

Müslim'in insanları yoldan döndürdüğü ve Hz. Hüseyin'in Mekke'den yola çıktığı haberleri üzerine Numan bu bilgileri Yezîd'e mektup yazarak bildirmektedir. Bu iletişimi sağlayan ise kanadına mektup bağlanan güvercindir.

2.5.4.2 Dört Ayaklı Hayvanlar

2.5.4.2.1 Arslan, Şîr

Hz. Ali'nin "Allah'ın arslanı" olduğuna dair övgüdeki arslan sıfatı, Hz. Ali'nin kahramanlığına atıftır.

Tañrı arslanı ' Alî atam benüm
Hel etā geldi aña haqqından şar (2523)

Fātıma anası atası ' Alî
Tañrının arslanı ol gerçek velî (2908)

Amcaoğlu Abbas, Hz. Hüseyin'e Allah'ın arslanı hitabında bulunur.

Red kılma bizi ey şîr-i Hüdā
Hizmetünden eyleme bizi cüdā (277)

Müslim'in on sekiz yaşındaki oğlu Abdullah'ın silah kuşanıp Hz. Hüseyin'in huzuruna varır ve iki kardeşini kıran Hâricîlere karşı durmak için izin alır. Ata binerek meydana giren Abdullah'ın nara atması, kükreyen bir aslanı anımsattığından "şîr-vâr" sözcüğüne yer verilmiştir. (556), (1371), (1440), (1652), (1690)...gibi birçok numaralı beyitler de bu anlamdadır.

Düşdi bunların içine şîr-vār
Kıldı bunları hemân dem tārümār (2324)

Ayrıca “genç aslan, aslan yürekli” anlamındaki “şîr-dîl” ve aslan tutacak kadar kuvvetli anlamındaki “şîr-gîr” sözcüğü de yapılan benzetmeler arasındadır.

Bir rivayette, Kerbelâ’da kırk gün bekleyen şehitleri Hayber’in Yahudilerinden İbrahim ve Azer fark eder. Halâyıklarına Kerbelâ ortamına inen nuru ve oraya her gece gelen aslanları gösterirler.

Her gice nûr inerdi bunlara
Rûşân idi kim bekâ ol tenlere (2832)

İRte arslanlar gelürdi bunlara
Hürmet ider anda yatan tenlere (2833)

Arslanlar gündüzleri şehitleri beklemekle görevlidir.

2.5.4.2.2 Deve

Kızları ‘avrâtları hep aldılar
Başları açık deveye bindürdiler (2691)

Gerçek anlamı olarak develerin üstünde eşya çekilmesi (259), binek olarak kullanılması (320), (1124) ve Mustafa’nın hanedanına mensup hatunların başı açık, pirişan olarak develere bindirilmesi (2691), (2920), (2931), vb. numaralı beyitlerde yer almaktadır.

2.5.4.2.3 İt

Sögeridi Hâricîlere bunlar
Dirdi kim ey itten beter la‘ netler (3235)

Hâzım-ı Şâmî irişdi ol pelîd
Müslimi çaldı kılıcıyla ol it (578)

Bu sözcük, “itten beter davranışlar sergilenmesi” (2708), (3178), (3213), (3235)..., “it gibi yapışmak” (486), “kudurmuş ite benzemek” (499) gibi söylemlerin yanı sıra zulm eyleyenin veya ölüm olayına neden olanın da “it” olarak nitelendirilmesi şeklinde karşımıza çıkar. Mesela;

2.5.4.2.4 Eşek

Hâcân ola bir eşek tırnağı
‘İzzetiyle şöyle tutarlar anı (381)

“Elçinin Muaviye’nin oğlu Yezîd’e temsil getirme hikâyesinde Rum elçisi Abdu’ş- Şems’in anlatisına göre: Hz. İsa’nın binip binmediği bile belli olmayan bir eşeğe ait tırnağın, göstirişli mekânlarda altın kaplı sandıklarda saklanması, Hz. İsa’ya verilen değeri göstermektedir.³⁸ Hikâyenin sonunda Hz. Muhammed’in sevip okşadığı belli olan bu başlara nasıl kıydıkları Yezîd’e sorulur.

2.5.4.2.5 Domuz / Hınzır

Hz. Hüseyin’in kardeşi Ebubekir meydana çıktığında Hâricîlere hitaben;

Biz müselmânuz deyu and eyitdiniz
Yeg ola sizden yabandaki donuz (1994)

³⁸ Hıristiyanlar ve eşeğe tapmaları ile ilgili bkz. Çelebi, Evliya:”Evliya Çelebi Seyahatnamesi” (Sad.: Tevfik Temelkuran, Necati Aktaş, Mümin Çevik) Üçdal Neşriyat, c. 3, İstanbul, 1996, s. 864.

Söyleminde bulunur ve yapılanların Müslümanım diyen bir kişinin davranışıyla özdeşleşmediğini, domuzun bile onlardan yeğ tutulabileceği ifade edilir.

Şâh-ı merdân'ın okuduğu lanet üzerine suretin domuza çevrilmesi;

Şâh-ı merdân aña nazârın eyledi
Donuza dönsün yüzün didi (2800)

La' net oğlı içinde dünyâda
Şanma üstinden la' net gide (2801)

Donuza döndi hemândem şurâtı
Dinle imdi bu ' acâyib kudreti (2802)

Suretin domuza çevrilmesi motifi, Thompson'ın "Motif Index of Folk Literature" adlı eserin D336.1 nolu maddesinde "domuzun insana dönüşmesi" şeklinde yer alırken D447 numaralı maddede ise "hayvanın bir parçasının veya insanın hayvana dönüşmesi" şeklinde bulunmaktadır.

2.5.5 Bitkiler

2.5.5.1 Ağaçlar

2.5.5.1.1 Ilgın

İki yılgın ağacın getürdiler
Bir başında bir ayakda kodılar (2850)

Türbesi üzerine Hüseyin döndiler
Kudretiyle ol ağaçlar bitdiler (2851)

Bitdi ol iki kaba ağaç olur
Gölgesinde oturan rahât olur (2852)

İlgın ağacı, kökünden sökülmeyle ya da kesilmekle yok olmamakta, bir süre sonra tekrar yeşerebilmektedir. Baharda ayda 1 metreyi geçecek şekilde uzayabilen bu ağaç köklenme özelliğinden dolayı su tutmak ve toprak altında derinlerde bulunan suyu yüzeye çekerek etrafında bulunan bitkilere de hayat vermektedir. Kerbelâ'da kırk gün bekleyen şehitleri Hayber'in Yahudileri oraya gömdükten sonra Hz. Hüseyin'i ayrı bir yere gömerler. Mezarının baş ve ayakucuna ekilen ılgın ağacının can bulması, yaratıcının kudretle yazdığı sayfalara işaret etmektedir;

2.5.5.1.2 Servi

Olmasun kim Hâricîler görele
Kıyalar seni dahı öldüreler (2521)

Yedi yaşında idi ol nâzenin
Gül yanagı servi kıaddi Hüseyin (2522)

Hz. Hüseyin'in oğlu Zeynel Abidin'in tanıtıldığı beyitlerde kullanılan ifade Klasik edebiyatta sevgili için kullanılırken burada bir erkek için tercih edilmiş övgü ve beğeni sözcükleridir.

2.5.5.1.3 Çiçekler

Klasik edebiyatta güzellerin vasıflarının anlatıldığı beyitlerde karşımıza çıkan nergis, sümbül, gül gibi çiçekler metnimizde de yer almaktadır. Er meydanındaki yarenin tasviri söz konusu olduğunda yararlanılan bu çiçekler şu şekilde kullanılmıştır.

Renk ve şekil olarak göze benzetilen nergis, pembeliğinden dolayı güle benzetilen yüz, Cafer-i Tayyar'ın on yedi yaşındaki oğlunun siması tasvir edilirken;

Kaşı kara gözi nergis yüzi gül
Bir kez yüzün gören olurdu kul (1442)

Er meydanında mücadele veren Kasım'ın hali ise;

Kāsım ol sā' at girü dönmişdi
Ehl-i beyiti katına gelmişdi (1697)

Gül yanağı kapkara olmuşdı
İki nergis gözi kan tolmişdu (1698)

şeklinde kullanılır.

Otları nergis benefşe erguvān
Dürlü çeşmeler dağı āb-ı revān (3367)

Rum elçisi, bir adada bulunan değerli taşlarla süslü sandığın içinde saklanan eşek tırnağı ile ilgili kıssayı anlatmadan önce adanın tasvirini yaparken erguvan ve benefşelerden bahseder.

3 ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: METNİN ÇEVİRİYAZIMI

Bismillāhirrahmānirrahīm

[1/a]

Elḥamdülillāhi rabbi'l- 'ālemīn ve's-salātü ve's-selām
‘Alâ Resūlinā Muhammedin ve ‘alā ālihī ve şahbihī ecma‘ ĩn

Libās-ı ḥil‘at peygamberīdür 1
Hemīşe şāh-ı taht serverīdür

Yūzi ve’ş-şems³⁹ ve’d-ḍuḥādur⁴⁰
Şacı ve'l-leyl⁴¹ ḳaddi müntehādur

Nübüvvet burcına ol māh olupdur
Cem‘ ĩ-i enbiyāya ol şāh olupdur

Ḳıyāmette cem‘ ĩ-i ḥalk-ı ‘ālem
Livāsı gölgesinde ola maḳām

Zehī ‘izzet zehī ḥürmet zehī ḳadr 5
Zehī mülket zehī ḳudret zehī şadr

Zehī ḥaşr-i nişān ‘ālem-i ḥāk
Zehī sultān-ı dārü'l mülk-ü eflāk

Çehār-yār çār-ı erkān dīnidür
Ḳamusı zīnet ḥuld-i berīndür

Ḥuşūşā evvel Ebā Bekr-i şıddīḳ
Fedā itdi yolunda cān-ı taḥḳīḳ

Nebīden sonra ol muḥtār olupdur
Ki zīrā aña yār-ı gār olupdur

‘Ömer kim şāhib-i ‘adl-i ḥakemdür 10
Ānuñ içün ümmet içre muḥteremdür

Odur a‘lām-ı rāh-ı Ḥaḳḳ’a mazḥar
Livâ-yı ‘adl andan buldı izḥar

Ḥayā vü ḥilm ıssı ya’nı ‘Oşmān

³⁹ Kur’an-ı Kerīm’in 91. suresinin adı olan “Şems” güneş manasındadır.

⁴⁰ Duhâ: Kur’an-ı Kerīm’in 93. suresinin adı olan “Duhâ” kuşluk vakti manasındadır.

⁴¹ Kur’an-ı Kerīm’in 92. suresinin adı olan “Leyl” gece manasındadır.

Ānuñ sa‘ yiyle cem‘ oldı Qur’ān
 Yüzinden zāhir oldı nūr-ı ĵmān
 Tarıķ-i Hāķda itdi cānı ķurbān
 ‘ Alı’niñ vaşf-ı zātı hel etādır⁴² [1/b]
 Ne diyem aña kim şır-i ĵūdādır
 Kāpusı olupdur ol şehr-i ‘ ilmiñ 15
 Ayırđur cihāna nūr-ı ĵilmiñ
 Hāsan kim kıldı deħriñ zehrini nūş
 Cihāniñ ĵuşşasın kıldı ferāmūş
 Hüseyn ibni ‘ Ali kim şāh-ı dıñdūr
 Hemışe revnāķ-ı ĵuld-i berıñdūr
 Şalavātla selām olsun hezārān
 Saña ve āliñe ey şun ‘ ı Yezdān
 Muhācirleriñe enşārıña hem
 İrişe rahmet-i bı-ķün her dem
 Yine ‘ ālem cemāl-i ĵürrem oldı 20
 Bahār ile zamān ĵoş dem oldı
 Oldı açıldı ĵülleri bāĵ-ı bahārıñ
 İrişti revnāķı her lālezārıñ
 Zamāne pıri döndi nev-cevāna
 Cinān döşek itdi ĵülzār cihāna
 Dimāĵ-ı cān mu‘ atıardur ĵayādan
 Yıllar bülbul gibi geķmez hevādan
 ĵüller ĵonca fiĵān itdükķe bülbul
 Kulaķ tutar şafādan açılır ĵül
 Meger ‘ āşıķdur miskiñ benefşe 25
 Boyun burmış olur ĵamĵiñ benefşe
 Örtmiş başına lā‘ lıñ külāhı
 Bahārıñ lāle olmiş pādişāhı

⁴² Hel etā: Kur’an-ı Kerim’de yer alan “İnsan” suresinde geķen “İnsan (henüz) anılır bir şey deĵilken (yaratılmamışken) üzerinden uzunca bir zaman geķti.

Uzadı kākülün şahrāda bülbül
Mu‘ aţţar itdi eţrāfi қaranfül

Тonandı al ile güleşende lāle
İçre nergis gibi gül-gün piyāle

Benim gibi gözi yaşlı olup şu [2/a]
Arar dıđārını maĥbūbunuñ şu

Temāşā eyleyüp her mürġ-i zārı 30
İder bülbül gibi her mürġ-i zārı

Gel imdi sen daĥi cūş eyle Şevķi
Bahār eyyāmıdır ‘arz eyle Şevķi

Ĥabıbinden yine tız eyle āvāz
Maķām-ı cār-gāhda kıl ser-āġāz

Muĥayyer eyle ‘uşşākı nidādan
Muşaffā eyle āfākı hevādan

Sözün āvāzı dursun perde perde
Sözün āvāzı olsun müncerr yerde

Yine seyret ki İşfahān’ı ‘Irak’ı 35
Ĥicāza eresün ānuñ tımtırāk

Muştafā gittiği yola ol revān
Bu kelāmumla ‘āmil ol hemān

Dilün deng durmasun her laĥza her yār
Şalavāt ver Resüle sen de ey yār

Rāvı-i erbāb-ı suĥen ve ĥākke-i kışşa-i kühen eşşāĥ-ı rivāyet ve emlaĥ-ı ĥikāyet idüp iderler ki çün Emıre’l-mü’minın ‘Alı ibni Ebü Tālip Keremallāhu veccheĥ ĥil‘at-ı şehādeti giydi ve şarāb-ı ťahūrı nüş kıldı. Ebü Muĥammed ibni Ĥasan ibni ‘Alı Ramađān-ı şerıf ayınuñ yigirminci günü hicreden tāriĥ kırķ yıla irişdi. Ĥilāfet taĥtında қarār itdi. Ehl-i Kūfeye çok in‘ām itdi. Bu cānibden Mu‘āviye ibni Süfyān işitdi ki ‘Alı ibni Ebü Tālip dār-ı dünyādan dār-ı beķāya rıĥlet itmiş. Şād oldı Emıre’l mü’minın [2/b] Ĥasana adam gönderdi. Eyitdi gelsün benümle bi‘at itsün yoĥsa ĥāzır olsun leşker birle üzerine varurum. Daĥi Ĥasan Ĥazretleri rāzı olmadı. Ehl-i Kūfe Mu‘āviyeden ĥavf itdiler. Ĥazret-i Ĥasana Mu‘āviyenün leşkerinden ĥaber virdiler.

Hâzret-i Hâsan daği kırk biñ adam cem' itdi. Kays ibni Sa' di on iki biñ adamlâ Mu'âviyeye karşı gönderdi. Hâsan daği Medîne tarafına gitdi. Beş ay taħammül itdi. Mu'âviyeyi bî-hod leşker birle Kûfe üstüne geldi. Hâzret-i Hâsan Mu'âviyeye muķâbil olmaz, şulh itdi. Ehl-i Kûfe Mu'âviyeye bi'at itdi. Hâzret-i Hâsan ehl-i beyitiyle Medîneye gitdi. Mu'âviye Kays ibni Sa' diye haber gönderdi. Eyitdi: Hâsan hilâfeti baña ısmarladı. İmdi sen huşumeti kimüñ için idersün dedi. Kays eyitdi; ben nihâyet harb etmeyi sevmezim dedi. Mu'âviye bunu işidüp Kaysa bî-ħesâb mâl gönderdi barışdı. Râvî Şâdıku'l-aħbâr eydür. Hâzreti Hâsan Mu'âviye ile şulh idicek. Hâsana eyitdiler bu şulhden Mu'âviye de fazl eglenür. Hâsan bunu işidüp minbere çıkdı. Birliğe hutbe okıdı. İnşâi mev'izde itdi. Bu münâza'a hilâfet için Mu'âviye ile benim mâbeynimde vâki' oldı. Şimdi gitmişdür eger ol hilâfete benden lâyıķ ise mergüb yerin bulmuşdur. [3/a] Ve eger ben lâyıķ isem âsâyiş-i halk için ferâ'at itdim diyüp bu âyeti okıdı. Bu fitne bir enşâriden oldı. Şâdıku'l-aķvâl eydür. Mu'âviye zamânunda bir kimse ħurûc itdi. Mu'âviye anı def' etmek için 'asker cem' itdi. Hâzret-i Hâsanı ser-asker etmek istedi. Hâzret-i Hâsan eyitdi. Müslümanlar ıslaħiçün cengden ferâ'at(feragat) itdüm. Şimdiki ħâlde seniñ eceliñ için ceng etmez eger cengden şafâm olsa senüñle muħârebe iderdüm didi. Aħbârda gelmişdür ki Hâzret-i Hâsan Mu'âviyenün meclisine vardı. Sağ cānibine oturdı. Esnâ-i kelâmda Mu'âviye eyitdi. Saña bir 'acâyib haber işitdüm. 'Â' işe rağıyallâhu 'anhümâ eyitmiş ki Mu'âviye hilâfete müsteħâķ degüldür. Hâzret-i Hâsan eyitdi bundan 'acâyib nesne var mı 'âlemde. Sen benim ħuzûrumda mest üzre cülûs idesün diyince hemândem Mu'âviye yerinden kalkdı 'özür diledi, Hâzret-i Hâsan 'özrünü ħabul eyledi. Aħbârda gelmişdür ki bir gün Hâzret-i Hâsan ziyâfet idüp meclis-i 'âli itdi. Sâdât-ı Mekke cem' oldı. İn'âmı iç'ama ve eşnâf-ı eşrâfi iħsân itdi. Bir yüzini şemmarlar ile zeyn itdi. İttifâķ bir ħulâm-ı bî-çâre eline bir fağfûr-i çini alup içi şeker ile memlû idi. Meclis-i meyâniye gelince elinden çanaķ düşdi. Şındı ħalbi maħzûn oldı içindeki tamâmıyla oldı. [3/b] Hâsan ħulâmuñ yüzine baķdı, diledi ki ħışm ide, hemândem ħulâm bî-çâre bu kelâmı okıdı. Este'izu billâh ve'l kâzimîne'l gayza ve'l- 'âfñe 'anin nâs⁴³âyeti kerimesini okıcaķ. Hâzret-i Hâsan ħunahın 'affetdi.

⁴³ "Onlar bollukta ve darlıkta Allah yolunda harcayanlar, öfkelerini yenenler, insanları affedenlerdir.

Ġulām-ı bî-çāre vallāhu yuḥibbu'l muḥsinin⁴⁴ okıdı. Ḥāzret-i Ḥasan mālımdan azād oldı. Ḥāzır olanlar Ḥāzret-i Ḥasanuñ lütfuna taḥsin, ġulām-ı bî-çārenüñ leṭāfet-i ṭab'ına āferin kıldılar. Şefā'atden mervıdır ki Ḥāzret-i Ḥasan 'ilm-i kāmil idi. Ger ḥānesinde üç yüz 'adedi darb olurdu. Şım ü zerrin nihāyeti nāsiyla on beş kerre ḥac itdi. İki kerre malını ḥaḳ yoluna bezl itti. İbni rivāyet olunur ki, bir ġun Resūlullāh şallallāhu Te'ālā 'aleyh Ḥāzretlerin ġördüm. Ḥasanı ġetürmiş eydür Allahümme eḥibbehü feḥibbehü ya'ni billāhi ben Ḥasan'ı severim sen de sev⁴⁵ didi. Rāvi şahihü'l-aḥbār eydür. Çünki Mu'āviye imāretde buldı. Ammā Ḥāzret-i Ḥasandan ḥavf iderdi. Ḥāzret-i Ḥasan Eş'as ibni Ḳaysuñ Cā'de adlı kıızını nikāḥ idicek Mu'āviye binti Ḳaysa nāme ġönderdi. Mefhūmu boynıña eger imām Ḥasanı helāk iderseñ seni oġlum Yezide alırum. ve 'İraḳı saña vireyüm didi. Ca'de raız oldı. Mu'āviye zehir ġönderdi. Ca'de imām Ḥasan'a içirdi. Ba'zıları bir kerre ve ba'zıları yetmiş kerrre [4/a] içirdi kār itmedi. Āḥir Ca'de Mu'āviye'ye ḥaber ġönderdi. Aḥvāl-i a'lām itdi. Mu'āviye 'Ömer ibni 'Āş ile müşāvere itdi. 'Ömer ibni 'Āş eyitdi. Bir mişkāl elmās virün saḥḳ olsun içirsün didi. Mu'āviye öyle itdi. Bir mişkāl elmās saḥḳ olmış ġönderdi Ca'de elması aldı yidürdi. Ḥaḳ Te'ālā'dan ḥavf itmedi.

Sultān-ı enbiyā şallallāhu Teālā 'aleyhi ve sellem Ḥāzretlerinden utanmadı.
Kelām,

Vefā umma şaḳın 'ālemde zenden
Diler kim dūr ola her laḫza senden

Melek yüzlü ise sevme anı candan
Şaḳın 'ifrıt-i pür -āfettir andan

Allah, iyilik edenleri sever” (Āl-i İmran 3/134) mealindeki ayetin “öfkelerini yenenler, insanları affedenlerdir.”kısmı.

⁴⁴ “Onlar bollukta ve darlıkta Allah yolunda harcayanlar, öfkelerini yenenler, insanları affedenlerdir. Allah, iyilik edenleri sever” (Āl-i İmran 3/134) mealindeki ayetin “öfkelerini yenenler, insanları affedenlerdir.”kısmı.

⁴⁵ Sünen-i İbn-i Mace, c.1, s.51.

Zamāne gider gelir yoktur vefası 40
Hemîşe çokdur(ur) renc u ‘ināsi

Çünkü Hāzret-i Hāsan elmāsi nūş itdi, gāyet za‘îf oldu mūdām istifrā iderdi. Hāzret-i Hāsanuñ bu hālın duyup Hāzret-i Hüseyn yanuna geldi. Eyitdi: Ey aḥî hāl nice dir. Hāsan eyitdi. Atamuñ adı ‘Alî el-Murtaza, anamuñ adı Fāḫimatü’z-Zehrā, ceddümüñ adı Muḫammed Muştafā şallāllāhu Te‘ālā ‘aleyhi ve sellem ola. Lāyık deġildir ki ġammazlık idevüz. İnşā’allāhu Te‘ālā kıyāmette düşmandan ḫaḫkım almayınca cennete girmem diyüp rûḫ-u ṭayyibesin Hāḫka teslim eyledi. *İnnā lillāh ve innā ileyhi rāciūn.*⁴⁶ Kelām-ı nazm ḫurret-ül-‘ayn-i Resūl Kirdigār dünyādan gitdi Hāsan şehr-i yār.

Zehrîñ nūş idüp ol ḫüb [4/b]
Meskeni oldu civār-ı zü’l-Celāl

Şüretî nūş itdi zehr-i zaḫmeti
Oldı ma‘nide şehādet şerbeti

Tañrıdan ḫorḫmadılar dünyā için
Virdiler āl-i nebîye zehr çün (çok)

Dutālım dünyāyı kim bulmaz fenā
Kendi ef‘ālinden ola mübtelā

Billāḫî ‘izzetiñ ḫaḫkıyçün 45
Muştafāya ḫürmetüñ ḫaḫkıyçün

Ḫurtarıver bizi dālāletden bizi
Sen ḫalāş eyle ḫamākatden bizi

Biz Aḫmede Muḫtāra ümmet olalum
Ehl-i sünnet ve’l cemā‘at olalum

Kelām-ı manzūm çünki Emîre’l-mü’minîñ Resūl-i rabbi’l-ālemîn ġarîḫ-i rahmetu’llāha vāşıl oldu aşḫāb-ı Resūlden kim var ise ġusl idüp namāzın ḫıldılar. Bā‘de defn itdiler. Müddet-i ‘ömri kırk sekiz yıl oldu. Zamān-ı ḫilāfeti beş māh on

⁴⁶ “Biz şüphesiz (her şeyimizle) Allah’a aidiz ve şüphesiz O’na döneceğiz” (Bakara 2/156)

gün idi. Hilâfet emri tamâm oldu. Muhammed Muştafâ sallâllâhu Te‘âlâ ‘aleyhi ve sellem hazretleri buyurmuşdur ki *Elhilâfeti ba‘di selâsun sene*⁴⁷ Ya‘ni hilâfet benden soñra otuz yıldır. Ondan soñra istibdâl olına didi. Şadağa Resûlullâh ve şadağa Habîb-i (Habîbu’llâh)

Dâstân-ı Emâret-i Mu‘âviye, Der Kışsa-i aşhâbı el-Kerîm ve’r-Raķim

Kelâmuñ gösterür âb-ı hayâtı [5/a]
Meğer ‘arz ider kandj niyâzı

Söze gel kim bu gün vaķt-i çemendür
Çemen bir lâle degil nesterendür

Açılmış lâle gonca şafâdan 50
Yürü bülbül gibi seyrit hevâdan

Gel imdi sen de Şevķi olma hâmuş
Müferrih sözlerüñden ‘aķl medhüş

Müzeyyen eyleyüp bu söz-i ‘arûsun
Müferrih it yine halkıñ nüfûsun

Bize şerh eyle nâzik dâsitânı
Ki cân anda bulur kuvvet ver anı

Ümmeyye kavminüñ de kışsasını
Ne oldı Şâdj ğuşsasını

Cihânuñ çok olır çün ‘inķilâsı 55
Hikâyetden bize fetħ eyle bâbı

Cihân hâli degil havf helâlden
Çün böyle ola gelmişdür ezelden

Sen de bu dem ey birâder
Şalavât vir ki şâd olsun peyğamber

Râviyân-ı aħbâr ve naķilân-ı âsâr ve muħaddisân-ı rüzgâr râvîler şöyle rivâyet-i eşşah hikâyet iderler ki çün Hazret-i Hasan radıyallâhu ‘anh dâr-ı dünyâdan dâr-ı beķâyâ naķl eyledi. Hazret-i Hüseyin Habeş vilâyetine gitti. Melik-i Habeş yanında

⁴⁷ Ahmed b. Hanbel, el- Musned, c.V,s.221.

sakin oldu. Hilâfet Mu'aviyede karar tutdu. Şâm'da mekân edindi. Şâhâne tertîb düzdi, 'âlî saraylar bünyâd edindi. Rub'-ı meskûndan hârâc armağanlar [5/b] gelmeye başladı. Mervân ibni Hâkem Mekkeyi Medîneye hüküm kıldı. Ebû Hureyreyi kâdı dikti. 'Abdullâh ibni 'Abbâsı 'asker edindi ve hem işitdi ki kendinden üşünüp Hâzret-i Hüseyin Habeş vilâyetine gitmiş incindi. Tez Ebû Mûsa Eş'arî ile bir mektub gönderdi. Hüseyin da'vet itdi didi. Anlar sultân-ı enbiyâ sülâlesidir. Biz ânuñ hizmetkârıyız. Revâ degildür ki bizim zamanımızda terk-i diyâr idüp gide gelsünler. Her kank(g)ı şehirde ikâmet murâdları ne ise muķim olsunlar didi. Hâzret-i Hüseyin daği gelip Mekke'de karar tutdu. Mu'aviye her-bâr ki hacca varsa Hüseyinle buluşurdu. Ziyâde ta'zîm ve tekrim iderdi. Her kaçan hâraçlar geldikde aña daği irsâl iderdi. Zirâ Hâzret-i Hüseyin zühd ü takvâsın bilürdi. Du'âsından vehm iderdi. Târih-i hicreden elli ikiye varınca Mu'aviye 'asker cem' idüp Rûma 'azm eyledi. Küffâr ile buluşdı. Muhârebe eyledi. Küffâr münhezim oldu. Mâlî gani tutdı, yolu Tarsusa uğradı. Aşhâb-ı Kehfîñ gârınıñ yanuna yakın kondı. Mu'aviye, 'Abdullâh ibni 'Abbâs yanuna kırgırdı. Aşhâb-ı Kehfün Aşhâb-ı Rakîm'iñ kışşalarını suâl itdi. 'Abdullâh eyitdi. Ba'zılara ba'zıları Aşhâb-ı Rakîmi mağarası kapısında oturup bekleyenlerdir dirler. Ve ba'zıları eydürler ki Aşhâb-ı Kehfün gayrıdır dirler. Aşhâb-ı Rakîm gayrıdır.⁴⁸ Aşhâb-ı [6/a] Rakîmün kışşası oldur ki bunlar üç kişi idi. Ehl-i 'iyâlleri için rızk talep itmege çıktılar. Yolda giderken ya'mur yağdı. Bunlar ya'murdan kaçup bir mağaraya girdiler. Nâ-gâh bir büyük tağ gibi taş mağaranuñ kapısına kapandı. Bir menfez kalmadı ki andan ziyâ vire. Bu kişiler bunu görüp mütehayyir olup ya'murdan kaçup doluya uğradık didiler. İçlerinden birisi imdi bir gün bennâlar getürdüm, ücretle tutup ev yapdurdım. Bir bennâ öğle vaķti geldi. Şabâhdan gelen bennâlar ile çalışdı. Ahşam olıcak bir gün tamâm işleyenler ile ücretin beraber virdüm. İçlerinden biri eyitdi. Bu öğle vaķtinde geldi biz şabâhdan beri işlerüz. Bizimle beraber verirsin didikde ben eyitdim. Gerçi öğle vaķti geldi ama siziñ işlediniz kadar çalışdı. Lâzım geldi ki sizinle beraber

⁴⁸ Bu konuyla ilgili Kur'ân-ı Kerîm'in "Kehf" suresinde geçen 9. ayeti burada hatırlatmak yerinde olacaktır. "Yoksa sen, (sadece) Ashab-ı Kehf ve Ashab-ı Rakîm'i mi bizim ibret verici delillerimizden sandın?" (Kehf 18/9)

virdüm didim. Ol kimse darılup ücretin(i) almayıp gitdi. Ben daği āniñ ücretini bir ineğe virdüm, besledim. Buzağladı. Bir nice yılda bir sürü inek oldu. Āhir ol kişi pır olmuş geldi. Baña kendini bildürdi. Ben daği sürü ile inekleri cümle aña teslim itdüm. Andan soñra ol kişi eyitdi. Ey Bār-ı Hüdā, eğer ben bunu seniñ rızān için itdüm ise bir miqdār bu taş yerinden kalksun didi. Hemāndem taş [6/b] bir miqdar yerinden kalkdı. Mağaranuñ içi bir miqdar ışıqlandı. Biri daği eyitdi kim bir zamān bizim şehrimizde kıtlık oldu. Ben de vāfur (vufur) buğday bulundu. Bir gün bir cemile hātun benden buğday istedi. Ben eyitdim saña buğday virmem baña meyl virmedikçe didim. Ba‘de hātun rāzı olmayup gitdi. Soñra zarūretde kalmış yine geldi buğday istedi. Nefsiñi baña teslim etmedükce saña buğday virmem didim. Yine kāil olmayup gitdi. Buñalmış yine geldi. Ben de evvel gibi cevāp eyledim. Didi ki varayum helālime tanışayum ne cevāp ider diyüp gitdi. Yine geldi eyitdi. ‘İyālīm çocuğlarım açlık galebe itdi. Az kaldı ki helāk olur gel imdi neab gör didi nefsinin baña teslim eyledi. Mübāşeret idicek vakit ağladı. Ben eyitdim niçün ağlarsın. Didi ki Allāh Te‘ālā’dan qorqarum ki beni zebāniler defterine yaza. Ben eyitdim ki sen şedd-i zarūret hālindesin, Allāh Te‘ālā’dan qorqarsın ben vüs‘at ve gınā hālimde Allah’dan havf itmemeğe lāyık mıdır didim. Hātuna zinā itmedüm. Tövbe itdüm mañlubundan ziyāde buğday virdüm. Yā Rab, eğer ben bunu seniñ rızān için eyledümse bu taşı mağaranıñ qapusından gider diyince taş biraz daği yerinden kalkdı. Biri daği eyitdi. Benim atam, anam hālinde gāyet pır olmuşlar idi. Benim bir nice qoyuncuğlarım vār idi. Sürüleriyle [7/a] atamı, anamı besledüm. Bir gün ol qoyunları güderken geç kaldum aḡşām oldu. Yağmur yağardı. Eve vardum, qoyunu sağdum götürdüm ki atama, anama yedürem. Uyquya varmışlar. Uyarmağa kıyamadum. Biraz taḡammül itdüm. Tā şabāha değın şabr itdüm. Uyandılar, bunlara südü içirdüm. Ey Hüdā, eğer ben bunu seniñ rızān için itdüm ise bu taşı mağara qapusından gider diyünce taş mağara qapusından gitdi. Evvelki yerine vardı. Ol kişiler gitdiler. Gel imdi sen daği gökçek ‘amel kıl günāhı tã‘ati haqqā bedel kıl.

Gerçi yer gök altun olsa ey yār
Kimesne haqqına meyl itme zinhār

Zinā’dan eyle perhizi ziyāde

İyken meyletme şaşkın fesāda

Rızāyla dīnini hem talep kııl 60
İmān haqdan olmağa sebep kııl

Ki iyilikler ile hemvāre olasın
İki ‘ālemde berhudār olasın

Gide guşsa gele yerine şād-mān
Bulasun ‘ālem içinde murādān

Saña işmarlasa bir kimse emānet
Şaşkın itme aña hergiz hıyānet

Emīn olkim sever Allah emīni
İder huld-i berīn ānuñ yerīni

İki ‘ālemde bed hıydur hıyānet 65
Hıyānet adama verir mezellet

[7/b] Ve daħı Aşhāb-ı Kehfūñ kışşası budur ki esrār-ı Rūmda bir kimse var idi. Adına Taqyānus dirlerdi. Müşrikīnden idi. Bunuñ tñanuşucukları var idi. Yahudilerden idi. Üç kişidür dördüncüsü kelb idi dirler ammā ehl-i İslām kavlince yedi kişidür sekizinci kelb dirler. Enşārī idi, beş kişidür altıncı kelbdır dirler. Biriniñ adı Yemliħa biri Meslina biri Mekselina bu üç kişi Taqyānusuñ şāğ cānibinde oturlardı. Biri Mernüş ve biri Debernüş ve birisi Şāzenüş idi. Bunlar şol yanunda oturlardı. Yedinci çoban idi. Adı Kefeşatayyüş idi. Sekizinci kelb idi adı Kıtmir’di. Sultān’ül Müfessirīn ya‘ni ‘Abdullāh ibn-ü ‘Abbās rađıyallāhu ‘anh eydür ki bir gice bu altı kişi otururken gökyüzinde necmi temāşā eylediler. Taqyānus’uñ tapduğı Tañrı değıldür ki tekrar oldur ki zemīn, zamān ve sa‘ādet-ı āsumān ve hurşid-i mäh-ı tībān halk itdi. Yemliħa bunu işidüben didi ki geliñ imdi gök mekānıñ hālīkını, ins ü cinniñ rezzākın(1) bulalum. Şāyet ki mürşid-i kāmil ve rehnümāya fāzıl bulunup bizi küfür ü dalāletden halāş ide diyünce bunlarıñ cümlesine hidāyeti ve şamedānī ‘ināyet-i yezdānī irişüp yerlerinden kalkup şehirden taşra çıkdular, bir tarafa revāne oldılar. Yolda giderken bir çobana rast geldiler. Çoban gördü ki [8/a] altı kişi zerrīn libāsıyla

zeyn olmuşlar. Emîrâne muhteşem kimseler piyâde giderler. Çobanuñ kalbine dehşet gelüp bunları istikbâl eyledi. Eyitdi ey kişiler, ne adamlarsız kânde gidersiz. Siziñ gibi adamlar piyâde ve hizmetkârsız yola gitmez. Sizlere böyle ne oldu dedikde Yemliha eyitdi. Ey çoban, bizim sergüzeştimiz çokdur. Taqdir olunmaz. Murâd-ı maqşûdumuz budur ki bizi halk eden hâlîkı ve rezzâkı bulup ‘ibâdet idevüz diyince çobana bu söz kâr itdi. Sürü ile koyundan ferâgat itdi ben de siziñle bile giderim. Ma‘bûd iki cihânda maqşûdumu talep iderüm diyüp bunlara yoldâş oldu. Meğer çobanıñ bir kelbi var idi. Ol dağı bunlaruñ ardına düşüp bile gitdi. Gördüler ki kelb dağı bile gider nice kere kovdular ise çâre olmadı. Âhir hak Teâlâ kelbe dil verdi. Bunlara eyitdi. Beni niçün reddedersünüz, niçün kovarsunuz diye ma‘bûdumu isteyu giderüm ki aña ‘ibâdet idem didi.

Gel temâşâ eylegil ol kelb-i yâr
Tañrıyı eyler talep leyl ü nehâr

Olmadıq ‘âlemde bir itce meded
Vay bize eylerise Hâk bizi red

Adımız insân velî ebterlerüz
Ma‘nide hayvândan kemterlerüz

İşimüz giz ve hased hiffet ve günâh
İşimüz yevmü’l-cezâda âh vâh

Söze gelse ‘aql ü dâñalaruz
Mâlî taşşıl itmede ‘anqâlaruz

70 [8/b]

Hâkka yarâr itmek isterseñ ‘amel
Şol kimse gibi oluruz biz kehl

Ger inâyet eylemezse Kirdigâr
Kılurız tamu odına hâr- zâr

Eyle Yâ Rab bize tevfiķiñ refiķ
Atma hem nâra ‘azâbıñla harîķ

Ṭâ‘atimiz bî şevâb pür haṭâ
Bize fazl it ey Kerîm-i zü’l-‘atâ

Çünkü bunlar gelipden bunca kelimâtı istimâc idicek sükût itdiler. Bunlardan ayrılmadı bunlar dağı giderek bir mağaraya geldiler. Bu aşıl kelimâtı dinleyerek mağaradan içerü girdiler, oturdılar. Ol kelb dağı mağaranuñ eşiginde oturdu. Bunlar du‘ â itdiler. Ey Yâr Hüdâ, bizi yarlığa, bize rızık-ı vâsi‘ ihsân eyle. ‘Adüvv şerrinden hıfz eyle diyüp yatdılar, uyudılar. Ammâ gözleri açık idi. Görenler uyanık şanurlar idi. Kâh sağ yanuna kâh şol yanuna dönüp yatarlardı. Râvî şâdıku’l Aĥbâr eydür. Bunlarıñ sağ tarafından dönüp şol tarafına yatdıklarına ĥikmetallâh oldur ki eger her dem bir tarafa yatsalar idi ol tarafı çürürdi ve libâsları dağı eskirdi. Allâh Te‘âlâ ĥabîbi Muĥammed Muştafâ ‘aleyhi’s şalâtü ve’s selâm ĥazretlerine Kur‘ân’ı Kerîminde ĥaber virdi ki bunlarıñ bedenleri [9/a]çürümedi ve libâsları eskimedüğine sebep budur ki kaçan gün tülûc itse mağaranuñ şa(ğ) tarafına meyl iderdi. Güneşüñ şu‘âi bunlara tokunmazdı. Zîrâ mağara cenüp tarafına idi. Kaçan gün şimâl tarafına gelse mağaranıñ içi vâs‘î idi, seyrek seyrek yatarlardı. Yazın her biriniñ a‘zâsına hava tokundu. Mağaranıñ v‘azûneti ve güneşin ĥarâreti bunlara kâr itmezdi. Zîrâ mağaranuñ kapusu benâne’n-naĥş muĥâbelesinde idi. Ve hem maşrıka ve ma‘ribe kurb idi. Mağaranuñ şarkı ve ĥarbi-rastî sereţânüñ Ĥorâsan’da idi. Kaçan şemsiñ medârı devr itse sağ cânibi muĥâbelesinde tülûc iderdi. Mağrib tarafına mâil olup kaçan şems ĥurup itse şol cânibiñ Ĥorâsana gelürdi. Şemsiñ şu‘âi mağaranıñ cünübuna vâĥi‘ olırdı. Bu ecilden ufûnet zâil olırdı. Hevâsı mu‘tedil olırdı. Cisimlerine libâslarına eskimek gelmezdi. Râvî Sâdıku’l Aĥbâr eydür. Bunlar mağarada kâim iken şeytân bunları görmek için mağaraya girmek isterdi. Ol kelb şeytânı görincek avrardı. Şeytân korkup korkup kaçardı. Mağaranuñ kapusına varamazdı. Bunlar mağaranıñ içinde üç yüz tokuz yıl yatdılar, uyudılar. Āĥir uyandılar ki uyumışlar āĥir uyandılar görüpler zühür vaĥti [9/b] birbirine eyitdiler ne çok yatduĥ. Yatduĥ ola derken içlerinden biri didi ki bir gün yâĥud yarım gün yatduĥ. Evvel andan sonra gördüler ki dırnaĥları ve kılları uzamış, ‘aceblediler. Karınları dağı dağı çok acıkmış. Altun çıkardılar. Birinüñ eline virüp bazâra gönderdiler. Eyitdiler şehre var luĥfla söyle ta‘âmlardan her ĥankısı münâsip ise andan al, kimseye bildürme. Eger bizi bilicek olırlar ise ĥatlı iderler yâĥud cebr ile dinlerine dönderürler. Öyle olıcaĥ olırsa idi felâĥ bulmazız didiler. Andan altını alıp şehre girdi. Gördü ki şehir bir dürlü dağı olmuş ta‘accüb itdi. Pazara geldi altını aldı

bir dükkāncı eline virdi. Dükkāncı gördü ki Taqyānus altunudur. Şordu ki bu altını
kandan buldun. Eger defîne bulduñ ise bir miqdārın baña vir yoḥsa seni sultāna
derüm. Var yoḥ dirken azışdılar. Dükkāncı boyunu tutup şehriñ beyine getürdi.
Melik daḥi bir mü'min muvaḥḥid kimseyidi. 'İsa 'aleyhi's selām şeri' atı üzere idi.
Melik suāl eyledi ol daḥi vāki'alarından bir bir beyān eyledi. Melik dir ki bu şehriñ
içinde evüñ ḳanḳı maḥallededür bize göster didi. Ol adam razı oldu. Melik atlandı, bir
'ālî ḳapuya geldi. Daḳḳ-i bāb eyledi, pîr-i fāñi çıkdı. Mācerāyı bu pîre taḳdir [10/a]
itdiler. Pîr didi ki ben atamdan işitdüm ki bizim ḳabilelerimizden ba'zı kimseler
Taqyānusdan ḳaçup gitmişler. Şöyle zannederim ki bunlardır didi. Çün Melik bunu
işitdi, didi ki varalum maḡarada bunlaruñ vefādarlaruñ ziyāret idelüm diyüp
maḡaraya revāne oldılar. Oldılar ol kişi bunlardan evvel maḡaraya geldi. Vāki' olan
ḥālî bunlara taḳrîr ve tafşîl itdi. Bunlar bu ḳışşaya istimā' idicek du'ā itdiler. Ḥaḳ
Teālā bunlarıñ ruḥların ḳabz eyledi. Melik daḥi ḳapuya geldi. Gördü ki içeriden
gelen yoḥ, girmeye cesāret idemedi. Maḡara üzerine mescid yaptılar. Ḥaḳ Te'ālā
seyreledi. Her kim ki bî-edep ḥareket edüp bunları görmek için yakınlarına varsa
helāk olırdı. Mu'āviye ḳaşdetdi ki bunları keşf idüp göre. İbni 'Abbās ḳāil olmadı.
Bir āyet okıyup didi ki Ḥaḳ Teālā senden yek kimseleri ol maḡaradan men' eyledi.
Helāk itdi. Küstaḥlık itme didi. Mu'āviye ibni 'Abbāsın sözüne muḥālefet itmeyüp
bunca adamlar gönderdi ki varalar Aşḫāb-ı Kehfüñ aḥvāline muṭṭali' ola gelip
Mu'āviyeye ḥaber vireler. Vaktā kim bu adamlar maḡara ḳapusına vardılar içeriden
bir yel çıḳup cümlesini iḥrāḳ eyledi. Eyle Ḥaḳḳın sözlerine i'timād eyle Ḥaḳḳın
sözlerine i'timād tā ki 'ālemde olasın pür murād.

Eyleme küstaḥlıkı ey niḳ- nām 75 [10/b]
Yanmayasun nār-ı dūzaḥdan müdām

Ḳudret-i Ḥaḳḳa nihāyet yoḳdurur
Ḥikmetullāḥ ḡāyet çoḳdurur

Ḥikmet kendü vāki' dir hemān
Derc idemez ḥikmetini 'aḳl-ı cān

Ḥikmetün bildürmek için bî-'aded
Bizi iḳcād itdi Allāhu's-Şamed

Kelām-ı nakl Mu‘āviye, bu hāle muṭṭalī‘ olıcaḡ ḡaṭāsını bildi. Günāhına tövbe itdi. Andan sonra ol yerden göçüp Şām’a gelüp ḡarār itdi. Yezîd ibni Mu‘āviye atasından icāzet istedi. Hāc seferin itdi. Mekkeye vardı. Ḳazā-yı āsümānî bir gün Mekke şehrinde gezerken gözi bir ḡātuna dūş oldu. Hemāndem cān-ı dilden ‘āşîḡ-ı bî ihtiyār şabr seccādesini ateşe atıp iḡrāk itdi. O ḡātunu teftiş itdi. Bildi ki ‘Abdullāh ibni Zebirūn ḡātunu imiş. Tanımadı. Ol deḡil gibi oldu. Birḡaç gündən sonra ḡaremde ‘Abdullāh Zebire rast gelüp oturup biraz kelimāt itdiler. İnşāe kelāmda ‘Abdullāh ibni Zebire Yezîd ḡardeşin ‘arz eyledi. ‘Abdullāh daḡi ḡabūl etdi. Şoñra Yezîd eyitdi. N’olaydı ḡātunuñ olmayaydı. ‘Abdullāh eyitdi. Çünki sen baña kız ḡardeşin viridin ben daḡi ḡātunum boşadum didi. Şoñra Yezîd kız ḡardeşini ‘Abdullāha virmedi. Buradan ‘Abdullāh Yezîd ile ‘adāvet itdi. Şoñra Yezîd ḡışşaları [11/a] zikr oluna ol ḡātunuñ ‘iddeti tamām olıcaḡ Yezîd Ebū Mūsā Eş‘ari ol ḡātunu istemeye gönderdi. Çün Ebū Mūsā ol ḡātun buluşdı. Yezîdüñ aḡvālin aña söyledi, ḡātun eyitdi. Hoş buyurursun ammā beni üç kimse ister bilmezem ki ḡankısına varam. Ebū Mūsā eyitdi. Anlar kimlerdür. ḡātun eyitdi. Biri Ḥüseyn ibni ‘Ali ve biri Ḳışem ibni ‘Abbās ve biri Yezîddür diyince Ebū Mūsā eyitdi. Dünyā beḡliḡin(i) istersen Yezîde var. Eḡer raḡatlık isterseñ Ḳışeme var. Eḡer āḡiret ḡātunu olayım derseñ Ḥāzret-i Ḥüseyne var didi. Ol ḡātun Ḥāzret-i Ḥüseyne vardum didi. Vardılar Ḥāzret-i Ḥüseyne nikāḡ itdiler Yezîd maḡrūm ḡaldı, and içti ki ḡatletmeyince ölmem didi. Ba‘zıları ‘adāvete sebep budur didiler ammā müellif cāmi‘ el ḡikāyet, böyle rivāyet eder ki işitdüm. ‘Abdi Menāfuñ oḡlu var idi. Birinüñ adı Hāşim idi biri ‘Abdü’ş Şems idi. Birbiriyle ‘adāveti eksik deḡil idi. ‘Abdü’ş Şemsden Ebū Süfyān geldi. Hāşimden ‘Abdü’l Muṭṭalip geldi, yine dūşmānluḡları eksik olmazdı. Ḥāzreti ‘Alî ile Mu‘āviye dūşmānlık eyledi. Ḥüseyn ile Yezîd ‘adāvet eyledi. Yezîd Ḥasanı, Ḥüseyni şehid itdügün şoñra bu beyiti inşā itdi. “Leyse etubbāḡi biyedihî ve şehidū ve vaḡa‘ati’t taḡrizec min vaḡai” egil.. [11/b] bu bir ḡaşidedür ki içine māverā-ün-nehr la‘neti bundan ötürü iderler. Cümle ebyātından ḡaşidenüñ birinde “budur la‘ib Ḥāşim bi’l Meleki felā ḡayra ḡāi velū ü lā daḡi nüzul” bu beyitte ḡuşūşā vaḡi(y) gelmesine inkār eḡlenür. Eḡer bu zikrolunan beyiti Yezîd didi ise küfrüne niza‘

yoğdur. Nizā‘ yoğdur ne‘üzü billāh “min şerri ve min neffāsāti a‘mālinā”

Kelām-ı manzūm

Diñle imdi bir hikāyet ideyüm
Kışşa-yı nāzik rivāyet ideyüm

Bir hikāyet vardur aħbārda
Nağlonulup şihhat āşārda

80

Rāvidür bu kelāmuñ mu‘teber
Güş idersüñ her sözi mu‘teber

Kışşa-yı güş idüben şād it beni
Bir du‘ā-yı hayr ile yād it beni

Yazanı zikret du‘āda ey yār
Niçe zahmet çekmişdür leyl ü nehār

Bir du‘ādan halk-ı ‘ālem şād olur
Hem necāt-ı hayr yine āsar olur

Kıl du‘ā var iken senden haber
Bir dem ola qalmaya senden eser

85

Dāimā de eşşalātü ve’s-selām
Tā şefā‘ at ire saña ol hümām

Rāviler şöyle rivāyet iderler ki
Āsar-ı melħ eşşah hikāyet

Hikāyet iderler ki Mu‘āviyenüñ ibtidā hilāfeti tāriħ-i hicreden kırk birinci [12/a] Rabi‘ ül āhirden idi. Müddet-i imāreti on toğuz yıl üç mäh idi. Şāmda vefāt itdi. Anda defn itdiler. Müddet-i ‘ömrü yetmiş yedi yıl idi. Bir gün Mu‘āviye maraz olup ölüm döşegine girdi. Oğlu Yezjdi yanuna getürdi. Didi ki ey oğul bilmiş ol ki üç kişiyle huşümet itme. Biri Hüseyñ ibni ‘Alī, ziyāde hürmet it dāimā armağanlar gönder. İkinci, ‘Abdullāh ibni ‘Ömerdür. Zırā zāhid-i mütedeyyin kişidür. Üçüncü, ‘Abdullāh ibni Zübeyirdür. Ve daħi mağbere qorken ‘Ömer ibni ‘Āş qosun beni. Koyduktan soñra çıkarken üzerine gel çağruma benimle bi‘at eyle yoğsa seni helāk iderüm di. Vaşiyeti tamām itdi. Dār-ı beķāya rihlet itdi. Ğusledüp namāzın kıldılar. ‘Ömer ibni ‘Āşa eyitdi. Yā imām babam saña vaşiyet itdi. Babamı laħdine sen

qoyasın ne kadar zahmet ise de lütfeyle didi. ‘Ömer ibni ‘Âş dağı ridâsın çıkarup Mu‘âviyeyi kucaklayup mağberesine indirdi. Çıkayum dirken Yezîd kılıç çeküp ‘Ömer ibni ‘Âşa havâle eyledi. Dedi ki benimle bi‘at eyle yoğsa seni helâk iderüm didi. ‘Ömer, ibni Mu‘âviyenüñ meyyitine depdi, eyitdi. Öldüñ bu fitneliği terk etmedüñ diyüp Yezîde eyitdi. Bu fitnelik senüñ degil babañ Mu‘âviyenüñdür diyüp bi-azarür bi‘at itdi. İmâret Yezîde muqarrer oldı. ‘Ömer ibni

[12/b] ‘Âş Yezîde bi‘at idicek halk dağı bi‘at itdiler. Şâm diyârını taht edindi. ‘Âleme hükümet idüp zulmüñ nihâyeti yoğ idi. ‘Ömer ibni ‘Âşa Mışırı virdi, ‘Abdullâh ibni Ziyâda Başrayı virdi. Kûfeyi Nu‘man ibn-ü Münzere virdi. Kûfeyi ibni Hâkem virdi. İbni Hâkim hâkim oldu. Kañkı diyârda neseb-dâr âl-i resûl buldıysa helâk iderdi. Her diyârda bir sünni bulsa ya malın(ı) alup ya esir iderdi. Bu vecihle zulmüñ nihâyeti yoğidi.

Âl-i evlâdın seversüñ ey dede
‘Aşkla vir şalavât Muhammed’e

Ey meydân-ı gamı hengâm-ı kebîri
Cefâ-yı dâninüñ şâhib-i serîri

Yine şerh eyle bir göynüklü kışsa
Ezelden guşşadur çün bize hişşe

90

Akıtsun dîdelerden canlar ceyhûn
Cihâni eylesün âlûde-i şün

Bu gamdan derd ile dil pârelensün
Cefâ tağıyla şine pârelensün

Şunuñ kim şinesinde ola imân
Olur bu kışşadan elbette giryân

Çün bu kışsa Hüseynüñ mağtelidür
Kim ol evlâdın ekmelidür

Resûlün kırrat-ül-‘aynıdur ol
Ârâm-ı beyânınıñ zînetidür ol

95

Vücûd bağıdır zînet-i rasûlüñ
Nihâl kâmetidir zevc-ül betülüñ

Hümā-yı devletidür ehl-i dîñüñ
Çerāğı rûşānidur müslümîñüñ

[13/a]

Dilüñ deng dursun her laḫzā her bār
Şalavāt vir Resūle sen de ey yār

Kelām-ı naql Rāvî-i Aḫbār-ı Sahîh ve Hâki-i Âsâr-ı hikâyet idüp eydürler ki Nû‘ mân ibni Münzer kim Kūfeye varıcaḫ Ḥazret-i Ḥüseynüñ aşḫâbın incitmege başladı. Ḥâl böyle olıcaḫ Sünnîler bir araya cem‘ oldılar. Uluları şerr-i қаdı idi. ‘Ālim ‘āmil kimse idi. Mālınıñ nihāyeti yoḡidi. Ḥazret-i ‘Alîñüñ muḫarriblerinden idi. İki oḡlu var idi. Sünnî ‘ālim ve dindār idi. Şerr-i қаdıñuñ evine cem‘ oldılar. Derbeyān-ı Maḫtel-i Ḥüseyn raḏıyallāhu ‘anh.

SONUÇ

Hz. Hüseyin'in şehit düşürülmesini konu alan eserler Türk edebiyatında genellikle "Maktel-i Hüseyin" adıyla anılmaktadır. İlk kez Arap tarihçiler tarafından dile getirilen Hz. Hüseyin'in şehadet olayı, Türk edebiyatında da ehl-i beyte duyulan sevginin sonucu olarak esere dökülmüştür. Anadolu sahasında yazılan bu eserlerin ortak özelliği, fazlaca değişikliğe maruz kalmaları, farklı yer ve zamanlarda birçok kez istinsah edilmiş olmalarıdır.

Şâzi'nin *Maktel-i Hüseyin* adlı eseri zannedilenden daha fazla nüshaya sahiptir. Çalışmamızda, Şevkî adına kayıtlı olan *Maktel-i Hüseyin* adlı eserin, ilk on üç varağından sonra, Şâzi adına kayıtlı olan *Maktel-i Hüseyin* ile paralellik gösterdiği tespit edilmiştir. Ayrıca Şevkî'nin *Maktel-i Hüseyin* adlı eseri ile aynı başlangıca sahip beş nüshanın daha olduğu ve ortalama 99. beyitleri itibarıyla bu eserlerin de Şâzi'nin *Maktel-i Hüseyin*'i ile paralel ilerlediği görülmüştür.

Çalışmamızın amacı, *Maktel-i Hüseyin* adlı eserin içerik incelemesinde bulunmaktır. Eserin dil özellikleri üzerine yapılan *Kastamonulu Şazî Maktel-i Hüseyin* ve *Aşıkî'nin Maktel-i Hüseyin'i Üzerine Dil İncelemesi* adlı doktora çalışmaları ile *Yûsuf-ı Meddâh ve Maktel-i Hüseyin* adlı yüksek lisans çalışmasında metnin çeviriyazısı adı geçen tezlere eklenmiştir. Bu sebeple bu çalışmada, metnin tamamının çeviriyazısını vermek yerine, Şevkî'nin *Maktel-i Hüseyin* adlı eserinin Şâzi'ninkinden farklı olan ilk on üç varağınının çeviriyazısı verilmiştir. Eser 1906 yılında istinsah edilmiştir ve Eski Anadolu Türkçesi özelliklerini göstermektedir.

Çalışmamızda Şevkî adına kayıtlı maktele değinmemizin nedeni ise edisyon kritik çalışmalarına katkı sağlayabilmektir.

Metnin içeriğini oluşturan unsurlar "Din- Tasavvuf, Cemiyet Şehirler-Bölgeler, Nehirler-Dağlar-Denizler ve Tabiat" üst başlıkları altında incelenmiştir. İnceleme bölümünden elde ettiğimiz sonuçları ise şöyledir:

Metinde geçen ayet-i kerimeler, Yaraticının büyüklüğüne işaret ettiği gibi Hz. Muhammed'in sıfatlarını veya inanmayanların özelliklerini de vurgulamaktadır.

Kıyamet gününe yapılan gönderme ve geride kalanlara yapılan sabır telkinleriyle ölüm olayının sosyal yaşamdan kopuk olmadığı ortadadır. Metnin bu bölümlerinde kullanılan ilahi kelimeler, üzüntünün, çaresizliğin zirveye vardığı anlardaki duygusal, ruhsal hali açıkça belirtmiştir.

Mekân ve kişi ile bütünleşmiş seslenmeler, hitaplar esere destansı bir özellik katmaktadır. Bu dönem metinlerinde sıkça rastlanan imla sorunu, sözlü geleneğin geliştiği yıllar olması nedeniyle bu metinde de kendini göstermektedir. Çalışmanın inceleme bölümündeki “Tabiat” başlığı altındaki “Hayvanlar” bölümünde, Hâricîlere sıfat olarak seçilen sözcükler hakaret içerikliken Hz. Hüseyin taraftarları ve Hz. Ali için kullanılan sözcükler kahramanlık ifade eden sıfatlar ve nitelermelerle dile getirilmiştir.

Başlıklar altında verilen ahiret, din, tabiat ve zaman unsurları ile acının yaşandığı süreç, zamanın uzunluğu ve yaşanan olaylar karşısında tüm mahlûkatın ah edip gözyaşı dökmesi yer yer mübalağalı olarak dile getirilmiştir. Bu sayede de metnin anlamsal açıdan destanî şekilde tamamlandığı görülmektedir. Kullanılan tüm unsurlar Kerbelâ ortamında yaşananları tablolastırmada yardımcı olmuştur.

DİZİN

- A
- Abbas bin Ali bin ebû Talib, 129
- Abdullah, 5, 18, 24, 25, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 47, 48, 66, 79, 86, 96, 123, 126, 127, 129, 131, 136, 139, 143, 161, 164, 168, 195
- Abdullah ibni Müslim, 126
- Âdem, 46, 48, 67, 68, 84
- Ali, 2, 4, 5, 9, 11, 19, 25, 35, 40, 42, 43, 44, 46, 48, 50, 51, 54, 55, 61, 65, 71, 72, 73, 74, 76, 79, 84, 88, 90, 93, 97, 102, 113, 116, 117, 119, 121, 129, 131, 132, 138, 140, 141, 146, 151, 153, 155, 168, 176, 178, 179, 181, 188, 189, 190
- Allah, 54, 59, 60, 61, 62, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 73, 74, 75, 93, 98, 105, 107, 109, 110, 118, 127, 129, 158, 168
- Amr, 36, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 51, 52, 62, 85, 87, 88, 101, 113, 122, 129, 134, 135, 136, 138, 140, 142, 143, 146, 160, 165
- Amr-ı Âs, 143
- B
- Basra, 36, 123, 133, 137, 138, 143, 144
- Bilal, 45, 119, 120
- C
- Cebrâil, 60, 61, 63
- Cemşîd, 139
- D
- Dımişk, 35, 50, 115, 141, 142
- E
- Ebû Bekir, 72, 74, 90
- Ebû Bekr, 129
- Edhem, 75
- Erzak, 134
- Esved, 39, 80, 132
- Eş'as, 133
- Ezrak, 42, 134, 135
- F
- Fâtıma, 117, 118, 168
- Fırat, 148, 149
- G
- H
- Halep, 49, 145

- Hâni bin Urve, 2, 124
- Hâricî, 11, 21, 35, 36, 38, 43, 45, 47, 80, 81, 84, 102, 115, 119, 121, 123, 126, 127, 132, 133, 134, 137, 141, 154, 161
- Hasan, 6, 10, 11, 13, 14, 17, 18, 28, 29, 31, 42, 78, 79, 99, 100, 110, 114, 115, 117, 121, 131, 133, 140, 141, 154, 194
- Hûr bin Yezîd, 130
- Hüseyin, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 13, 14, 18, 21, 22, 28, 29, 31, 33, 35, 36, 37, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 51, 52, 53, 57, 61, 62, 65, 66, 68, 70, 72, 75, 76, 78, 79, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 100, 102, 104, 105, 106, 107, 108, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 155, 156, 161, 162, 164, 165, 167, 168, 171, 172, 173, 175, 176, 194, 195, 196
- Hüseyin, 4, 5, 8, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 18, 19, 20, 28, 29, 31, 33, 34, 35, 42, 52, 78, 84, 97, 104, 111, 112, 113, 114, 129, 133, 145, 149, 175, 195, 196
- İ
- İblis, 83, 84
- İbrahim, 5, 10, 16, 28, 36, 44, 46, 47, 48, 68, 69, 71, 84, 160, 169
- İncil, 63
- İsa, 50, 69, 70, 170, 197
- İskender, 3, 197
- İsmail, 4, 11, 29, 46, 48, 58, 68, 69, 71, 194, 195
- K
- Kâsım, 75, 83, 94, 96, 114, 115, 119, 128, 129, 131, 134, 135, 136, 154, 174
- Kerbelâ, 4, 6, 7, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 52, 102, 112, 129, 130, 159, 167, 172, 194, 195, 196
- Kerbelâ, 2, 8, 9, 14, 65, 97, 98, 104, 105, 108, 110, 115, 130, 139, 140, 149, 154, 162, 169, 195, 196
- Kuddâme, 75, 83, 133, 134
- Kûfe, 102, 123, 125, 137, 138, 143, 144, 165
- Kur'ân, 64, 65, 66, 71, 73, 197
- M

- Ma'arra, 145
- Maktel, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 29, 31, 33, 34, 35, 52, 175, 194, 195, 196
- Medîne, 45, 50, 52, 63, 99, 120, 145, 146, 147, 183
- Mekke, 35, 36, 38, 51, 93, 107, 119, 126, 141, 142, 143, 164, 165, 167, 180, 183, 188
- Meryem, 47, 99, 117, 118
- Mevlâna, 6
- Mısır, 122, 123, 143, 144
- Muhammed, 2, 5, 55, 61, 62, 63, 64, 65, 67, 70, 71, 72, 73, 75, 78, 84, 85, 100, 108, 110, 114, 117, 120, 125, 130, 131, 138, 146, 147, 170, 176, 195, 197
- Muhammed bin Enes, 43, 136
- Muhammed Mustafâ, 71, 117
- Musa, 69
- Müslim, 62, 76, 84, 96, 121, 124, 125, 127, 131, 132, 137, 139, 144, 149, 159, 160, 164, 165, 167, 168
- Müslim bin Âkil, 2, 120
- N
- Nuh, 48, 67, 68, 141
- O
- Osman, 48, 72, 73, 74, 90, 95, 131
- Ö
- Ömer, 2, 4, 26, 36, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 51, 52, 62, 72, 74, 81, 85, 86, 90, 91, 102, 112, 122, 123, 125, 129, 134, 135, 136, 138, 143, 160, 177, 181, 189
- R
- Rab, 59
- Ruhbân, 101
- Rukiye, 118
- Rum, 18, 50, 146, 147, 148, 170, 174
- Rüstem, 139
- S
- Salih, 36, 54, 86, 109, 126
- Sünni, 3, 76, 124, 159
- Ş
- Şam, 35, 36, 48, 50, 52, 120, 123, 141, 142, 143, 146, 163, 166
- Şat, 149
- Şâzi, 33
- Şehr-i Zul, 146
- Şehribânu, 118

- Şevkî, 16, 34, 175
- Şimr, 36, 40, 41, 43, 45, 46, 47, 49, 99, 113, 126, 155
- Şîr**, 167
- Şîze, 50, 145
- T**
- Tanrı, 59, 66, 101, 108
- Tomah (Tomrah) Hakîm, 134
- Türkistan, 43, 148
- U**
- Ubeydullah, 2, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 47, 48, 84, 106, 113, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 130, 133, 138, 143, 144, 164, 165
- Ü**
- Ümmü Gülsüm, 23, 24, 50, 51, 52, 73, 87, 91, 95, 101, 118, 119
- V**
- Veysel Karani, 94, 109
- Y**
- Yemen, 63, 145, 146, 147
- Yezîd, 2, 3, 15, 26, 35, 36, 37, 40, 43, 48, 50, 51, 52, 56, 61, 62, 63, 65, 66, 70, 77, 82, 84, 85, 87, 88, 90, 91, 100, 107, 111, 113, 114, 115, 116, 117, 120, 122, 123, 130, 135, 136, 138, 141, 142, 143, 144, 146, 148, 163, 165, 167, 170, 176
- Yusuf-ı Haccâc, 136
- Z**
- Zamm-ı (Zamir) Hamîr, 127
- Zeynel Abidin, 45, 51, 52, 62, 63, 77, 87, 89, 90, 91, 116, 117, 130, 173
- Zeynep, 91, 101, 118
- Ziyâd, 56
- Zul, 146
- Züheyr Hasan, 39, 133

05. KAYNAKÇA

AKTAŞ, Hasan: “Mersiyeden Modern Şiire Tarihin Kerbelâ Şuuru”, *Çeşitli Yönleriyle Kerbelâ*, Asitan Yayınları, c.2, Sivas 2010.

ALGÜL, Hüseyin: *İslam Tarihi Ansiklopedisi*, Gonca Yayınevi, c.3, 1986.

AND, Metin: *Ritüelden Drama*, YKY, İstanbul 2007.

..... “İslamda Tragedya Kahramanı ve Tragedya Örnekleri”, *Serçeşme Dergisi*, S.16, Kasım 2005.

ARSLAN, Harun: *Lami Çelebi Kitab-ı Maktel-i Al-i Resûl: giriş - metin - inceleme - sözlük - adlar dizini* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, İstanbul 2001.

ARSLAN, Mehmet; ERDOĞAN, Mehtap Erdoğan: “Kerbelâ Mersiyeleri”, *Tunceli Üniv. Yayınları*, Tunceli 2009.

AZİZOVA, Elnure: *Kerbelâ Vak'ası*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, İstanbul 2001.

Bağdatlı İsmail Paşa: *Keşf-el-Zünun Zeyli*, MEB Yayınları, c.2, İstanbul 1947.

BELÂZÜRÎ, Ahmed b. Yahya b. Cabir: *Ensâbu'l-eşrâf* (thk. Suheyl Zekkâr-Riyâz Ziriklî) I-XIII, Beyrut 1996.

BUHÂRÎ, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail: *el- Câmi 'us- sahih*, I-VIII, İstanbul 1981.

ÇAĞLAYAN, Bünyamin: *Kerbelâ Mersiyeleri*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi, Ankara 1997.

ÇELEBİ, Evliya: “Evliya Çelebi Seyahatnamesi”, (Sad.: Tefik Temelkuran, Necati Aktaş, Mümin Çevik) Üçdal Neşriyat, c. 3, İstanbul 1996.

DEVELLİOĞLU, Ferit: *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2005.

EBÛ MİHNEF: *Maktelü'l-Huseyn*, Bağdad 1977.

ELÇİN, Şükrü: *Halk Edebiyatına Giriş*, c.2, Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1986.

EROĞLU, Süleyman: “Yahya Bin Bahşi ve Maktel-i Hüseyin’i”, *Çeşitli Yönleriyle Kerbelâ*, Asitan Yayınları, c. 2, Sivas 2010.

ERTEKİN, Ertugrul: “Arapça, Farsça ve Türkçe Maktel-i Hüseyin’ler”, *Âsinâ*, VIII/ 23-24, Kıs- ilkbahar 2006.

FIĞLALI, Ethem Ruhi: “Hüseyin” *TDVİA*, Diyanet Vakfı Neşriyatı, c.18, İstanbul 1998.

Gölpınarlı, Abdülbaki: *Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiilik*, Derin Yayınları İstanbul, 1997.

GÜDER, Nurcan Öznal: *Kastamonulu Şazî Maktel- Hüseyin*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi 1997.

GÜNGÖR, Şeyma: *Fuzuli Hadikatü's- Süedâ*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987.

..... “Maktel-i Hüseyin”, *İslam Ansiklopedisi*, DİA, c. 27, Ankara 2003.

GÜVEN, Ahmet Özgür: “Kırk Sayısının Halk Edebiyatı Ürünlerinde Kullanımı Üzerine Bir İnceleme”, *AÜ. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 41, Erzurum 2009.

HANBEL, Ahmed b.: *Müsned* (thk. Zübeyr b. Nasr) I-X, Beyrut 1993.

İSEN, Mustafa: *Acıyı Bal Eylemek- Türk edebiyatında Mersiye*, Akçağ Yayınları, Ankara 1994.

İSLAMOĞLU, Abdülmecid: “Hacı Nureddin Efendi ve Hüseyin’in Makteli Adlı Eseri”, *Çeşitli Yönleriyle Kerbelâ*, Asitan Yayınları, c. 2, Sivas 2010.

KARAHAN, Abdülkadir: *Anadolu Türk edebiyatında Maktel-i Hüseyinler*, (İÜ mezuniyet travayı), İstanbul Üniversitesi, İstanbul 1939.

KARATAŞ, Turan: *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara 2004.

KÖKSAL, Mehmet Fatih: “Bir Şiir Mecmuasından Hareketle Kerbelâ Literatürüne Ekler”, *Çeşitli Yönleriyle Kerbelâ*, Asitan Yayınları, c. 2, Sivas 2010.

KÖKSAL, Mustafa Asım: *Hazreti Hüseyin ve Kerbelâ Faciası*, Akçağ Yayınları, Ankara 1979.

KÖPRÜLÜ, M. Fuat: *Anadolu’da Türk Dili ve Edebiyatının Tekâmülüne Umumi Bir Bakış*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1980.

ONAY, Ahmet Talat: *Eski Türk edebiyatında Mazmunlar*, İstanbul 2004.

ÖZÇELİK, Kenan: *Yûsuf-ı Meddâh ve Maktel-i Hüseyin* (İnceleme- Metin- Sözlük) (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Ankara 2008.

PALA, İskender: *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yayınları, İstanbul 2004.

TABERİ, Ebu Cafer Muhammed b.Cerîr: *Câmiu'l-beyan 'an tefsîru'l- Kur'ân*, I-XXX, Beyrut 1986.

TİRMİZÎ, Ebû İsa Muhammed b. İsa: *es- Sünen*, I-VI, Beyrut 1998.

TOPAL, Ahmet : “Klasik Türk edebiyatında Muharrem Ayı Etrafında Yazılan Şiirler”, *AÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 35, Erzurum 2007.

ÜSTÜNDAĞ, İrfan: *Kur'anı Kerim'de Su Kavramı* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniveritesi, Konya 2006.

YAZAR, Sadık: “XVI Asır Şairlerinden Eğirdirli Şerîfî'nin Sevâhidü's- Sühedâ'sı”, *Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 4/2, Türkiye 2009.

ZAVOTÇU, Gencay: *Divan Edebiyatı Kişiler ve Kişilikler Sözlüğü*, Aydın Kitabevi, Ankara 2006.